

125 ÉV 125 TÁRGY

125 év 125 tárgy

Válogatás a Fejér Megyei Múzeumok gyűjteményeiből

Székesfehérvár, 1998.

A Szent István Király Múzeum Közleményei
Bulletin du Musée Roi Saint Etienne
Bulletin of the King St. Stephen Museum
D. sorozat 268. szám / Série D. No. 268./ Serie D. No. 268.
HU ISSN 1216 5697
HU ISBN 963 7390 96 0

Sorozatszerkesztő / Rédacteur du série / Editor of the serie
Fülöp Gyula

Szerkesztő / Rédacteur / Editor
Cserményi Vajk – Lakat Erika

Fotók / Photographies / Photos
Gelencsér Ferenc

Tanulmányok / Textes d'études / Studies by

Bánki Zsuzsanna (B. Zs.)
B. Horváth Jolán (B. H. J.)
Cserményi Vajk (Cs. V.)
Demeter Zsófia (D. Zs.)
Farkas Zoltán (F. Z.)
Fitz Jenő (F. J.)
F. Petres Éva (F. P. É.)
Frigyik Katalin (F. K.)
Fülöp Gyula (F. Gy.)
Gergely Anna (G. A.)
Hatházi Gábor (H. G.)
Horváth Júlia (H. J.)
Illyés Endréné (I. Ené)
Keszi Tamás (K. T.)
Kovalovszky Márta (K. M.)
Kovács Péter (K. P.)
Kulcsár Mihály (Ku. M.)
Lukács László (L. L.)
Matussné Lendvai Márta (M. L. M.)
Nádorfi Gabriella (N. G.)
Pongrácz Zsuzsanna (P. Zs.)
Sasvári Edit (S. E.)
Varró Ágnes (V. Á.)

125 év 125 tárgy

Válogatás a Fejér Megyei Múzeumok gyűjteményeiből

Tartalomjegyzék

A Szent István Király Múzeum 125 éve	7
125 tárgy	
<i>Régészet</i>	
1. Ülő istennő – agyagidol (F. P. É.).....	12
2. Karcolt díszű urna (F. P. É.).....	14
3. Bronzkori csont lószerszámok (F. P. É.).....	16
4. Az I. számú kozideri bronzkincs (B. H. J.).....	18
5. Madár alakú, függeszthető edény (B. H. J.).....	20
6. „Kacsos” díszű bronz övcsat (B. H. J.).....	21
7. Védő fegyverzet a nadapi kincsből (F. P. É.).....	22
8. Díszített szűrőedény a nadapi kincsből (F. P. É.).....	24
9. Állatfejjel díszített kelta edény (F. P. É.).....	26
10. Díszes kelta nyakperec (F. P. É.).....	28
11. Festett urna (B. H. J.).....	30
12. Flavia Usaiu sírköve Gorsiumból (F. P. É.).....	32
13. Apis bika (B. Zs.).....	34
14. Venus (B. Zs.).....	35
15. Achilles Skyros szigetén – mitológiai relief (F. J.).....	36
16. Fejedény bronzból (P. Zs.).....	38
17. Balsamarium (B. Zs.).....	39
18. Sucellus szobrocška Gorsiumból (Cs. V.).....	40
19. Bronzmécses (P. Zs.).....	41
20. Mithras-dombormű (P. Zs.).....	42
21. Gemma (B. Zs.).....	44
22. Gemma, Dea Syria-ábrázolással (P. Zs.).....	45
23. A menekülő Aeneas szobra Gorsiumból (F. Z.).....	46
24. Sol (B. Zs.).....	48
25. Ló szobrocška (B. Zs.).....	49
26. Silvanus fogadalmi oltára Gorsiumból (F. Z.).....	50
27. III. századi éremlelet Gorsiumból (F. J.).....	52
28. Tegula (P. Zs.).....	54
29. Római sírsztélé Verebről (F. Z.).....	56
30. Arany ékszerek Csákvárról (N. G.).....	58
31. Késő római kori üvegkorsó (N. G.).....	60

32. Késő római kori üvegkancsó (N. G.)	61
33. Oltárkorlát (F. J.).....	62
34. Cikáda fibulák (K. T.).....	64
35. Avar kori ezüstveretes vaskard (F. Gy.)	65
36. Langobard agyagény, bepecsételt díszítéssel (F. Gy.).....	66
37. Kiöntöcsöves edény (K. T.).....	68
38. Avar kori arany nagyszíjvég (F. Gy.).....	70
39. Késő avar kori öntött bronz nagyszíjvég (F. Gy.).....	71
40. Csüngődísz (K. T.).....	72
41. Itáliai ezüstpénzek honfoglalás kori sírletből (Ku. M.).....	73
42. Honfoglalás kori harcos fegyveröve (Ku. M.).....	74
43. Hajfonatkorong-pár Sárbogárdról (Ku. M.).....	76
44. Nyakperec (K. T.).....	77
45. Szent István király szarkofágja (Ku. M.).....	78
46. Román kori mellkereszt Menyődről (H. G.).....	80
47. Arany, s-végű hajkarika-pár (Ku. M.).....	81
48. Dombormű, Heródes lakomájának ábrázolásával (H. G.).....	82
49. Emberfejes szenteltvíztartó töredéke (Ku. M.).....	84
50. A sárbogárdi körmeneti kereszt (H. G.).....	86
51. Éremkincs a tatárjárás korából (Ku. M.).....	88
52. Kapcsolótagos boglárpár (H. G.).....	90
53. Gótikus préselt díszveretek (H. G.).....	91
54. Középkori aranygyűrű (H. G.).....	92
55. Drugeth Fülöp nádor gyűrűje (Ku. M.).....	93
56. Anjou-címeres dombormű (H. G.).....	94
57. Stiborici I. Stibor erdélyi vajda síremlékének töredéke (Ku. M.).....	96
58. „Dreihausen”-i serleg (Ku. M.).....	98
59. Aranyozott fátyoltű (Ku. M.).....	100
60. Talpas tál (K. T.).....	101
61. Török rézedény együttes Válról (H. G.).....	102

Könyvtár

62. Tetraevangélium (F. K.).....	104
63. Kézzel festett óraskönyv (F. K.)	106
64. Kräuterbuch (F. K.).....	108
65. Respublica Bohemiae (F. K.).....	110
66. L'Ungheria Compendiata (F. K.)	112

Néprajz

67. Habán edények (V. Á.).....	114
68. A sármelléki patakmlonár céh szabadalomlevele (L. L.).....	116
69. A székesfehérvári vastuskó (L. L.).....	118
70. A székesfehérvári csizmadialeányek korszója (L. L.).....	120

71. Takács céhremek Lajoskomáromból (L. L.).....	122
72. Pásztorbot (V. Á.).....	123
73. Spanyolozott pásztorfaragások (L. L.).....	124
74. Mézesbáb formák (V. Á.).....	126
75. Cserép tintatartó (B. H. J.).....	128
76. Türelműveg (V. Á.).....	130
77. Zsírosbödön vagy nagyvindó (B. H. J.).....	132
78. Cserépszobrok: „betyár”, „kisasszony” (B. H. J.).....	134
79. Csákvári csíkos fazék (V. Á.).....	136

Újkortörténet

80. Nemesi felkelési zászló 1797-ből (I. Ené).....	138
81. Selyemre nyomott színlapok (H. J.).....	140
82. Wesselényi Miklós levele (D. Zs.).....	142
83. 1848-as zászló (G. A.).....	144
84. Kutzka Mihály búcsúlevele (D. Zs.).....	146
85. Kossuth-kéziratos levelek (G. A.).....	148
86. Boross Mihály aranytolla (H. J.).....	150
87. Vörösmarty Mihály fényképe (H. J.).....	152
88. Gárdonyi Géza levelei (H. J.).....	154
89. Báli ruha a XIX. század utolsó harmadából (G. A.).....	156
90. Férfi díszmagyar (D. Zs.).....	158
91. Pintér Sándorné Keserű Zsófia emlékkönyve Németh László emlékkönyvével (H. J.).....	160
92. A nemzeti áldozatkészség emlékműve: Vértesszobor Fehérváron (G. A.).....	162
93. Smohay János hagyatéka (G. A.).....	164
94. A Varsányi-féle fodrásműhely (D. Zs.).....	166
95. Aposztolovics Miklós vegytisztító üzemének berendezése (D. Zs.).....	168
96. Szattyánbőrbe kötött vörös ritkaság (M. L. M.).....	170
97. „Sztálinváros a jövőben” (M. L. M.).....	171
98. Pekár István: Magyarország népművészete (M. L. M.).....	172

Iparművészet

99. A Fekete Sas Patika berendezése (K. P.).....	174
100. Kétajtós szekrény (K. P.).....	176
101. Tervszekrény (K. P.).....	177
102. Szekreter (K. P.).....	178
103. Biedermeier garnitúra (K. P.).....	179
104. Szenes Zsuzsa: Virágot szagoló nő (1968) (K. M.).....	180
105. Gecser Lujza: Alak a Drapéria-R-sorozatból (1983) (S. E.).....	181

Képzőművészet

106. Ismeretlen művész: Mohai Ágnes (1880 körül) (K. P.).....	182
107. Csók István: Rózsaszínű malom (1906 körül) (K. M.).....	184
108. Fémes Beck Vilmos: Térdelő nő (1912) (K. P.).....	186
109. Barta Lajos: Tavasz (1958) (K. P.).....	187
110. Vilt Tibor: Bohóc virággal (1949) (K. P.).....	188
111. Vajda Lajos: Sárkányviadal (1940) (K. M.).....	189
112. Veszelszky Béla: Táj (1959-60) (S. E.).....	190
113. Korniss Dezső: Kompozíció (1960) (K. M.).....	191
114. Schaár Erzsébet: Fal előtt és fal mögött (1968) (K. P.).....	192
115. Konkoly Gyula: Szent József a gyermek Jézussal (1967) (S. E.).....	194
116. Jovánovics György: Fekvő figura (Baj) (1969) (K. M.).....	195
117. Megyik János: Rajz (1969) (K. M.).....	196
118. Kondor Béla: II. Lajos király halála, 3 (1972) (K. P.).....	197
119. Ország Lili: Stanzák (1970 körül) (K. M.).....	198
120. Deim Pál: Kompozíció (1973-74) (K. M.).....	199
121. Haraszty István: Madárkalitka (1972) (S. E.).....	200
122. Hencze Tamás: Ismétlések I-V. (1981) (K. M.).....	201
123. Nádler István: A dolgok állása I-III. (1983) (K. M.).....	202
124. Ujházi Péter: Világszőnyeg-részlet (1986) (S. E.).....	204
125. Fehér László: Kőbéka (1986) (S. E.).....	206

Rövidítések.....	207
------------------	-----

A Szent István Király Múzeum 125 éve

Székesfehérvárt, a kiegyezés után, a történelmi múlt iránt fellángolt romantikus lelkesedés időszakában nem volt nehéz híveket, támogatókat találni a helyi történelem ápolására. Nemcsak Szent István, Nagy Lajos, Mátyás király sírjai, a városhoz kapcsolódó országos események játszottak ebben szerepet, de Henszlmann Imre ásatásai is, amelyek történelmünk egyik legfontosabb emlékének, a királyi bazilikának maradványait tárták fel.

A Fejér megyei és Székesfehérvár Városi Történelmi és Régészeti Egylet

Rövid, lelkes előkészületek után az Egylet 1873. október 27-én tartotta alakuló közgyűlését. Az új társulat ekkor 137 tagot tartott nyilván, megyei főnemeseket, tekintélyes polgárokat, közeleti személyiségeket, püspököket, a klérus számottevő tagjait, köztük Rónay Jácint püspök, Czobor Béla egyetemi tanár, Károly János, Fejér megye történetének későbbi írója, Zichy Jenő említhető. A tiszteleti tagok sorában Ipolyi Arnold, Fraknoi Vilmos, Pulszky Ferenc, Henszlmann Imre, Rómer Flóris, Hampel József, Szilágyi Sándor nevével találkozunk. A rangos névsor az egylet számára kezdettől fogva széleskörű társadalmi érdeklődést szerzett. Elnökként a főispán, alelnökként a városi polgármester vállalt szerepet.

A kezdeti lelkesültség néhány figyelemreméltó eredményt hozott. 1885-ben és 1893-ban évkönyvet adtak közre a helyi kutatások eredményeivel. Megbízást adtak Károly Jánosnak a megye történetének megírására, amely 1896 és 1905 között öt kötetben megjelent. Négy régészeti ásatás is fűződik az Egyletnek. Nagylókon, 1891-ben egy bronzkori temető sírjait tárták fel, 1892-ben, az Országos Régészeti és Embertani Társulat székesfehérvári vándorgyűlése alkalmával, a székesfehérvári Demkőhegyen honfoglalás kori sírokat ástak ki, a Kuruchalmon őskori, Alsószentivánon római kori halomsírok feltárására került sor. Az Egylet által rendezett előadásokon ismert fővárosi kutatók nevével találkozunk, Czobor Béláéval, Hampel Józseféval, Pulszky Károlyéval. Az Egylet nagy sikerrel mutatta be régészeti gyűjteményét 1880-ban a főispáni rezidencia két termében. Ezek az eredmények azonban csak két rövid periódushoz fűződtek, az 1873-85. és 1892-93. évekhez, amikor lelkes és segítőkész főispán állt a megye élén. A századfordulótól az Egyletből már csak gyűjteménye maradt fenn.

Múzeumegyesület

A múzeumügy akkor éledt újjá a megyében és a városban, amikor 1909 őszén Marosi Arnold cisztercita tanárt Pécsről, ahol újjászervezte a városi múzeumot, Székesfehérvárra helyezték. Marosi szinte néhány hét alatt mindenkit meggyőzött arról, hogy Fejér megye és Székesfehérvár nem létezhet tovább múzeum nélkül. A *Történelmi és Régészeti Egylet* helyé-

be lépő *Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület* 358 taggal 1910. április 14-én tartotta első közgyűlését. A múzeum egy évvel később, 1911. május 14-én nyílt meg az Iskola utca 16. számú házban bérelt helyiségekben.

A későbbiekben soha meg nem közelíthető anyagi feltételek intenzív múzeumi tevékenységet tettek lehetővé. Marosi az 1910 és 1939 elején bekövetkezett halála között eltelt időben számtalan leletmentést végzett, amelyek közül kiemelkedő a pákozdi hatalmas bronzkori földvár, az első táci ásatások, a csákvári késő római temető, a nagy csákberényi és az előszállási avar kori temetőkben végzett kutatások. Ő kezdeményezte a székesfehérvári bazilika új ásatását is az 1936-38. években. Ő vetette meg a múzeum néprajzi, várostörténeti, antropológiai és természettudományi gyűjteményét is. E tevékenységét tudományos és népszerű cikkekkel, az 1931-39 között rendszeresen megjelenő *Székesfehérvári Szemle* kiadásával, előadások tartásával tette teljessé. A nagyranőtt gyűjtemény elhelyezési gondjain – nagyrészt az Egyesület támogatásával – új épületszárny felépítésével segített, ami nemcsak korszerű raktárakhoz juttatta a múzeumot, de különösen kedvező kiállító térhez is, amely lehetőséget adott arra, hogy a Szépművészeti Múzeum támogatásával színvonalas képtár nyílhatott a múzeum falai között. Marosi Arnold három évtizedes tevékenysége a székesfehérvári múzeumot a hazai vidéki múzeumok sorában a legjobban működők közé emelte.

Marosi halálával véget ért a Múzeumegyesület támogatásával működő múzeum virágkora. A Székesfehérvári Szemle már az 1939. évi első számával megszűnt. Jelentősebb ásatás is már csak Százhalombattán, a római táborban folyt.

A háború, a front háromszoros váltása a múzeumépületben jelentős károkat okozott, a gyűjtemények azonban sértetlenek maradtak. Egyedül Csók István *Báthory Erzsébet* képe tűnt el, amely nagy mérete miatt a Városi Kultúrház pincéjében került elhelyezésre. Súlyosabb megpróbáltatást jelentett Dormuth Árpád múzeumigazgató nyugatra menekülése: a múzeum a legnehezebb időszakban vezető nélkül maradt. A Múzeumegyesület 1945-től csak papíron létezett. A Közgyűjtemények Országos Felügyelősége 1947-ben Fülep Ferenc személyében az első régész igazgatóra bízta a múzeum ügyeinek vitelét.

Fülep Ferenc, szinte pénz és támogatás nélkül, másfél évet töltött Székesfehérvárt, a belővésektől jórészt használhatatlan múzeumépületben. 1949-ben, a „fordulat évét” követően a KOF vezetését megbízható párttaggal kellett megerősíteni, ezt az igényt csak székesfehérvári tudta kielégíteni. Ez a megtiszteltetés, amely a múzeumot is érte, új vezetőváltást tett szükségessé. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatótanácsa ekkor helyezte át Fülep utóda-ként Székesfehérvárra. A Múzeumegyesület emléke ekkor már csak a megye és a város adminisztrációjában élt tovább abban az 5-5000 forint támogatásban, amely összeg szerint meg-egyezett a 20-as évek óta pengőben juttatott tagdíjjal.

István Király Múzeum

Az államosítás után, a helyreállított épület első emeletén a Múzeumok és Műemlékek Országos Felügyelőségének kiállításrendező gárdája Wagner Nándor művészi kivitelezésében új régészeti-történeti és a Velencei-tó néprajzát, állatvilágát bemutató állandó kiállítás készült, amelyet éveken át a legjobb magyar kiállítások közé soroltak. Központi támogatás korszerű raktárak kialakítását, nyilvántartás bevezetését tette lehetővé, és fedezte az egyre szaporodó

leletmentések költségeit. A költségvetés nagyobb programok tervezésére nem volt elegendő. A kutatói létszám 1956-ig három főre emelkedett: két régész mellett egy néprajzos tevékenykedett a megyében. A második emeleti kiállítóterem helyreállítása 1951-ben fejeződött be, ekkor indulhatott meg a *Pákozdi csata* kiállítással a múzeum időszaki kiállításainak hosszú sorozata. A havonta-kéthavonta rendezett kiállításokat rendszeres előadások és a zeneiskolával közösen rendezett koncertek egészítették ki.

A múzeumi kiadványok újjáteremtése egy ajándékba kapott sokszorosítógéppel indult meg, az első katalógusok, tudományos kiadványok, népszerűsítő füzetek megjelentetése mellett kísérlet történt a *Székesfehérvári Szemle* felújítására is. 1955-ben megalakult a *Múzeum Baráti Kör*, ennek támogatása lehetővé tette a kiadványok nyomdai előállítását az *István Király Múzeum Közleményei* sorozataiban.

A múzeumban folyó tudományos munkát (1960-ig mintegy 100 cikk, közlemény) elismerve, minisztériumi támogatással, 1960-ban megindulhatott a múzeum tudományos évkönyvének, az *Alba Regia*-nak kiadása. Az évkönyv kezdettől fogva német, francia, angol és olasz nyelven közölt tanulmányokat. Ez nemzetközi rangú intézménnyé tette a múzeumot, a külföldön is számon tartott magyar periodikák egyikévé az évkönyvet. 1958-ban a megyei Idegenforgalmi Hivatal kezdeményezésére és anyagi támogatásával megkezdődtek a régészeti feltárások Tácon. Az ásatás költségvetése nagyobb volt, mint a múzeum évi dotációja, ez tudományos létszámban, felszereltségben, a múzeum lehetőségeinek kiterjesztésében és elismertségében a következő korszak vonatkozásában meghatározó feltételeket teremtett.

Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága

Az 1962-ben a vidéki múzeumok megyei szervezetekbe vonva a megyei tanácsok hatáskörébe kerültek. Fejér megyében az István Király Múzeum mellett a dunajvárosi Intercisa Múzeum és egy sor vidéki emlékház, kiállítás (Gárdonyi, Kápolnásnyék, Martonvásár, Vál, Csákvár, Cece, Sukoró, Szabadbattyán, Pákozdi, Füle) lett a megyei szervezet része. A tanácsosítás előnyei a korszak első felében jelentkeztek. Többszörösére nőtt a költségvetés, a szervezet létszáma, a tudományos és a kulturális tevékenység. A megváltozott feltételek hosszútávú igényes programok megszervezését és végrehajtását tették lehetővé. Gorsium több évtizedes kutatása mellett jelentős ásatási programok bontakoztak ki, a neolitikus lelőhelyek rendszeres feltárása, a bronzkori földvárkutatás, avar kori település feltárása, a székesfehérvári királyi bazilika ásatásai és Székesfehérvár történeti múltjának felkutatása. A székesfehérvári nagy programokkal azonos szintű volt a Dunajvárosban folyó intenzív ásató tevékenység az intercisai római katonai táborban. A néprajzi kutatás legfontosabb eredményei a néptánc és a népdal gyűjtésében jelentkeztek. Az országos méretű ásatások mellett a múzeum elsősorban a képzőművészeti gyűjtemény fejlesztésében ért el kiemelkedő eredményeket: az 1962 utáni évtizedekben az egyik legjobb és legnagyobb kortárs művészeti gyűjtemény alakult ki.

Ebben a korszakban lett a tudományos közlések igazi bázisa az *Alba Regia* évkönyv. Nemzetközi rangját a külföldi szerzők nagy száma, a múzeum által rendezett neolitikus, kelta, római, középkori, numizmatikai nemzetközi kongresszusok aktáinak közlése adta.

A múzeumi könyvtár alapjait a Múzeumegyesület tagjainak ajándékai vetették meg a múlt század utolsó negyedében. Ezek között a Pauer- és a Károly János-hagyatékok, a Batthyány-gyűjtemény adták a gazdag régi – XVI-XVIII. századi – könyvanyag jelentős részét. 1910 után, amikor Marosi Arnold irányításával a múzeum tevékeny tudományos és kulturális munkája megindult, különösen a helytörténeti emlékek, kiadványok, folyóiratok, újságok, szórólapok stb. gyűjtése folyt, megteremtve az alapot Székesfehérvár és Fejér megye múltjának és életének kutatásához. A második világháború után a könyvtár pusztulásra ítélt kastélyok és gyűjtemények anyagával gazdagodott. E mentési tevékenységben a legjelentősebb a Végh kastély teljes kottaanyagának megszerzése volt. A könyvtár tudományos jellege 1960-tól bontakozott ki. A múzeum idegen nyelveken megjelenő évkönyve, az Alba Regia, széleskörű hazai és nemzetközi kiadványcserét tett lehetővé amely, elsősorban a régészet vonatkozásában, országos szintre emelte. Az ugyancsak a 60-as években meginduló kiállítás-sorozatok katalógusai elsősorban a művészettörténeti könyvtár megteremtését segítették elő, de hozzájárultak a régészeti, történeti, és néprajzi könyvtár fejlesztéséhez is. A könyvtár ezzel a nagyarányú fejlődéssel a régészeti, művészettörténeti, helytörténeti és néprajzi kutatások országos szintű bázisa.

A tudományos tevékenység mellett a múzeum másik erőssége a kiállítási program lett. Az indítást a Csontváry-kiállítás adta, amelynek előkészületei és rendezése még az előző korokban indultak meg. Az országos figyelem tette lehetővé, hogy további, országos érdeklődésre számító kiállítás-sorozatok és rendezvények indulhassanak meg, és évtizedeken át országos közönséget vonzanak. Az egyik fontos sorozat a századfordulótól kezdődően a magyar képzőművészet főbb állomásait mutatta be, hozzá csatlakozó kamarakiállításokkal, előadásokkal, hangversenyekkel. Egy másik művészeti sorozat a kor kiemelkedő művészeinek adott bemutatkozási lehetőséget, akiknek ebben az időszakban másutt ez nem adatott meg. A néprajzi sorozat, a Néprajzi Múzeummal közösen, kiemelkedő jelentőségű témakörökből adott bemutatókat. A negyedik nagy sorozat régészeti és történeti témákból adott országos – római viszonylatban pannoniai – áttekintést.

A kiállítások mellett a múzeumi közművelődésnek számos magas színvonalú formája alakult ki, előadás-sorozatok, hangversenyek, a Gorsiumi Nyári Játékok, amelyek ugyancsak országos érdeklődéssel folytak.

A megyei múzeum gyűjteménye a 80-as évek elején meghaladta az egymillió tárgyat, ezzel az ország három legnagyobb gyűjteményének egyike lett. Székesfehérvárott a régi múzeumépület mellett számos új létesítmény – a Csók István Képtár, a Budenz-ház, a Fekete Sas Patika, a Schaár-gyűjtemény, a Városházai Múzeum, a Palotavárosi Skanzen – gyarapította a kiállítási felületeket. Nagyobb arányú bővítést jelentett az egykori jezsuita rendház birtokba vétele, ez azonban átmenetinek bizonyult az egyházi javak folyamatos visszaadása következtében. Az épület földszinti folyosóján lehetőség nyílt a római kőtár bemutatására, az emeleten új régészeti kiállítás készült, amely Európa-díjat nyert.

Fitz Jenő

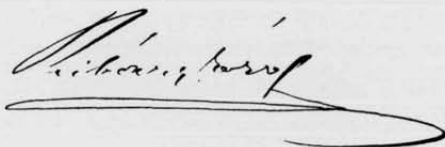
31972 szám.

Székes-Fjérvár
szabad királyi város közönségének.

A „Fjérmegyei és városi történelmi és regészeti egylet-
nek” a város polgármestere folyó év július 29-én
14234 szám alatt tett jelentésével fölterjesztett alap-
szabálytervezete helymegjegyzéssel vetetett tudomásá-
ra, hogy az annak módosítására, az egylet fölözla-
tására, valamint utóbbi esetben az egyleti vagyon
háza fenntartása iránt, velleg hozandó közgyűlési
határozatok fogantatásával a magyar
királyi belügyminisztérium elé terjesztendők.

Miről a város közönsége azon hozzáadással
tudósíttatik, hogy az ideszatott alapszabály példányok
egykét saját levéltárában őriztetvén, másikat a sa-
delnővénnyel az érdekeltek egyletnek kiküldetessé.

Buda Pesten 1874 év augusztus hó 14-én
a miniszter meghozásából

miniszteri tanácsos.

Ülő istennő – agyagidol

Lelőhely: Bicske – Galagonyás, újkőkori telep és temető, 1971. 1. ház.

Makkay János ásatása, 1971.

Kor: újkőkori, a dunántúli vonaldíszes kerámia korai időszaka, IV. évezred eleje

Méret: M: 11 cm

Irodalom: F. Petres É.: Újabb-kőkori sírok Bicskén. *FolArch*, 6. 1954. 22-28.; Makkay J.: A kőkor és rézkor Fejér megyében. Fejér megye története I. 1970. 5-48.; Makkay J.: A bicskei neolitikus telep és temető. IKMK, D/104. Szfvár, 1975.; J. Makkay: Excavations at Bicske. I. *AlbaR*, 16. 1978. 9-60.; N. Kalicz: Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. *Archeologia*, Series Minor 10. 1998. 26-27. Abb. 5.4; 5.2.

Agyagból készült plasztikus figura, ülő nőalak, idol. Ruháját karcolt vonalak jelzik, elől mell alatt végződő keresztpántot, hátul öt, ék alakban összefutó vonallal jelzett ruhát viselt, derekán övvel. Nyakán a kettős vonal nyakdíszet jelent. Haja magas, legyező alakú kontyba fésült, elől pánttal, esetleg diadémmal leszorítva. Arca lapos, mintha maszkot viselne. Jobb válla alatt törött, karja, lábai hiányoznak, alsó része is törésfelületben végződik.

A szobrocska edény vállát díszíthette, de lehetett önálló plasztika is. Az idol ülő, trónoló póza, ruházata – keresztpánt mellkorongokkal vagy keresztöv – díszes hajviselete, maszk-szerű arca alapján istennőt ábrázol.

Az újkőkori folyamán a hasonló ábrázolásokban a földművelő, állattenyésztő népek a termékenységet biztosító, a termést védő istennőiket, olykor anyaistennőket tisztelték, ezeket jelenítették meg. Az eredetileg déli, délkeleti kapcsolatokra és hatásokra visszanyúló hitvilág és ábrázolásaik legelőször a neolitikum eleji, déli eredetű Körös-kultúrában figyelhetők meg. A termékenységgel összefüggő női ábrázolások, mint láttuk, az ezt követő közép-európai vonaldíszes kerámia alföldi és dunántúli műveltségében is helyet kaptak, és az újkőkori-rézkor végéig nyomon követhetők.

A bicskei 1. házban még egy hasonló, de kisebb (M: 6,9 cm) és sokkal durvább, elnagyoltabb kivitelű agyagszobrocska töredék is előkerült. Területünkről még két kisebb töredéket ismerünk, ezeknél csak az idol feje maradt ránk. Az Aba-ángyihelyi darab hajviselete pontos mása a bicskei 1. házban talált második szoborénak, de jobb kivitelű, és a göndör hajból fésült kontyon vörös festéknyomok láthatók. A negyedik, Sukoró-Tóra-dűlőről származó darab szintén fejtöredék, és a legstilizáltabb mind között. Azonban a vízszintes téglalap alakú kiszögelés a vonalakkal jelzett arc fölött a kontyot ábrázolja, a hátrészen ék alakban karcolt, pontokkal szaggatott vonaldíszítések mutatják, hogy ugyanazt a női alakot jelenítik meg, csak a vonaldíszes kerámia későbbi időszakának megfelelő, az ún. kottafejes kerámia díszítő stílusában.

A bicskei telep, az egyáltalán nem gyakori idol-leleteken kívül, igen fontos adatokat nyújtott az újkőkori időrendjére és életmódjára vonatkozóan. Az 1971. 1. ház, amely 3 m hosszú, földbe mélyített gödörház volt, közepén nagy cölöpöt körülvevő, kisebb cölöpök tartotta sátozottával volt fedve. Középső részén számos edény, örlőkő, csont kanál, vörös

festékrögök és a két idol a ház pusztulása után is megmaradt. Az edények és a szobrocskák díszítése kizárólag a közép-európai, dunántúli vonaldíszes kerámia műveltsége népének formakincsével készült, mégpedig a legkorábbi, kialakuló időszakából valók. Lehet, hogy az egy csomóban megmaradt díszes edények és szobrocskák a ház kis háziszentélyének felszereléséhez tartoztak. A Bicske – Galagonyás telep történeti jelentősége abban rejlik, hogy az egész neolitikum alatt folyamatosan lakott volt: a dunántúli vonaldíszes kerámia népének korai szakasza után a további, kottafejes díszítésű és az ún. zselizi jellegű anyag, majd a neolitikum végén élő, újabb déli hatásokat magába foglaló, (és részben nevét is adó) Sopot–Bicske kultúra népének hagyatékát is megtaláljuk. Így az itteni feltárások segítségével tágabb terület, az északkelet Dunántúl újkőkori fejlődése megrajzolható volt.

(F. P. É.)

Karcolt díszű urna

Lelőhely: Dunaújváros – Dunapentele, szórványlelet

Kor: kora bronzkor, Nagyrévi kultúra, Kr. e. 2500-2000.

Méret: M:40 cm; szájátmérő:28,5 cm

Leltári szám: SzIKM 4168.

Irodalom: Patay P.: Korai bronzkori kultúra Közép-Magyarországon. DissPann, II. 13. 1938. IV. t. 3.; Scheiber R.: Szimbolikus ábrázolások kora bronzkori edényeken. ArchÉrt, 111. 1984. 12. o., 10. kép 1a-b.

Világosbarna színű, kézzel formált agyagkorsó. Kettős csonkakúpos forma, enyhén ívelt nyakkal, peremtől nyak aljáig érő széles szalagfüllel, amely a felső részén kiszélesedik. Az edény felső része karcolt mintával díszített. A minta szabályos elhelyezésben 4 részből áll, 2-2 minta ismétlésével. A két nagyobb, összetett minta X-formákkal kitöltött négyzetekből tevődik össze, szélén kinyúló U alakú végződéssel. A két minta nem teljesen azonos, a fül alatti – helyzete miatt – kissé eltérő. A köztük lévő kisebb minták hasonló négyzetből állnak, egyszerűbbek, sarkukon keresztbe tett kampós vonallal, ún. „zászló” motívummal végződnek. Alattuk 1-1 stilizált madáralak látható, az egész mintát hálós sor zárja be. A karcolt geometrikus minták nem egyszerűen díszítő motívumok, hanem határozott jelentéssel bírtak a kor embere számára, számunkra pedig rést nyitnak hitvilágukba.

A nagyobb mintát a kutatás kétféle módon értelmezi: az összerakott négyzetek ülő ember-, istenalak ábrázolás. Az oldalán kinyúló részek egy-egy fél emberalakot ábrázolnak fel-emelt, imádkozó (orans) kéztartással. A másik feltevés, hogy a díszítés épületet, szentélyt ábrázol. A kisebb mintát egyértelműen épület-ábrázolásként valószínűsítik. A madár, vízimadár ábrázolása az egész őskor folyamán ismert jelkép volt, nemcsak karcolt, de plasztikus formában is.

A díszes edényt feltehetően urnaként használták. A kora bronzkori kultúrák temetkezési szokása a Dunántúlon általában a hamvasztás volt. A szóbanforgó edény, formája és mintái alapján, az ún. Nagyrévi kultúra idején készült. Ez a műveltség megyénkben a Duna mentén és a Mezőföld déli részén élt. Az akkori temetkezési szokás szerint a máglyán elégetett halott hamvát vagy közvetlenül a sírgödörbe vagy urnákba téve helyezték a sírba. Tállal fedték be, mellé téve más edényeket, gyakran a viselt és a tűzben összeégett bronz ruhadíszzeit is. Az átlag temetkezéseknél az urna díszítetlen volt, a pentelei korsó messze kitűnik hitvilágukat tükröző, esetleg túlvilági életre utaló (madár) szimbolikus díszítésével.

Hasonló, szimbolikus díszű edényeket a Kárpát-medence középső részén élő, a kora bronzkori Nagyrévi és a Maros-kultúra területéről ismerünk.

Az egyes szimbólumok, jelképek nagy részének gyökerei régebbiek mint a bronzkor, a neolitikumba vagy még távolabbi múltba nyúlnak vissza. Ugyanígy, az időben ellenkező irányban is, a késő bronzkorban, majd a vaskor idején is sok motívum tovább él, mágikus erejük ismert.

(F. P. É.)

Bronzkori csont lószerszámok

Lelőhely: Pákozdt – Pákozdvár. Marosi Arnold ásatása, 1925.

Kor: középső bronzkor, Vatyai kultúra, Kr. e. 1700-1300.

Leltári szám: SzIKM 6912.

Irodalom: A. Mozsolics: Die Herkunftfrage der ältesten Hirschgeweihtrensen. AArchHung, XII. 1960. 126-135.; Bándi G.: Középső bronzkori lószerszám-szíjelosztó csontlemezek kérdése a Kárpát-medencében. ArchÉrt, 90. 1963. 46-60; 46, 2. kép 4., 53. 54m 12. kép a-c.; T. Kovács: Prehistoric horse-bits of antler found in the Carpathian Basin recently. AlbaR, X. 1969. 159-165.; Kovács T.: A bronzkor Magyarországon. Hereditas, 1977. 32. o. 12. kép 39.

1. Szarvasagancsból faragott zablapálca bal oldaltag (M:14 cm). Közepén átfúrt, nagy ovális lyukkal, alsó és felső részén két kis kerek lyukkal. Külső felülete karcolt, gazdag mintákkal díszített: két sorban elhelyezett körkörös (rozettás) motívumok között karcolt vonal-
kötegek ismétlődnek arányos elhelyezésben.

2. Csont szíjelosztó, agancs elágazásból hasítva (M:9,5 cm; Sz:4,4 cm). Háromszög alakú, három lyukkal a szíjak számára: közepén egy nagy, alsó szárán egy-egy téglalap alakú nyílással, felettük egy-egy kis lyukkal. Felületét vésett köröcskék díszítik, ezek az elosztó szélén körbe futnak, illetve a középső áttörésből kiindulva sugarasan a száron helyezkednek el. A bal oldali alsó szár a szegletes nyílásnál törött.

A szerszámozás módját magukból az előkerült darabokból lehetett megállapítani, és a Közel-Keleten előkerült hasonló zablaleletek és ábrázolások összevetésével rekonstruálni.

A szíjelosztó használatát a nyílásoknál és a felületen látható kopásnyomok alapján tudjuk meghatározni. E szerint az erősen kopott középső lyuk a ló lefutó pofaszíját és az orrszíját rögzítette. A két alsó, szegletes nyíláson és a felettük lévő kis lyukakon, a hátlap kopásnyomai szerint, átbújtatták azokat a szíjakat, amelyek a zablát tartották.

Ez a fajta lószerszámozás figyelhető meg a közel-keleti ábrázolásokon, köemlékeken.

A közepén egy ovális lyukkal ellátott zabla-oldaltag formája, szerkezete megegyezik az Anatóliában előkerült darabokkal. Egy esetben, éppen a pákozdi darab esetében, a díszítés is megegyezik a Beycesultanban előkerült agancs zablájával.

A középső bronzkor folyamán a földművelés-állattenyésztés egyensúlyba került, és ezen belül jelentős hangsúlyt kapott a lótarás. A Kárpát-medencei agancs zablák és csontlemezek a középső bronzkor elején terjedtek el. Igen gyakoriak a középső bronzkori Vatyai kultúra földvéraiban, ezek fiatalabb időszakában.

(F. P. É.)

Az I. számú kozideri bronzkincs

Lelőhely: Dunaújváros – Koziderpadlás. A Magyar Nemzeti Múzeum ásatása, 1951.

Kor: középső bronzkor vége, Kr. e. XIV. század

Leltári szám: IM 82.1.1.-82.1.16.

Irodalom: Mozsolics, A.: Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Koziderpadlás. Bp., 1967. Taf. 46-48.; Bóna, I.: Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum Ende der mittleren Bronzezeit. Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main, 1992. 48., Abb. 27., Kat. 363.; Bóna, I.: Dunapentele–Dunaújváros–Koziderpadlás. Uo. 149-

A dunapentelei Koziderpadlás határnév 1876-ban jelent meg a régészeti szakirodalomban, világszerte ismertté azonban az 1950-es években itt talált bronzkincsek révén vált, mi több, névadója lett a középső bronzkor kései szakaszának.

A Koziderpadlás a mezőföldi bronzkori tell-települések legnagyobbika. A Duna-parti, mély sáncárokkaal körülvett, vagyis jól védhető löszplatón másfél évezrednél is hosszabb idő alatt 4-5 m vastagságú telephalom rétegződött az újra meg újra felépülő, majd újra meg újra elpusztuló házak maradványaiból (Nagyrev- és Vatyakultúra).

A középső bronzkori földművelő tell-kultúrák életének egy új népesség hódítása vet véget a Kr. e. XIV. században. Elrejtett, s szerencsénkre napvilágra került bronzkincsek egész sora jelzi ezt az időszakot. A kozideri tell felső rétegéből eddig három bronzkincs került elő.

A pentelei határba telepített vasmű építése kapcsán régészeti feltárás indult a Koziderpadláson. Ennek során, 1951-ben találták – mindössze 40 cm mélyen – az I. számú kincset, amely az alábbi leletekből áll: 44 db különféle bronztárgy – korongos csákányok, tokosvéső, sarlóké, keresztbordás, korong alakú csüngők gyöngyör-peremmel, trébelt dudorral, áttört félhold alakú csüngők kétféle kereszttaggal, többféle függesztőszárral, karterkercsek, spirálcsovecskék, továbbá egy 18 szemből álló borostyán gyöngysor; mindezek egy agyagfazékban voltak, amelynek a cserepei is megvannak.

(B. H. J.)

Madár alakú, függeszthető edény

Lelőhely: Dunaújváros – Duna-dűlő, 775. urnasír.

A Magyar Nemzeti Múzeum ásatása, 1951.

Kor: középső bronzkor vége, Kr. e. XIV. század

Méret: H:8,5 cm; M:6,8 cm

Leltári szám: IM 775/1951. (nyilvántartási szám)

Irodalom: Bóna I.: Magyarországi művészet a honfoglalásig. Bp., 1959. 14., 13. kép.; Kovács T.: A bronzkor Magyarországon. Hereditas, Bp., 1977. 70-71., 37. t.; Kovács, T.: Galubenwelt und Kunst. Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main, 1992. 76-, Abb. 43, Kat. 435.

A Koziderpadlás nevű Duna-parti tellt mély vízmosás választja el attól a temetőtől, amelynek több mint 1600 sírját a vasműépítkezés földmunkáival párhuzamosan tárták fel. A Duna-dűlői temető feldolgozása most van folyamatban, nem egy szép és különleges lelete azonban nem sokkal a feltárást követően ismertté vált. Ezek egyike ez a madár alakú agyag-szobrocska. Az üreges, vésett zezzug-vonalakkal díszített hasú, barna színű „edényszobor”, melyet mestere emberi lábakon álló, oltárszerű alapra helyezett, madarat – talán kacsát – formáz. A madár félovális háta fedőként leemelhető a testéről. A zsineg áthúzására is alkalmas lyukak lehetővé tették, hogy az edényke fedelestől felfüggeszthető legyen.

A lelet földbe kerülésének ideje a középső bronzkor vége, a Kr. e. XIV. század lehetett. A korszak ábrázoló művészetében ekkor gyakori az ember és állat megjelenítésének kombinációja. A dunaújvárosi madáredény, miként egykorú számos hasonló alkotás, a Kárpát-medencei középső bronzkori földműves társadalmak hiedelemvilágában minden bizonnyal jelentős termékenységű rítusokhoz köthető.

(B. H. J.)

„Kacsos” díszű bronz övcsat

Lelőhely: Dunaújváros – Duna-dűlő, 88. sír. A Magyar Nemzeti Múzeum ásatása, 1951.

Kor: Kr. e. XIV. század vége

Méret: M: 12 cm; legnagyobb szélessége: 6 cm

Leltári szám: IM 88/1951.

Irodalom: Bóna I.: Magyarországi művészet a honfoglalásig. Bp., 1959. 16., 18. kép; Bóna I.: Bronzkori övkapcsok és diadémák. ArchÉrt, 86. 1959. 49-59., IX-X. t.; Kovács, T.: Funde der Metallkunst der Koszider-Periode aus Siedlungen und Gräberfeldern. FolArch, XXVIII. 1977., 48-50., Abb. 3.; Bóna, I.: Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum Ende der mittleren Bronzezeit. Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main, 1992. 4. 8., Abb. 17., Kat. N. 354.

A Dunaújváros – Duna-dűlői temető, amelynek mára mintegy 1600 feltárt urnasíriját tartjuk számon (nem feledve, hogy emellett százával lettek sírok a földgépek martalékává az épülő vasmű területén), a középső bronzkori Európa legnagyobb ismert temetője.

A többszáz éves megtelepedés egyes korszakai a szerencsés és sokáig háborítatlan elhelyezkedés következtében (a kozideri tellt és a temetőt csak egy mély horhos választja el egymástól) kiválóan nyomon követhetők a sírokban, sírcsoportokban is.

A kozideri tell életének legkésőbbi szakaszában, az ún. kozideri időszakban ásták az urnasír-csoportok közé azt a néhány csontvázas sírt, amelyek egyikéből, egy zsugorított női csontváz mellől való a szóban forgó övcsat, az Intercisa Múzeum régészeti gyűjteményének reprezentatív darabja.

A csat hosszúkás, öntött lemezes teste enyhén ível. A szép formát rovátkolt bordák hangsúlyozzák, a középső, hosszanti bordatagot egy-egy füzérdísz kíséri. Egyik végén akasztóhorog, a másikon – a felerősítés végett – három lyuk van; a zöld nemespatinával borított felületet amaz oldalon vonalköteg zárja le.

Minthogy ebben a korszakban a birituális temetkezés dívik, nem csoda, hogy ennek az övcsatnak csaknem pontos mása hamvasztásos sírból való a közeli Iváncsáról. Minden bizonnyal egy műhelyben készülhettek, s megkockáztatjuk, hogy e műhely a kozideri tellen volt.

(B. H. J.)

Védő fegyverzet a nadapi kincsből

Lelőhely: Nadap – Jánoshegy. A nadapi kincs 628 darabból álló, ún. depot-lelet, egy kovácsműhely anyaga. Véletlenül talált, beszolgáltatott lelet. Gyűjtés és helymeghatározó hitelesítő ásatás: F. Petres Éva – Makkay János, 1970.

Kor: késő bronzkor, urnamezős kultúra régibb szakasza, Kr. e. XII. sz. vége – XI. sz. eleje.

Leltári szám: SzIKM, sisak: 70.1.1.; lábvért-pár: 70.1.2.1-2.; páncéltöredék: 70.1.17.; pajzstöredék: 70.1.41.; csuklóvédők: 70.1.104-105.

Irodalom: É. F. Petres: Neue Angaben über die Verbreitung der spätbronzezeitlichen Schutzwaffen. Savaria, 16. 1982. 57-80.; K. Jankovits: La ricostruzione di due nuovi schinieri del tipo a lacci dall' Ungheria. AArchHung, XLIX. 1997. 1-21., Figs. 2-3.

Sisak. Bronzlemezről készült, konikus formájú sisak, tetején orsó alakú gombbal. Szélén körben lyuksor a bőr- vagy vászonbélés rögzítésére, illetve az esetleges oldal- vagy nyakvédő lemezek felerősítésére. (M: 18,5 cm; Átm.: 21 cm) A sisak, a lelet többi tárgyához hasonlóan összehajtott, töredékes állapotban került elő, újra feldolgozásra szánt raktározott anyagként. Jelenleg eredeti formájában helyreállítva, oldala egy helyen kiegészített.

Lábvért-pár. Ovális alakú, hajlított bronzlemez. Felerősítésükre a szélükön dróthuzal és lyukak szolgáltak. Díszítésük négy, szimmetrikusan elhelyezett, trébelt pontokból álló kerékmotívum. (M: jobb: 28 cm, bal: 9,6 cm; Sz: jobb: 13 cm, bal: 9,6 cm)

Páncél töredéke. Enyhén hajló, vastag bronzlemez darab a páncél alsó, derékvonalat követő részéből. A felhajlított szélben dróthuzal erősítés

Pajzstöredék. Kerek pajzs kisebb peremrésze. Vastag bronzlemez, szélén drót erősítéssel, kétsoros, trébelt technikájú, nagyobb pontdísszel. (Átm.: 13,3 x 7,8 cm)

Csuklóvédő lemezek, vékonyabb bronzlemezről hajlítva. Két, kissé eltérő darab, végükön egyiken 2-2, a szélesebb darabon 3-3 lyuk a bélés, illetve az összekapcsolás, kötés számára. Mindkettőn teljes hosszában 7-7 vékony, vízszintes bordadíszítés. (H: 19,5 cm, 19,2 cm; Sz: 5 cm, 5,4 cm)

A sisak az európai formák közé tartozik. A viszonylag nem nagyszámú konikus formájú sisakokat meglehetősen hosszú ideig, a Kr. e. XII-X. század között használták. Legrégibb változata Krétán került elő, ez lehetett a közép-európai sisakok előképe. Az első lábvérték bőrből készülhettek, a görög vázaképek ábrázolásai, olykor a későbbi fém példányok díszítése is őrzi ezt. A nadapi leletben – a teljes lábvért-páron kívül – még két, különböző párokhoz tartozó töredék is van, ezek geometrikus, poncolt vonalakkal díszítettek. A páncél használata szintén déli, görög eredetű. A legkorábbi példányok ugyancsak bőrből voltak, majd fémkorongokkal erősített, ún. kompozit, összetett páncélok készültek. A rövid, két részből álló lemezpáncélok, mint a nadapi töredék, a Kr. e. XII. századtól kezdődően a Kárpát-medencei műhelyekben is készültek, páncéltöredékeket dunántúli, felvidéki depot-leletekből ismerünk. A szakirodalom által dunai-keletalpinak nevezett páncélok innen jutottak el Európa többi részébe, hasonlóan az itt készült kerek pajzsokéhoz. A díszes védőfegyverzet nemcsak a harcos védelmét szolgálta, hanem vise-lője vezető szerepét, rangját is jelezte.

(F. P. É.)

Díszített szűrőedény a nadapi kincsből

Lelőhely: Nadap – Jánoshegy. A nadapi kincs, 628 darabból álló, ún. depot-lelet, egy kovácsműhely anyaga. Véletlenül talált, beszolgáltatott lelet. Gyűjtés és helymeghatározó hitelesítő ásatás: F. Petres Éva – Makkay János, 1970.

Kor: késő bronzkor, urnamezős kultúra régebbi szakasza, Kr. e. XII. sz. vége – XI. sz. eleje.

Méret: M: 5 cm; a fülekkel együtt: 7-8 cm; átmérő a füleknél: 27,2 cm; a peremél: 23,3 cm.

Leltári szám: SzIKM 70.1.5.

Irodalom: É. F. Petres: Die Bronzegefäße aus dem Depotfund von Nadap. In: P. Patay: Die Bronzegefäße in Ungarn. Prähistorische Bronzefunde II. 10. 1990. 87-93.; 90. Nr. 187, Taf. 75.

Bronz szűrőedény, lapos tál forma, széles, kihajló egyenes peremmel. Két, perem fölő magasodó szalagfüllel, amelynek visszahajló vége vízszintes rúddá kalapált, ezeken 3-3 madárfigura ül. Valószínűleg vízimadár, kacsabrázolás, a két szélső madár kisebb, a középső nagyobb méretű. A peremet domború, kalapált fenyőtűminta, az edény vállát három domború pontsor díszíti. Alja, a szűrőrésze kör alakú, sorokba rendezett apró lyukakkal áttört, közepén kereszt alakú a pontok sora. A szűrő, hasonlóan a lelet többi darabjához sérült, összenyomott állapotban került elő. Jelenleg helyreállított, egy, hiányzó kacsafigurája kiegészítés.

A mai Magyarország területéről csak szűrőtöredékeket ismerünk, mindkettőt a Dunántúlról (Pamuk, Lengyeltóti). Szintén elrejtett depot-leletből származnak, amelyeknek kora a nadapival egyező. Ismerünk viszont hasonló szűrőket depot-okból és sírokból cseh és délnémet területről, de az ellenkező irányból, Itáliából is. Ezek készítése és használata időben részben megegyezik a nadapival, illetve tovább is megfigyelhető. Mindez azt jelenti, hogy ezek a szűrőformák nem köthetők egy-egy területen élő népcsoporthoz, és viszonylag hosszú időn keresztül használatban voltak.

A nadapi leletben a szűrőn kívül még 12 edény volt, zömmel csészék, tálak és egy üst. Az ép edények formájuk alapján két csoportra oszthatók, mintha két szervíz lenne, a szűrő és a keverőedényként használt üst bármelyik tartozéka lehet. A szűrő alakja lapos csésze, tál forma, hasonló a többi edényéhez. Díszítése – a kacsák – hasonlóak az ebben a korban használt ún. kultuszkocsi díszítéséhez. Hasonlóan madárral díszítettek az ún. üstkocsi, amelyek a nadapi üsthöz hasonló bronzedények, négy kerékre helyezve. Mindkét edényforma – kultuszkocsi-modell, üstkocsi – gyakran olyan sírokból kerül elő, ahol a halott mellé valódi kocsit, vagy kocsialkatrészeket is helyeztek. Díszítésük, a madárbrazolás, mindenképpen a halotti kultuszban játszott szerepet.

Az ivókészletek sírba helyezése a késő bronzkorban, az urnamezős kultúrába tartozó férfi sírokból figyelhető meg. Ez a szokás a közép-európai területen a déli, Földközi-tengeri és anatóliai halotti szertartások hatását jelentették. A Dunántúlra valószínűleg itáliai közvetítéssel jutott el, ebben az időben kapcsolatunk Itáliával igen erős volt.

(F. P. É.)

Állatfejjel díszített kelta edény

Lelőhely: Káloz – Nagyhörcsök, Törökdomb, vegyes rítusu temető. Marosi Arnold leletmentése, 1930.

Kor: kelta, Kr. e. III. század, La Tène C

Méret: M:30,5 cm; szájméző:20,6 cm; fenékméző:14,5 cm

Leltári szám: SzIKM 7593.

Irodalom: Márton L.: A korai La Tène kultúra Magyarországon. ArchHung, XI. 1933. XII. t. 3-4; Hunyadi I.: Kelták a Kárpát-medencében. DissPann, II/218. 1942-44. 36. LXV t.3; F. Petres É.: A kelták Fejér megyében. Fejér megye története I/3. Szfvár, 1971. 21-22/ kép; A keleti kelta művészet. Eastern Celtic Art. IKMK, D/93. Szfvár, 1974. 63. no. 42.; T. Knez – M. Szabó: Ein keltischer Kantharos aus Novo Mesto. Archaeologia Jugoslavia, 20-21., 1980-81, 80-88.; V. Kruta – M. Szabó: Canthares danubiens du IIIe siècle a.n.e. Une exemple d'influence hellénistique sur les celtes orientaux. Études Celtique, XIX. 1982. 51-67.

Korongon készült kétfülű edény, ún. kantharos forma. Enyhén ívelt felső rész, ugyanolyan arányú alsó résszel, kis talpgyűrűn áll. Két, válltól peremig érő egyenes, bordázott szalagfüllel, amely egy-egy plasztikus állatfejben végződik. Füleit és vállát karcolt ferde és hálós minta díszíti.

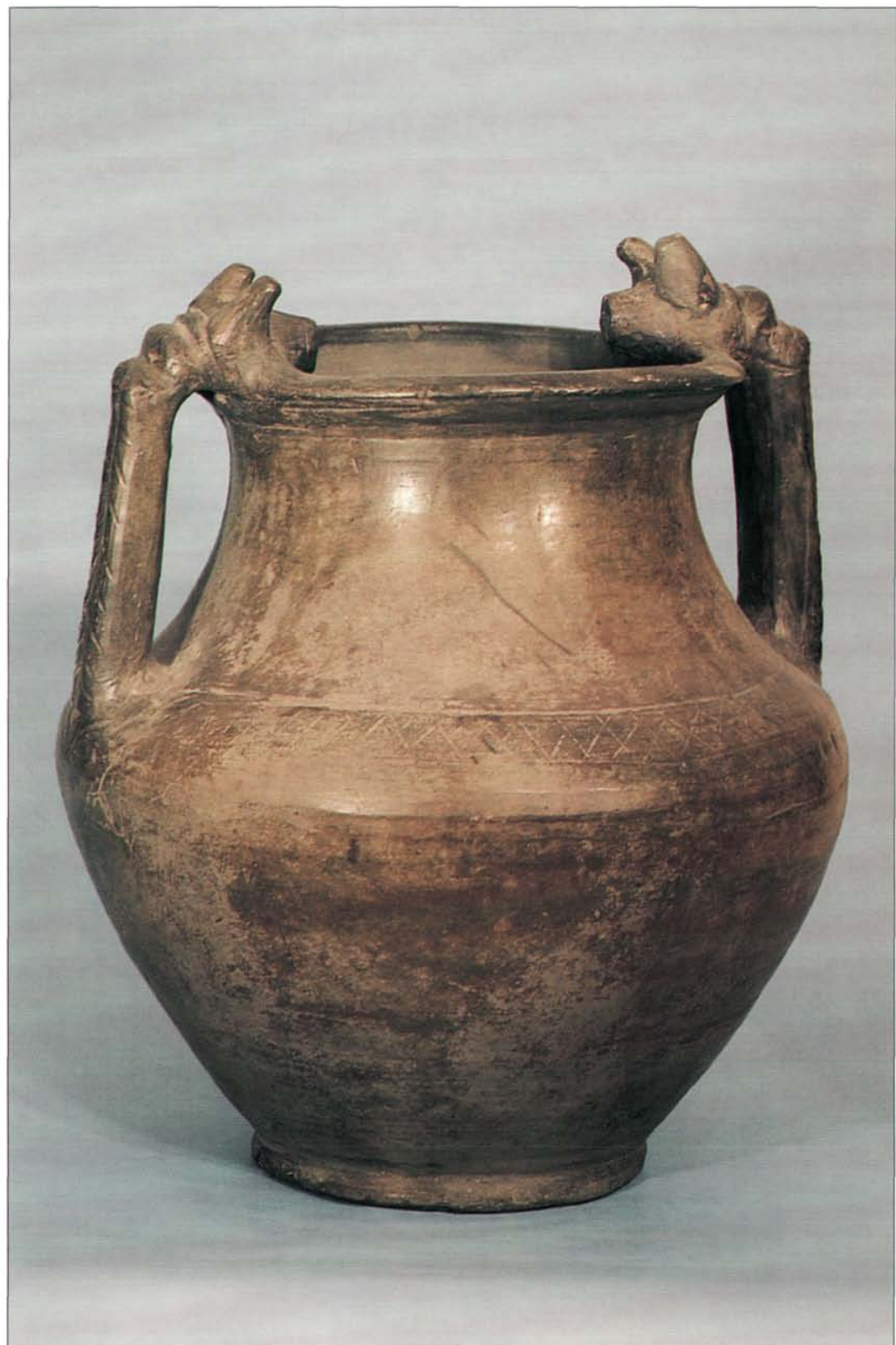
A kantharos edényforma a Kárpát-medencében élő keleti kelták edényművességében különleges helyet foglalt el. Az eredetileg klasszikus görög edénytípus helyi változatáról van szó, amelyet a helyi fazekasok korábbi és lokális elemekkel tarkítva alakítottak ki. Kereskedelmi kapcsolatok révén, ha nem is nagy számban, de eredeti görög fémedények is eljutottak területünkre a III. század folyamán, így a hellenisztikus formákat több változatban is utánózták a helyi mesterek. Az agyagba áttett ún. pseudo (ál) kantharos forma a Balkán és Észak-Itália közvetítésével juthatott hozzánk, a mai Belgrád – Karaburma kelta temetőjéből több gazdag változatát ismerjük.

Díszítésük, az állatfejben végződő fül, leggyakrabban kos-, olykor bika- vagy vadkanfejek. Ez a fajta díszítés nálunk a korábbi, Hallstatt kori edényekről ismert. (Az edények másik díszítési módja, az emberfejjel, maszkkal való díszítés észak-itáliai kapcsolatok eredménye.)

Az állatábrázolások, így a vadkan megformálása is, a törzsi totemábrázolásokra nyúlnak vissza, alkalmazásuk fegyvereken (kardon, sisakon stb.) védő, bajelhárító szerepet töltött be. A halotti kultusszal összefüggésben – ezek az edények halotti urnák voltak – a halott túlvilági létét óvták.

(F. P. É.)

Díszes kelta nyakperec

Lelőhely: Cece – Milos, csontvázas temető, 1. sír. F. Petres Éva ásatása, 1960.

Kor: kelta, Kr. e. III. század, La Tène C

Méret: 14,5 x 14,2 cm

Leltári szám: SzIKM 60.139.1.

Irodalom: F. Petres É.: A kelták Fejér megyében. Fejér megye története I/3. 1971. 17. 4. kép 1.

Bronz, öntött nyakperec (torques). Elöl négy lapos korong: két kisebb – két nagyobb, szimmetrikus elosztásban, közepén ún. álpecsétlővel. Az egyes díszítőelemeket – a korongokat és az álpecsétlőt – három-három gyöngytag választja el.

Az álpecsétlős cecei torques tulajdonképpen két nyakperecforma összegezéséből alakult ki. Vannak csak lapos korongokkal díszített nyakperecek, ilyen területünkön a lovasberényi nyakperec. A másik az elől nyitott, szárai egy-egy pecsétlő alakban végződő, pecsétlős torquesek, amilyen a Rácalmás – Kulcsan előkerült darab. Az álpecsétlős nyakperec csak imitálja az elől nyitott pecsétlő végeket, valójában egybeöntött forma volt, így felvétele a korongos darabokéhoz hasonlóan, oldalnyitással történt. A Cece – milosi álpecsétlős nyakperechez hasonló darab Gerenyés-pusztán (Tolna megye) került elő.

A nyakban viselt ékszerek közül a torques a legérdekesebb a kelta kultúrában. Nemcsak ékszerként viselték, hatalmi jelvény, rangjelzése is volt. Istenábrázolásokon, a nyakban hordáson kívül, felemelt kezében tartotta az isten. Így jelenik meg a kelta vallási emlékek egyik jelentős darabján, a gundestrupi (Dánia) üstön az ülő, nyakperecet viselő, jobb kezében feltartott torquest mutató Cernnunos isten agancs fejdísszel, baljában szarvakkal ábrázolt kígyóval. Így ábrázolták a Székesfehérváron előkerült, de Gorsiumból származó kőemléken Cernnunos, kelta isten álló figuráját is.

A valódi nyakperecek közül ugyancsak rangot jelentettek az aranylemezből készült, különleges technikával, rozettákkal, növényi indákkal díszített, ún. plasztikus stílusban készült pompás nyakperecek, ilyen a Gajic – hercegmaroki darab a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében. Ezt és a hasonló franciaországi torqueseket előkelő harcosok, törzsi vezetők viselték, férfi ékszerek voltak. Párhuzamos előkerülésük a Kárpát-medencében és francia területen a III. századi kelta történet fonalát is kezünkbe adja: a balkáni görög hadjárat után Galliába visszatérő csapatok útját jelzik.

Az öntött bronz, zománccal, berakásokkal díszített nyakpereceket már női ékszerként is viselhették a Kárpát-medencében és más kelta vidékeken is, például a délnémet területeken.

(F. P. É.)

Festett urna

Lelőhely: Nagyvenyim, homokbánya, 4. sír. B. Vágó Eszter ásatása, 1959.

Kor: Kr. u. II. század

Méret: M:25,5 cm; peremátmérő:14,3 cm; talpátmérő:9,9 cm

Leltári szám: IM 59.42.4.1.

Irodalom: E. B. Vágó: Kelten- und Eraviskengräber von Nagyvenyim und Sárkeszi. AlbaR, 1960. 43-62. XXIX-XLI.

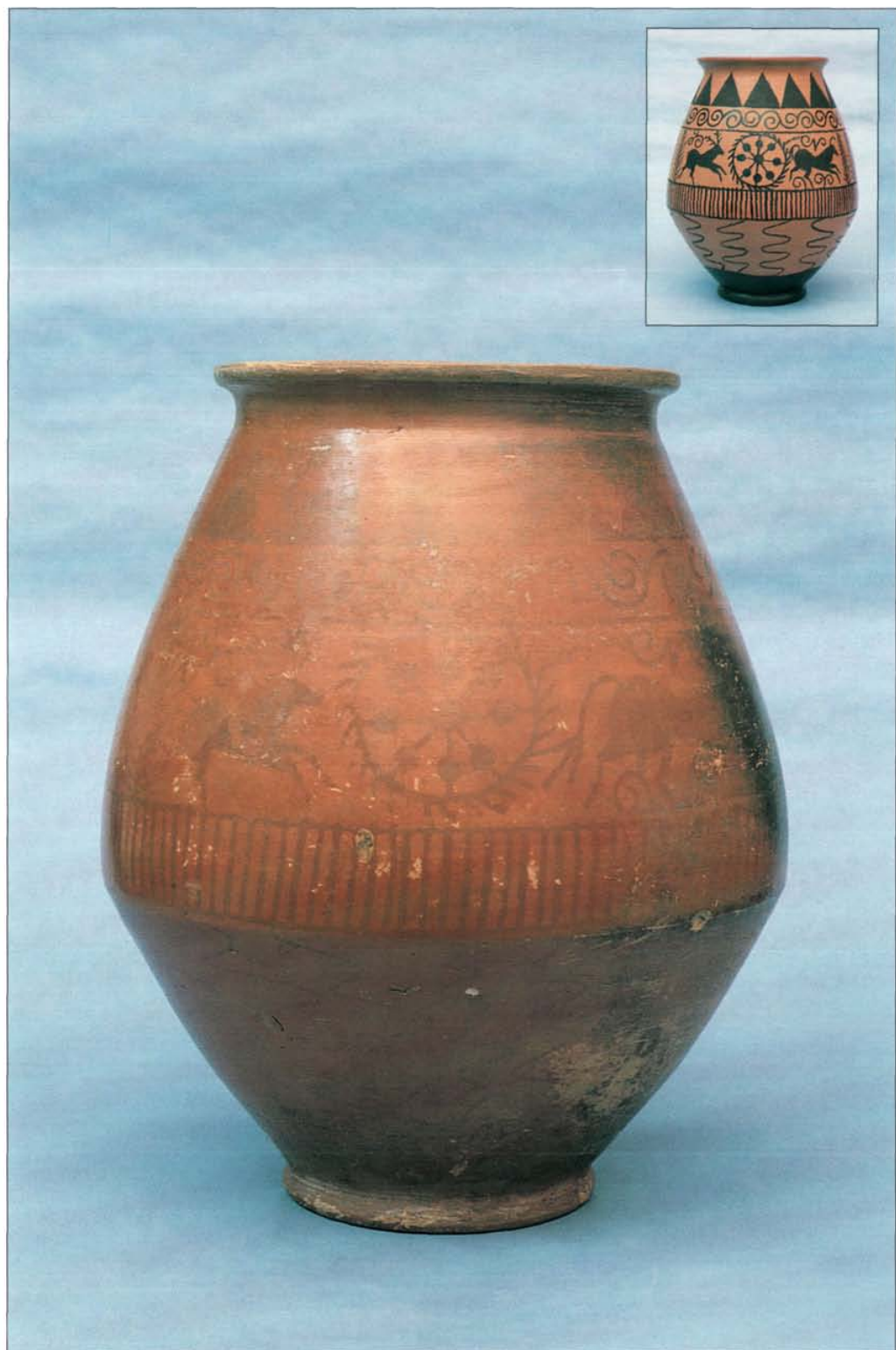
Dunaújvárosnak és környékének őslakói a római hódítást megelőző időben a kelta eraviscusok voltak. Ennek, a Dunántúl északkeleti részét benépesítő törzsnek a meghódítása ismereteink szerint békésen történt. A rómaiak – miként más bennszülött népeket is – katonai irányítás alatt álló közösségbe szervezték a jóváhagyásukkal saját pénzt verő eraviscusokat. (E közösségek római közigazgatási egységek voltak, nevük: civitates peregrinae.) Így azok szabadon őrizhették ősi hagyományaikat, és közben érintetlen maradt a római befolyás is.

A Nagyvenyimen feltárt bennszülött földműves település a római kor első két évszázadában még virágzott. Ismerjük temetőjét is, amelynek egyik hamvasztásos sírjából való ez a kicsiny talpon álló, keskeny peremű, kettős csonkakúpos testű, terrakotta színű urna, a kelta hagyományokat továbbvivő kora császárkori edényművesség nagyszerű terméke. A korongon készült agyagedény halványpirosra festett felületén barnába hajló sötétpiros festésű, indás és geometrikus díszű sávok keretében a kelta hitvilág római korban is őrzött figuráit, elemeit látni: fenyőág-motívumokkal tagolt képmezőben ugró-futó állatokat (bikát, szarvast), fölöttük-alattuk indadísszel, köztük nyolcküllös napkerékkel. Az edényről szerencsére időben készült hiteles másolat és rajz is, mert az eleve is sérülékeny díszítő festés mára szinte teljesen elhalványult, lepattogzott.

(B. H. J.)

Flavia Usaiu sírköve Gorsiumból

Lelőhely: Gorsium, tabernae (IV. épület) oszlopsorába másodlagos felhasználással beépítve.

Fitz Jenő ásatása, 1967.

Kor: római kor, Kr. u. I. század vége – II. század eleje

Méret: 197 x 98 cm; V:24,5 cm

Leltári szám: SzIKM 67.96.1.

Irodalom: Fitz J.: Római kőtár. AlbaR, X. 1969. 152. Nr. 2.; Fitz J.: Gorsium–Herculia, IKMK, B/32. Szfvár, 1976. (4. kiadás) 76-78. Nr. 30; J. Fitz: The excavation in Gorsium. AArchHung, 24. 1972. 43-45, Pl. XVI; É. F. Petres: The problem of the celtic survival in Pannonia. AlbaR, XXIV. 1990. 13, Fig. 7.

A mészkőből faragott sírkő felső részén delfinekkal, rozettával díszített oromzat, oldalt oszlopokkal lezárt képes mezőben a halott, Flavia Usaiu mellképe látható. Az asszonyt eraviscus viseletben ábrázolták, fején fátyollal borított turbánszerű fejkendőt visel. Ruháját vállán két nagy fibula, ún. pannon-noricumi szárnyas fibulák fogják össze. Nyakán sodrott nyakperec, csuklóin több babos karperecet visel. Kezében eredetileg tükröt és guzsalyt tartott, ezekből csak a guzsaly vége maradt meg. A középső képmezőben jobbra haladó négykerekű kocsi, igába fogott lovak, a bakon a kocsis, a saroglyán kuporgó szolgáló. A kocsijelenet alatt sírfelirat: *Flavia Tattunis I filia Usaiu, Eravi I sca, annor(um) LXXX h(ic) si(ta) e(st). Flavius Titucus ob pietatem posuit.* Azaz: Itt nyugszik az eraviscus Flavia Usaiu, Tatto leánya, élt 80 évet. Síremlékét kegyeletből Flavius Titucus emelte anyjának.

A sírkő három darabra vágva került elő, jelenleg összeállítva látható.

A portrészzerű ábrázoláson az elhunyt eraviscus viseletben látható. A területünkön szép számban ismert hasonló sírkövek és a ritka, életnagyságú sírszobrok alapján az ebben a korszakban itt élő kelta eraviscus törzs női viselete rekonstruálható volt. A kocsijelenet az eraviscusok túlvilági elképzeléseire vet fényt: a halottnak hosszú utat kellett megtennie, míg nyughelyét elérte. A gazdagok valódi kocsival, lóval, teljes felszereléssel temetkeztek (Káloz, Vajta, Sárbogárd). Aki ezt nem tehetette, sírkövére faragtatta vándorútját. A sírfelíraton szereplő nevek írásban is megerősítik hovatartozásukat; kelta neveket viselő, eraviscus törzshöz tartozó emberekről szólnak. A Flavius családnév (nomen) a pontosabb időmeghatározást teszi lehetővé: a Kr. u. I. század utolsó harmadát jelzi.

A rómaiak által itt talált kelta, eraviscus őslakosság viszonylag gyors beilleszkedése a római életbe nem jelentette az ősi szokások teljes feladását: a női viselet, névadás, vallási rítusok a Kr. u. II. század második feléig, a markomann háborúig nyomon követhetők.

(F. P. É.)

Apis bika

Lelőhely: Gorsium, LII. épület. Fitz Jenő ásatása, 1983.

Kor: Kr. u. I-II. század I. fele

Méret: H: 15,5 cm; M: 12 cm

Leltári szám: SzIKM 83.142.1.

Irodalom: Zs. Bánki: Eine neue Bronzestatuetten aus Gorsium. Akten der 9. Tagung über antike Bronzen in Wien. Wien, 1988. 346.

Bronz szoborcscsa.

Lépő állású, erőteljesen megformált állatfigura. Szarvai között, egykor meglévő Apis-attributum rögzítésére szolgáló kis lyuk. Jobb mellső lábát kissé felemeli, patájával a talajt érintve, a farok a bal hátsó lábra simul. A fej jobbra forduló, szemei ezüst berakásúak. A szarvak között, ill. a homlokon dús, bodros szőrzet, az áll alatt plasztikusan redőzött bőr. A fejre, lábakra finom, aprólékos megmunkálás jellemző. A test élénk, mozgalmassá beállítás az állat friss erejét hangsúlyozza.

Egyiptomban a szent Apis bika kultusza a Kr. e. III. évezredben, az Óbirodalom évszázadaiban, az I. dinasztiaig nyúlik vissza. Gorsiumi emléke jelzi, hogy a római császárkorban az egyiptomi kultuszok birodalomszerte elterjedtek. Apis tiszteletének fő motívuma a bika termékenyítő ereje.

Az ókor jeles szerzői közül többek között a görög történetíró Herodotos s a földrajztudós Strabon munkáiban olvashatunk leírásokat a kultusz központjáról, lényegéről, hagyományairól.

A szigorúan kötött nílusvölgyi ábrázolási móddal ellentétben a nem egyiptomi talajon készült szoborcscák naturalista megfogalmazásúak. Darabunk sem egyiptomi műhelyben készült, hanem az imperiumban előkerült leletekhez hasonlóan itáliai vagy provinciális területen.

(B. Zs.)

Venus

Lelőhely: Gorsium, a Palatium Ny-i részén. Marosi Arnold ásatása, 1936.

Kor: Kr. u. I-II. század

Méret: M:21,5 cm

Leltári szám: SzIKM 10356.

Irodalom: B. Thomas E.: Die römerzeitliche Villa von Tác-Fövenypuszt. AArchHung, 6. 1955. 99.

Bronz szoborcscsa.

Kecses tartású, meztelen istennő ábrázolás. Testsúlya bal lábára nehezedik, a jobbal kissé előrelép. Könyökben meghajló balja könnyed mozdulattal tartja Eris almáját, amelyet a vizsály istennője a „legszebbnek” megjelöléssel dobott Iuno (Hera), Minerva (Pallas Athene) és Venus (Aphrodite) elé, s amely Paris, trójai királyfi ítélete szerint Venusé lett.

Feje enyhén jobbra tekintő. Haját diadém koronázza, ennek szalagjai vállára hullnak. Mindkét felső karján egy-egy karperec. Lábán saru. Bal lábfeje hiányzik, combja sérült. A klasszikus szépségű szoborcscsa nem pannoniai műhely terméke, valószínűleg Alexandriában készülhetett.

Egykori tulajdonosa minden bizonnyal rangosabb személy volt.

A Venus-ábrázolások kisplasztikai megfogalmazásai a görög nagyszobrászat híres darabjainak több-kevesebb eltéréssel készült másolatai. Főbb típusok: fésülködő, szandálját oldó, pudica (szemérmes) stb.

(B. Zs.)

Achilleus Skyros szigetén – mitológiai relief

Lelőhely: Tác – Margit-telepen 1898-1903 között, szőlőforgatás közben került elő.

Zichy János gróf 1912-ben ajándékozta a múzeumnak.

Kor: Antoninus Pius kora (Kr. u. 148.)

Méret: 57 x 60 x 15 cm

Leltári szám: SzIKM 2850.

Irodalom: Marosi A.: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, VII. 1913. 192.; Oroszlán Z.: ArchÉrt, XLI. 1932/33. 54-61. (a töredéket Athene- és Hephaistos-jelenetnek határozta meg); Marosi A.: SzSzle, VII. 1937. 54.; Thomas E.: AArchHung, 1955. 96-97, 5. sz.; E. Diez: Carinthia I, CXLV. 1955. 213-220. (a relief értelmezésének helyesbítésével); Fitz J.: Gorsium. A táci római kori ásatások. Szfvár, 1960. 6. 1. kép, 49. 1. sz.; Fitz J.: Gorsium. A táci római kori ásatások. Szfvár, 1964. 88, 20. sz., 66. kép; Fitz J.: Gorsium. A táci római kori ásatások. Szfvár, 1970. Kötár 22. sz., 61. kép; Erdélyi 1974. 113, 203, 157. sz.; Fitz J.: Gorsium. A táci római kori ásatások. Szfvár, 1976. 70-71, 12. sz., XXXII. t.; Fitz J.: Gorsium. A táci római kori ásatások. Szfvár, 1983. 11, 13. sz.; Barkóczi L.: ArchÉrt, CXI. 1984. 170-171, 1. kép.

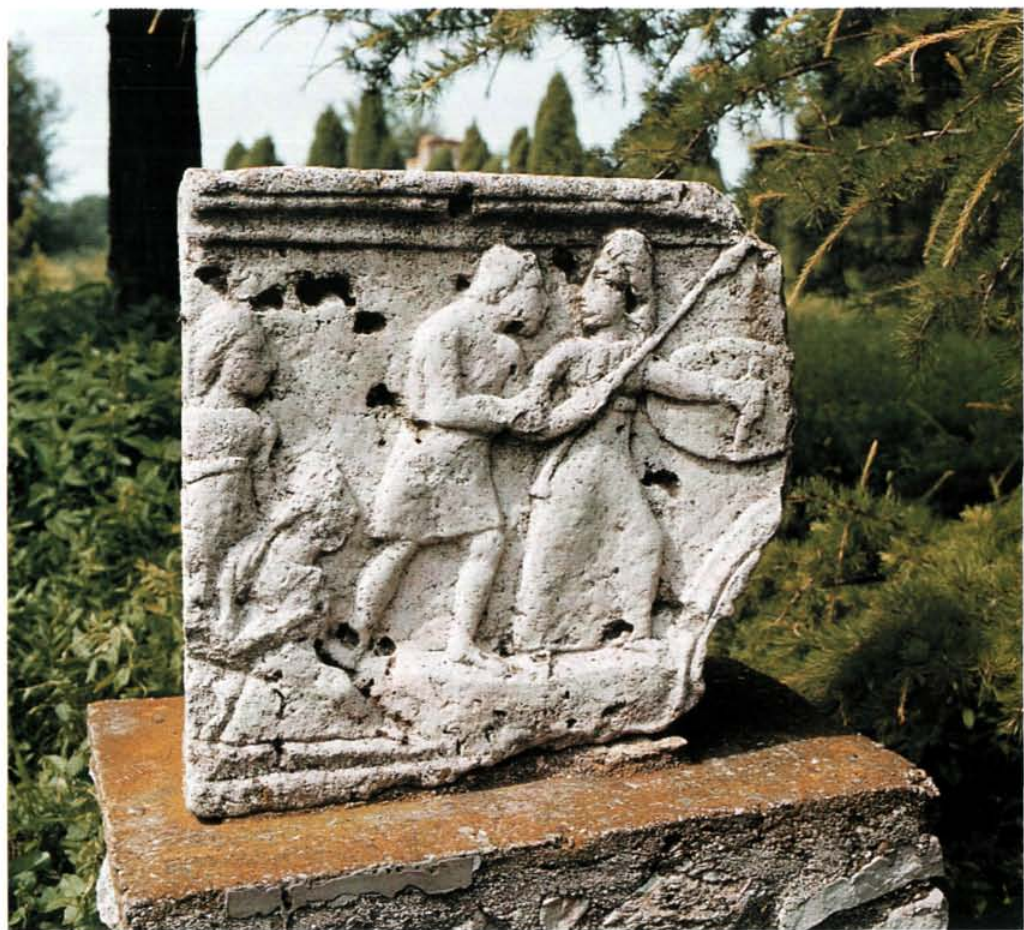
Téglaalap alakú, fehér mészkő tábla.

A relieftöredék a trójai mondák egyikét eleveníti meg. Thetis istennő fiát, Achilleust, akire halál várt a trójai háborúban, leányruhába öltöztetve Lykomedes skyrosi király lányai közé rejtette. A görögök Achilleus nélkül nem vehették be Tróját, ezért Odysseust küldték felkutatására. Ez vándorkereskedőként női holmik, ékszerek mellett fegyvereket, pajzsot, lándzsát, sisakot rakott ki Lykomedes leányai előtt. Achilleus elárulta magát: nem a szövetek, csecsebecsék, hanem a fegyverek után kapott A dombormű azt a pillanatot örökítette meg, amikor Odysseus karjánál megragadja a magáról megfélelkezett női ruhás, pajzsos-lándzsás ifjút.

A relief ahhoz a sorozathoz tartozott, amelyet Róma fennállásának 900. évfordulója alkalmával, 148-ban állítottak fel Alsó-Pannonia provincia császárkultuszának szent kerületében, Gorsiumban. A sorozat nagy részét 260 után, amikor a szentkerület a szarmata roxolának támadása során elpusztult, mint kőanyagot Intercisába szállították, az ugyancsak kárt szenvedett katonai tábor helyreállításához.

(F. J.)

Fejedény bronzból

Lelőhely: Dunaújváros, Öreghegy. Vásárlás útján került a múzeumba, 1952-ben.

Kor: Kr. u. II. század

Méret: M:15 cm; Sz:10,5 cm; a fej átmérője:5,7 cm; a fejtetőn lévő lyuk átmérője: 2,1 cm

Leltári szám: IM 55.26.1.

Irodalom: M. R. Alföldi – L. Barkóczi – J. Fitz – K. Sz. Póczy – A. Radnóti – Á. Salamon – K. Sági – J. Szilágyi – E. B. Vágó: Intercisa II. (Dunapentele) Geschichte der Stadt in der Römerzeit. ArchHung, XXXVI. 1957. 628-629., Taf. LXXXVI.1.

Az edények között – készüljenek akár agyagból, akár fémből, akár üvegből – külön csoportot képviselnek az ún. fejedények, melyek többnyire emberfejet formáznak. A bronz fejedények közös jellemzője, hogy mellszobor-szerűek, a fejtetőn kis csapófedővel nyithatóak, s a fejrészhez két kis fülecskével mozgatható fogantyú kapcsolódik. Feltehetőleg füstölők, vagy a füstölésre szánt magvak tartóedényei lehettek ezek az edények, s igen elterjedtek birodalomszerte. A II. században különösen kedveltek voltak a négerfejet formázó darabok.

Az intercisai példány kiemelkedik a pannoniai leletcsoport hasonló darabjai közül: finom kidolgozása a legkvalitásosabbak közé sorolja. A gyapjas, fürtökben lógó haj, a széles orr, s a telt ajkak egyértelművé teszik a típust. A szép arcú, mezítelen fiatal férfi nyakában fonott nyakperec látható bullával. Szokatlanul nagy a fogó számára kialakított két fül a fej két oldalán. Fedele, fogója és talpa hiányzik. Az edény feltehetően Galliából származik. Vétel útján került az Intercisa Múzeum gyűjteményébe, valószínűleg rablóásatás során, sírmellékletként került napvilágra.

(P. Zs.)

Balsamarium

Lelőhely: Igar. Kralovánszky Alán ásatása, 1961.

Kor: Kr. u. II. század

Méret: M: 13,5 cm

Leltári szám: SzIKM 61.94.1.

Irodalom: Bánki Zs.: Római kori figurális bronz, ezüst és ólomtárgyak. IKMK, B/30. Szfvár, 1972. 53.

Jellegzetes négerfejet ábrázoló, mellkép formájú bronz edény. Alja egyenesen vágott, a fejtetőn nyílás, csapófedője elveszett.

A kerek arcot dús, homlokba simuló, fürtös haj keretezi. Az ívelt, finoman kidolgozott szemöldök alatt kissé dülledt szemek, egykor berakott szemgolyóval. A széles orr alatt erősen duzzadt ajkak.

A bal vállon chlamys.

A feltehetőleg illóolajok, füstölésre szánt magvak tárolására szolgáló bronzedény szentélyfelszerelés része, a hasonló hazai leletek közül kiemelkedik az etnikai jellegzetességek igen finom, realiztikus érzékeltetésével.

Négerfejes típusok mellett ifjú- és satyrfejes edényekkel is találkozunk. Zömmel alexandriai s galliai műhelyekben készültek, nagyrészt a II. században.

Az igari fejedény egy gödörből, nagy bronzüstben, kancsóval, tényérral s egyéb bronztárgyakkal együtt került elő (a bronzok javát a megtalálók széthordták, illetve értékesítették). Feltehetőleg egy II. századi, a markomann háborúkkal összefüggésbe hozható barbár támadás idején rejthették földbe.

(B. Zs.)

Sucellus szobrocska Gorsiumból

Lelőhely: Tác – Gorsium. Cserményi Vajk ásatása, 1986.

Kor: Kr. u. II. század

Méret: M: 10,7 cm

Leltári szám: SzIKM 86.76.4.

Irodalom: Forschungen in Gorsium in den Jahren 1985/86. AlbaR, XXIV. 1990. I 15. XVII. t., 128.

Gorsiumban, a városközpontot övező nyugati városfal mellett feltárt épületek egyikében került elő az 1986-os ásatási évad egyik legérdekesebb lelete, a Sucellust ábrázoló, római kori bronz kisplasztika.

A Gorsiumban korábban előkerült római bronzok között elsősorban nem művészeti értéke miatt jelentős ez a szobor. Vallástörténeti értéke annál nagyobb, mivel olyan kultikus területet reprezentál, ami a Duna-vidék provinciáiban ritkának tekinthető. A bemutatott szoborcskán kívül eddig egyetlen, Intercisában, a múlt század végén előkerült Sucellus-ábrázolást ismerünk Pannoniából.

Sucellus volt az a rejtélyes „Dispater”, akiről már Julius Caesar is tudósít, akit a kelták egyik főistenüknek tartottak. A Sucellus-ábrázolásokon az isten testét térdig érő ujjas ruha fedi, öltözkését bokáig érő szűk nadrág és cipő egészíti ki. Jobb kezében edényt, felemelt baljában pörölyt tart. A nyugati provinciákban a kelta Sucellus alakja, aki a halál, de a termékenység istene is volt, Silvanus kultuszában élt tovább. Pannoniában Sucellus termékenységgel kapcsolatos jegyeit őrizte meg Silvanus, míg Sucellus alvilági funkcióját – egy aquincumi Pluto-Proserpina reliefen látható attributumok tanúsága szerint – a római alvilági isten alakja vette át. Az ábrázolásokban nem egy kelta istenség rejtőzik, hanem a hódítók és a meghódítottak elképzelései összegződtek. Pannonia tartomány területén Sucellus ritka előfordulása azt a feltételezést sugallja, hogy a provincia megszervezése után, később nyugatról betelepülők hozták magukkal a kultusz ismeretét Pannoniába.

(Cs. V.)

Bronzmécses

Lelőhely: Dunaújváros – Intercisa, római katonai tábor. B. Vágó Eszter ásatása, 1965, 1969.

Kor: Kr. u. II. század

Méret: M:9,6 cm; H:21 cm; átmérő:7,2 cm; fenékatmérő:4,7 cm

Leltári szám: IM 77.216.9.

Irodalom: E. B. Vágó: Ausgrabungen in Intercisa (1957-1969). AlbaR, XI. 1971. 109-120., Taf. XLVII.3.; Visy Zs.: Intercisa. A római kori Dunaújváros. Bp., 1977. 22. kép

A római kori kultúra jellegzetes tárgyai a mécsesek, melyeket leggyakrabban agyagból készítettek. Az anyag megmunkálhatóságából eredően a bronzmécsesek többnyire még plasztikusabbak. A képen látható intercisai darab kerek testű, az orr messzire előrenyúlik, két oldalról gömbökben végződő volutapárral övezve. Az olajbeöntő nyílást körülvevő peremet benyomkodással tagolták, a mécsesest szélét félgömb-sorral díszítették. A tárgy ékessége a szőlőlevél alakú fogó, mely a mécses fölé emeli a levélhegyen álldogáló kismadár figuráját. A mécses igazi fogója a levél alatt illeszkedik gyűrűszerűen a testhez. A lámpát eredetileg felfüggesztve használták, erre három kis felfüggesztő elem szolgál.

A lelet sorsának különlegessége, hogy a mécsesest és a díszes fogó több évnyi különbséggel került elő, s a restaurátor műhelyben talált egymásra.

(P. Zs.)

Mithras-dombormű

Lelőhely: Dunaújváros – Intercisa, római temető, 2000. számú sír. Visy Zsolt ásatása, 1973.

Kor: Kr.u. II-III. század

Méret: M: 110 cm; Sz: 150 cm; V: 15 cm

Leltári szám: IM 75.67.1.

Irodalom: Visy Zs.: Intercisa. A római kori Dunaújváros. Bp., 1977. 29-30, 24. kép

Pannonia talán legszebb Mithras-domborműve Intercisa egyik sírjából került elő, eredeti felállítási helyét nem ismerjük.

Mithras misztériumvallásának első követői keletről származó katonák lehettek. Az eddigi kutatási eredmények tükrében úgy látszik, hogy a Mithras-kultusz valóságos missziós tevékenység eredménye, mely igazán a II. század végétől vált sikeressé. Intercisába is ekkor helyezik Szíriából a hemesai cohorsot. Feltételezhető, hogy az itt előkerült dombormű is egy helyi szentélyben állhatott.

Mithras tisztelete csak a beavatottak számára volt lehetséges. Mivel a hagyomány szerint sziklából született, s ellenfelét egy barlangban győzte le, ezért kultuszának természetes vagy mesterségesen kialakított barlangokban hódoltak. A szentélyek fő helyét a bikával való párharc bemutatása foglalta el. Ebben a jelenetben a világosságot szimbolikusan megjelenítő ifjú megküzd a sötétség és terméketlenség bikájával. Mithras phrygiai ruhát visel, fején csúcsos sapkát. Térdével a bika hátára támaszkodik, baljával megragadja és hátrafeszíti a lerogyó állat fejét, s ledöfi. Két oldalukon a pirkadat és az alkonyat megtestesítői, Cautes és Cautopates állnak, s felfedezhetők a kultusz egyéb szereplői is: holló, kígyó, kutya, skorpió. A relief talán legkifejezőbb részletei a felső sarkokban Lunának, a Hold istennőjének és Solnak, a Napistennek az ábrázolásai.

(P. Zs.)

Gemma

Lelőhely: Gorsium, templum provinciae. Fitz Jenő ásatása, 1974.

Kor: Kr. e. I. század

Méret: 3 x 2,5 x 0,5 cm

Leltári szám: SzIKM 74.284.1

Irodalom: Fitz J.: Gorsium–Herculia. IKMK, B/32. Szfvár, 1976. 98.; I. Bilkei: Die griechischen Inschriften des römischen Ungarns. AlbaR, XVII. 1979. 32.; I. Tóth: Der Kult der kleinasiatischen Götter in Pannonien. Specimina Nova Univ. Quinqueecclesiensis, 1988. 113, 129.; Gesztelyi T.: Véssett ékkövek Pannoniában. Enciklopédia, Bp., 1998. 134.

Fekete jaspis, homorúan véssett kő, intaglio, az ephesosi Diana-templom, a tápláló isten-nőt megjelenítő, sokemlős kultusz-szobrának ábrázolásával, görögbetűs felirattal:

E Φ
E ΣΙ
Ω Ν

Ékszer foglalata ill. votív tárgy.

A gemmáknak védő, bajelhárító szerep is tulajdonítható, a kövek anyagát tekintve pedig gyógyító erő.

A gemmák, véssett kövek gyökerei jóval a Krisztus előtti időkben keresendők, egyiptomi, asszír, babyloni stb. területeken. Tőlük vették át e mesterséget, művészetet a görögök, akiknél a glyptika (kővésés) új lendületet kapott.

A rómaiak keleti hadjárataik során ismerték meg a drágakövek felhasználásának ezt a műfaját, s a császárkor folyamán minden korábbinál magasabb fokra fejlesztették.

Gorsiumban a féldrágakő, üvegpaszta gemmaleletek mellett gemma pecsételéssel díszített kerámiaedények darabjai is előkerültek.

(B. Zs.)

Gemma Dea Syria-ábrázolással

Lelőhely: Dunaújváros – Intercisa, római temető, 758. számú sír. B. Vágó Eszter ásatása, 1964.

Kor: Kr. u. III. század

Méret: H:2,85 cm; Sz:2,35 cm; V:0,7 cm; súlya:5,059 g

Leltári szám: IM 67.2.302.2.

Irodalom: Bóna I. – B. Vágó E.: Képek Dunaújváros múltjából a legrégebbi időkől a törökorkor végéig. Dunaújváros, 1966. 17. V. 4.; E. B. Vágó: Ausgrabungen in Intercisa (1957-1969). AlbaR, XI. 1971. 109-120., 119. Taf. LIII. 3.; Visy Zs.: Intercisa. A római kori Dunaújváros. Bp., 1977. 28. kép

Előkelő nő gazdag sírjából került elő ez az aranyfoglatú onyx gemma. Az ékszer Dea Syriát, a szír istennőt ábrázolja, aki a termékenység és a biztonság jólét istene. Tisztelete mindenképp a közel száz éven keresztül Intercisában állomásozó szír lovas íjászcsohadhoz, a Hemesa városából toborzott cohors-hoz kapcsolható. Érdekes azonban, hogy kultuszának emlékei a provinciában máshol nagyobb számban kerültek elő, mint épp Intercisában, ahonnan csupán ez az egyetlen ábrázolása. Az istennő egy oroszlán hátán mint trónon ül, bal kezét az állat fején nyugtatja, jobbában lóbuszvirágot tart.

A kétrétegű követ úgy faragták, hogy a sötétkék háttérből kidomborodik az ábrázolás (kámea). A követ sziromszerűen övezi az aranyfoglat, mely a kő teljes hátoldalát is takarja. Itt négy kis fülecskével erősítették fel. A sírból előkerült három kis aranyszál is.

(P. Zs.)

A menekülő Aeneas szobra Gorsiumból

Lelőhely: Tác – Fövenypusztá (Gorsium), szőlőtelepítés alkalmával, 1903 körül. Gróf Zichy János ajándékozta a múzeumnak, 1912-ben.

Kor: Kr. u. II. század vége – III. század eleje

Méret: 65 x 32 x 14 cm

Leltári szám: SzIKM 2852.

Irodalom: Erdélyi G.: Aeneas menekülése. Római dombormű a székesfehérvári Múzeumban. ArchÉrt, 47. 1934. 49-55., 60. kép; Uő: A római kőfaragás és kőszobrászat Magyarországon. Bp., 1974. 140., 185. kép; Thomas E.: Die römerzeitliche Villa von Tác-Fövenypusztá. AArchHung, 6. 1955. 90., XXVI. t. 3.; Fitz J.: Gorsium. Székesfehérvár, 1970. 55. kép; Uő: Gorsium-Herculia. Szfvár, 1996. 24., 6. sz.; Barkóczi L.: Az intercisai mitológikus és állatjelenetes domborművek időrendje és felhasználása. ArchÉrt, 111. 1984. 170-191.

Mészkő féldombormű, fenn és baloldalt letört.

A római alapításmonda elterjedt, kedvelt jelenetének helyi ábrázolása. A trójai Aeneas nem a szokásos jobbra rohanó mozgásban, hanem homloknezetben áll, római katona ruhában, térdén felül érő tunikája fölött izompáncélt visel, köpenyét vállán kerek csat fogja össze. A bal vállán ülő öreg atyját, Achinses bábuszerű alakját bal kezével szorítja magához. A köpenybe burkolt Achinses a házi isteneket tartalmazó ládát tartja ölében. Aeneas jobb kezével a mellette álló Ascaniust bal csuklójánál fogva vezeti.

A jelenet ábrázolása az archaikus korban elszigetelten megtalálható a Kr. e. VI. századtól, görög vázaképeken és éremképeken. Augustus korától terjed el a római művészet körében, ahol az uralkodóház isteni eredetét dicsőíti. Megjelenik Caesar érmein, Augustus forumán az ősök szobrai közt foglal helyet. Itáliában reliefszerű ábrázolások, éremképek, vésett kövek, provinciákban római harcos öltözetében jelenítik meg. Szerepel síroltáron, szarkofágon. A Kr. u. 147-es, 900 éves jubileumi éremképek alapító mondájának hatására a provinciákban, így a Rajna mentén, Kölnben a temetkezési kultusz szolgálatában álló szoborművek születtek. A képtípus innen került Pannoniába. Intercisában és Gorsiumban ismert ábrázolásait is sír-emlékek díszítményének tartották, újabban a trójai mondakörből vett jelenetek táblaképeit a gorsiumi szentélykerület egyik templomának Antoninus Pius-kori frízéről származtatják. Ennek hatására faragták a képtípus leegyszerűsített változatát valamilyen síremlék ormára. Leginkább Kr. u. 202. követően, amikor Septimius Severus Róma, valamint a császárság alapítását, Augustus korát ünnepelte. A Severus-kori kőfaragás jellemző vonása a kezdetekig, az alapításig visszanyúló ősi múlt idézése, a régi ábrázolások felelevenítése volt.

(F. Z.)

Sol

Lelőhely: Vetus Salina (Adony), dolichenum. Bánki Zsuzsanna ásatása, 1975-77.

Kor: Kr. u. II. század 2. fele – III. század I. harmada

Méret: átmérő: 12 cm

Leltári szám: SzIKM 75.37.2.

Irodalom: Zs. Bánki: Heiligtum des Iuppiter Dolichenus in Vetus Salina. AlbaR, XIX. 1981. 110.

Bronzlemezből készült, kerek mezőből kiemelkedő, sugárkoronás ifjú – Napisten – mellképe.

Az arcot fürtös haj keretezi. A fiatal, sima arcban finoman metszett nagy szemek, szemöldök, egyenes orr, kissé nyitott ajkak, gömbölyű áll. A homlok felett levélkoszorú virágokkal és sugárkorona. A vállon kétoldalt kerek fibulával megtűzött köpeny, redőzését jelző bordás domborítással. A hátlap üres mezejét rozettás végű indák töltik ki, a jobb oldalon madárka. A sugarak egy része kiegészített. A hátlapon nyél rögzítésére szolgáló domborítás. A processiók során használt jelvény a Vetus Salina-i Iuppiter Dolichenus-szentély, dolichenum, inventáriumának egy darabja.

Az ismert bronz Sol ábrázolások (kisméretű, sorozatban előállított, öntött bronz mellképek) között kitűnő technikai kivitelezése s a kultusz cselekményében betöltött egyértelmű szerepét tekintve egyedi példány.

Az adonyi Dolichenus-szentély, ahol jelvényünk előkerült, a II. század végén épült, s Kr. u. 238 táján szándékos dúlás, felgyújtás következtében pusztult el.

A szentélyfelszerelés legjellegzetesebb tárgyi emlékei a háromszög alakú bronz domborművek, signumok korabeli és részben modern rongálás következtében erősen sérült, hiányos és apró töredékekben maradtak ránk. Az I. signumtartóhoz kapcsolódó háromszög, a töredékeken lévő azonosítható alakok arányai alapján, az ismert legnagyobb Dolichenus háromszög lehetett.

(B. Zs.)

Ló szobrocska

Lelőhely: Vetus Salina (Adony), dolichenum. Bánki Zsuzsanna ásatása, 1975-77.

Kor: Kr. u. II. sz. 2. fele – III. század I. harmada

Méret: H: 13 cm

Leltári szám: SzIKM 75.61.2

Irodalom: Zs. Bánki: Heiligtum des Iuppiter Dolichenus in Vetus Salina. AlbaR, XIX. 1981, 110.

Bronz. Félköríves talapzaton, térdreereszkedett hátsó lábain nyugvó, kecses állatalak.

A jobb mellső lábát megfeszíti, a balt három bekarcolt pálmalevéllal díszített tabula ansatara helyezi. Fejét finom mozdulattal kissé balra, a táblácskára helyezett lába irányába fordítja. Az állat feje finoman megmunkált, a szemek gondosan kidolgozottak, vörösréz beakással. A fiatal paripa mélyen vésett, stilizált sörénye hűen követi a nyak ívét. A fülek közötti, homlok feletti sörény ill. a bal hátsó lábon átvetett hosszú farok naturalista megfogalmazásban készült.

Egy nézetre komponált alkotás, hátoldalán, a figura hasi részén téglalap alakú nyílással. A talapzaton szegecslyukak.

A darab feltehetően hordszék díszítése lehetett. A Római Birodalom eddig feltárt dolichenumainak leletegyüttesében először fordul elő.

(B. Zs.)

Silvanus fogadalmi oltára Gorsiumból

Lelőhely: Gorsium (Tác), XXIII. épület (freskós ház), egy másik Silvanus-oltárral és két szoborral együtt, 1962-ben.

Kor: Kr. u. III. század eleje

Méret: 55 x 30 x 18 cm

Leltári szám: SZIKM 66.592.1.

Irodalom: Bánki Zs.: A táci Iuppiter-Silvanus Domesticus oltár. AlbaR, VI-VII. 1965-66. 165-168.; Fitz J.: Römische Inschriften im Komitat Fejér. AlbaR, VIII-IX. 1967-68. 213.; Uő: Gorsium-Herculia. Szfvár, 1976. 39.

Mészkő oltár, teljesen ép.

Profilált lábazat és fejezet között, amelyet lécz, hornyolat, pálca tagol, a sima díszítetlen törzsön szabályos felirat áll, a fejezetet laposabb, faragott egyszerű voluták díszítik, tetején lapos persely. Hátoldala sima, eredetileg fal mellett állhatott. A betűkben vörös festés nyomai maradtak meg. A felirat szövege a következő: *I(ovi) O(ptimo) et M(aximo) Silvano Domestico C(aius) Iul(ius) Super v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

Róma főistenének, Iuppiter Optimus Maximusnak első helyen, Silvanus Domesticusnak vele együtt a második helyen dedikált fogadalmi felirat sajátossága és jelentősége abban áll, hogy a római állam védőistene Iuppiter mellett, akinek Pannoniában a legtöbb emléke maradt fenn az istenek között, egy feliraton nevezték meg a népszerűségben utána következő Silvanus Domesticust, aki a Kr. u. III. századra Pannonia földjének és határainak védelmező istenévé lett. A hivatalos jellegű feliraton, mint azt sok párhuzam mutatja, Iuppiter mellett a hely védőistenének neve a *genius loci* helyére került, mintegy helyettesítve azt. Különösen gyakori hasonló feliratos oltárkő állítása hivatalos kultuszhelyeken. Ilyenek voltak úti állomásokon is, amelyek létesítményeit a III. században már nem a városi önkormányzat, hanem a tartományi helytartóság tartotta fenn. Ilyen, Kr. u. 260-ban elpusztult hivatali épületben álltak a gorsiumi Silvanus-emlékek is. A másik oltárt Silvanus Silvestrisnek szentelték. A rombusz alakú freskós épület a nagy szentélykerülethez csatlakozó úti állomás létesítménye volt a vendégfogadó, a nagy közkút, a kövácsműhely és a magtár szomszédságában, a főút mentén. Silvanus kultuszának emlékei gyakoriak úti állomásokon, mert az istenség az utazók védőistene lett. Fogadalmi oltárt általában is, egy-egy helyen gyakorta idegenek állítanak a hely isteneinek. A neve alapján nyugati származású C. Iulius Super azonos lehet a Carnuntumból, Pannonia Superior tartományi székhelyéről ismert személlyel onnan, ahol Septimius Severust, mint helytartót, legioi császárrá kiáltottak ki. Sok pannoniaival együtt a Róma városi császári testőrgárdában szolgált, amit Kr. u. 209-ben felirat örökített meg. Erre a Kr. u. 202. évet követően kerülhetett sor, amikor Septimius Severus császárrá kiáltásának tizedik évfordulóján tett pannoniai látogatásakor Gorsiumban – valamilyen fogadalmát beváltva – C. Iulius Super is oltárt állított.

(F. Z.)

III. századi éremlelet Gorsiumból

Lelőhely: Gorsium, X. épület, padló alatt. Fitz Jenő ásatása, 1968.

Kor: Kr. u. 258.

Leltári szám: SzIKM 69.20.1-612.

Irodalom: Fitz J.: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. Budapest–Bonn, 1978. 685–800.

3134 antoninianus (dupla denarius).

1968-ban, Alsó-Pannonia provincia császárkultuszának szentkerületében, a reprezentációs épületben került elő egy vászonzacskóban a nagy éremlelet, amelyet 258 nyarán rejtettek el az északi helyiség terrazzo padlója alá. Az elrejtésre a kitört polgárháború adott okot. A Duna-vidéki hadsereg felkelt a törvényes császárok, Valerianus és Gallienus ellen, Sirmiumban (Mitrovica) parancsnokukat, Ingenuust kiáltották ki császárnak. Gallienus a Mediolanumnál (Milánó) állomásozó lovashadsereggel Pannoniába tört, és Mursanál (Eszék) tönkreverte a lázadókat. A polgárháború bizonytalan viszonyai miatt, a garázdálkodó csapatok elől rejtették el a szentkerület pénztárát. A félelem jogos lehetett, mert az elrejtők nem élték túl a polgárháborút, a kincs az ásatásig rejtekhelyén maradt.

Az éremlelet a legfontosabb Duna-vidéki kincs a III. század közepéről, amely a korabeli pénzforgalom és a Viminaciumban (Kostolac) működő állami pénzverde tevékenységének legfontosabb forrása.

(F. J.)

Tegula

Lelőhely: Dunaújváros – Intercisa, római temető, 1078. számú sír.

B. Vágó Eszter ásatása, 1967.

Kor: Kr. u. III-IV. század fordulója

Méret: H: 56 cm; Sz: 40 cm; V: 6,5 cm

Leltári szám: IM 70.1078.7.

Irodalom: E. B. Vágó – I. Bóna: Die Gräberfelder von Intercisa. I. Der spätrömische Südfriedhof. Bp., 1976. 66-68., 185, Taf. 30, 2., Taf. XX; Visy Zs.: Intercisa. A római kori Dunaújváros. Bp., 1977. 38, 39. kép; Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften. Ausstellungskatalog. Pécs, 1991. Kat.-Nr. 314. 177.; Visy Zs.: Tetőfedő téglá bekarcolt figurális ábrázolással és felirattal. in: Instrumenta Inscripta Latina; A római élet a kisépíratok tükrében. (falnaptár) Dunaújváros, 1992. 6.

A római kerámiatermékek jellegzetes darabjai az építőtéglák: falazótéglák, különböző alakú és méretű padlótéglák, a padlófűtésben használt téglafélék, s persze a tetőfedő téglák: a peremes tegulák (melyek nevéből a magyar téglá szó is származik) és a félhenger palást alakú imbrexek. Sokszor előfordul, hogy ezeket a téglákat valamilyen mesterbélyeggel vagy tulajdonjeggyel látták el, s szép számban kerültek elő olyan darabok, melyeken állatnyomokat lehet felfedezni. Az intercisai temető egyik téglasíráját egy egészen különleges példánnyal burkolták: a téglá felületét még kiegészítés előtt telekarcolták.

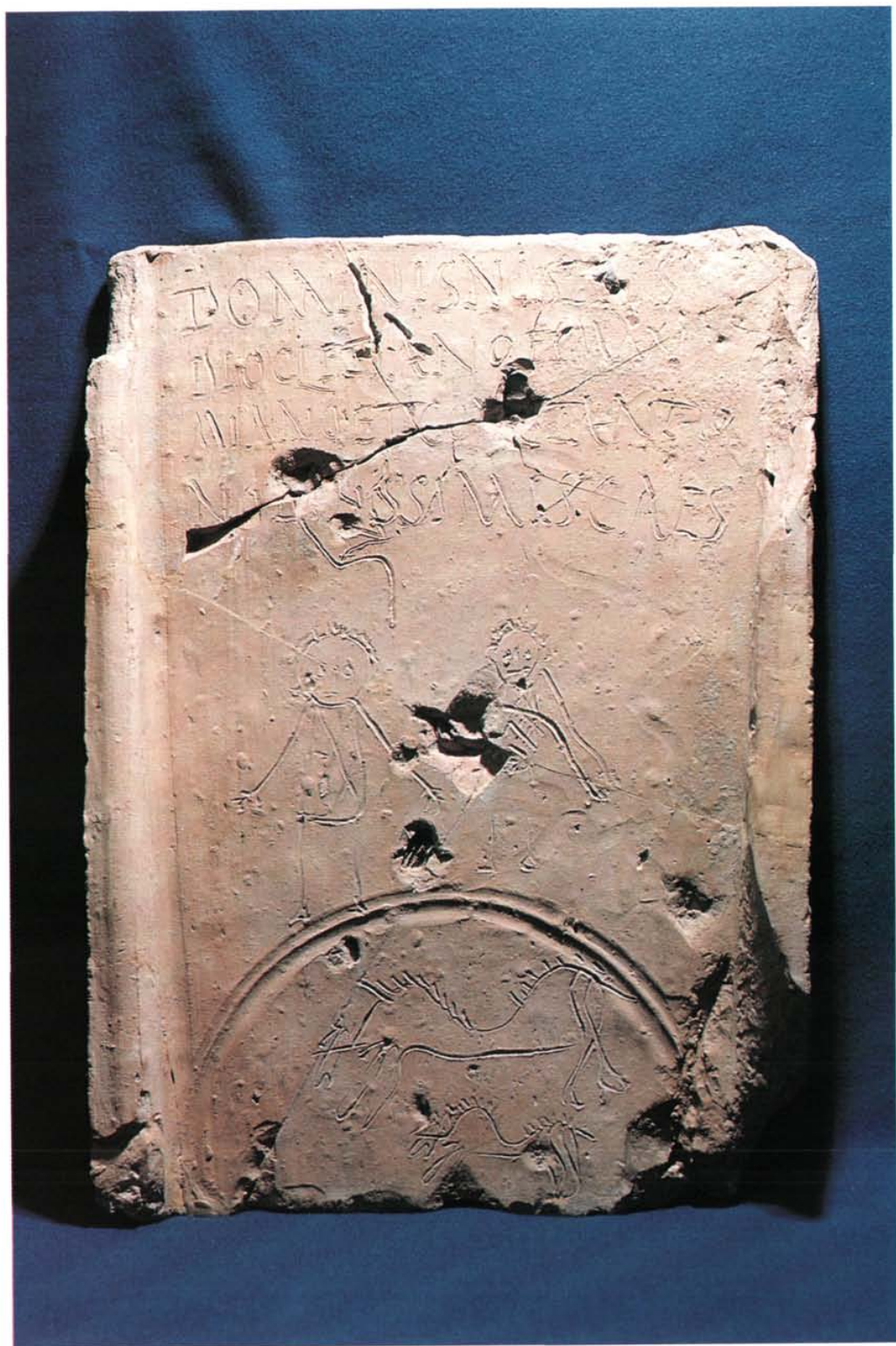
A szöveges ajánlás:

DOMINIS NOSTRIS / DIOCLETIANO ET MAXI / MIANO ET CONSTANTIO / NOBILISSIMIS CAES(aribus)

vagyis „a mi urainknak, Diocletianusnak, Maximianusnak és Constantinusnak, a legnemesebb császároknak” egyúttal datálja is a leletet a III-IV. század fordulójára. A hódoló feliratról – nem tudni mi okból – hiányzik a tetrarchia negyedik császára, Galerius.

A szöveg alatti figurális ábrázoláson egymás mellett két alak látható, alattuk pedig egy nagyobb és egy kisebb állat, melyeket egy-egy figura szemből épp ledőf. A képmező önmagát ismétlő karcolatának magyarázata Diocletianus császár életrajzában található. A hagyomány szerint a még fiatal tisztnek azt jövendölték, hogy császár lesz, ha egy vaddisznót megöl. A jóslat talán csak mese, Diocletianus azonban maga szúrta le nyilvánosan vetélytársát, s a császárgyilkossággal gyanúsított Aper neve tényleg vadkant jelent.

(P. Zs.)

Római sírsztélé Verebről

Lelőhely: Vereb, Temető-dűlő, a községtől keletre, 1821-ben egy kései római sírból, másodlagos beépítésből két másik sztélével együtt. A 2. világháborúban megrongált, majd teljesen lebontott Végh-kastély őrizte az angolparkban, a köemlékek számára épült múrom falában. Fitz Jenő szállította a múzeumba, 1951-ben.

Kor: Kr. u. III. század második harmada

Méret: 217 x 70 x 17 cm

Leltári szám: SzIKM 51.10.1.

Irodalom: Luczenbacher (Érdy) J.: A verebi sírkövek. Tudománytár, I. 1837. 59-67. I-III. t; Corpus Inscriptionum Latinarum 3363 = 10340.; Nagy L.: Egy pincelelet az aquincumi polgárvárosban. (A pannóniai agyag világítótornyocskák kérdése.) BudRég, 14. 1945. 168. 8. kép; Barkóczi L.: The population of Pannonia from Marcus Aurelius to Diocletian. AArchHung, 16. 1964. 348.; Uő: Az intercisai mitologikus és állatjelenetes domborművek időrendje és felhasználása. ArchÉrt, 111. 1984. 184.; Uő: Römerzeitliche Steindenkmäler aus dem dritten Jahrhundert im Komitat Fejér. AlbaR, XXII. 1985. 97., Taf. I., III. 2; Fitz J.: A római kor Fejér megyében. Szfvár, 1970. 32., 7. kép.; Erdélyi G.: A római kőfaragás és kőszobrászat Magyarországon. Bp., 1974. 5. 1.; É. Alföldi Rosenbaum: Women's mantles with decorated borders. Festschrift für Jenő Fitz 1991. Szfvár, 1996. 113-114., Fig. 11-12.

Mésző tábla, csaknem teljesen ép, csupán az orozat sérült: a bal akrotérion és a tympanon egy része hiányzik.

Bennszülött kelta származású földbirtokos család tagjainak, Septimius Constantinus és anyja, Septimia Constantina síremléke, akik római polgárjogukat Septimius Severus uralkodása idején (Kr. u. 193-211.) szerezték. Septimius Vibius, az örökös állította a végrendelet kívánsága szerint testvérének és unokaöccsének. A felirat olvasata a következő: *D(iis) M(anibus) Sep(timio) Con(stantino) q(ui) vixit an(nos) XVI Sep(timiae) Constantin(a)e q(uae) vix(it) an(nos) XXXVI matri ei(us) Sep(timius) Vibius a(v)un(culus) et her(es) fa(cientum) cur(avit) ex tes(tamenti) vol(untate) et eoan(dem) pí(a)e sorori s(uae) ben(e) merenti pos(uit).*

S(it) t(ibi) t(erra) l(evis) kezdőbetűkből alkotott, körbezárt monogram. Változatos felépítésű, építészeti elemekkel gazdagon tagolt sztélé. A férfi és a nő portréján egyaránt jellegzetes keskeny arc, kezén hosszú ujjak. A nő nyakig érő, hátul visszatűzött haját visel. Köpenyének jobb és bal szegélyét S alakú motívum díszíti. A fiatal férfi bal kezében a végrendeletet jelképező irattekercs. A portrék alatti szélesebb sávban áldozati jelenet, a halotti lakoma egyszerűsített ábrázolása. Az asztaltól balra álló férfi előtt egy lámpa (lanterna) van. A feliratos mező alatti lapos mezőben párdúc, bal mancsával félig maga felé döntött kantharoszba nyúl.

Aquincum városkörzetében, a Severus-kor után, Róma fenállásának ezeréves jubileuma alkalmával (Kr. u. 248.) dolgozó műhely terméke. Thrakia, Görögország, Kisázsia, Szíria-Palmyra motívumait és a Borostyánkőút-menti városok, Savaria, Scarbantia alapításkori, itáliai eredetű sztéléit vette mintául.

(F. Z.)

Arany ékszerek Csákvárról

A különböző anyagból (vas, bronz, csont, ezüst, arany) készült ékszerek (fülbevalók, nyakláncok, ruhakapcsoló tűk, gyűrűk, karperecek) kedveltek voltak a római kori lakosság körében. Az aranyból készült, drága ékszereket – melyeket sokszor különféle gazdag ötvös-művészeti eljárásokkal díszítettek – a vagyonosabb társadalmi réteghez tartozó polgárok (elsősorban nők) viselték. Az aranyat, a divatnak megfelelően gyönggyel, drágakövekkel (vagy féldrágakövekkel), üvegmasszával is díszíthették. Az aranygyűrűk egyes típusa a kezdeti időszakban a társadalmi rang ismertetőjele is volt, később azonban elvesztette rangjelző szerepét. A pecsétlőként használt gyűrűk hitelesítő eszközként is funkcionáltak.

Fülbevaló

Lelőhely: Csákvár, 677/a. sír

Nádorfői Gabriella ásatása, 1981.

Kor: IV. század

Méret: 6 x 1,4 cm

Leltári szám: SzIKM Cs. 77/a/1.

Irodalom: közöletlen

Arany. Hurkos záródású, kerek, vékony aranylemezből készült filigrán díszítésű, félgömbbel.

Fülbevaló pár

Lelőhely: Csákvár, 170/c. sír

Nádorfői Gabriella ásatása, 1981.

Kor: IV. század

Méret: M: 3 cm és 2,6 cm (csüngővel)

Leltári szám: SzIKM Cs. 170/c. 1-2.

Irodalom: közöletlen

Arany. Hurkos záródású, kerek, vékony aranylemezből készült, filigrán díszítésű, félgömbbel, áttört pelta alakú csüngővel.

Pecsétgyűrű

Lelőhely: Csákvár, 170. sír

Nádorfői Gabriella ásatása, 1981.

Kor: IV. század

Méret: M: 2,1 cm

Leltári szám: SzIKM Cs. 170/1.

Irodalom: közöletlen

Arany. Nagy méretű, filigrán díszítésű, áttört, széles gyűrűkarikával, kerek foglalatba helyezett, sötétvörös kővel.

Flitterek

Lelőhely: Csákvár, 128. sír

Nádorfi Gabriella ásatása, 1981.

Kor: IV. század

Méret: M:7 mm

Leltári szám: SzIKM Cs.128/4.

Irodalom: közöletlen

Arany. Apró, kerek karika köré virágszerűen alakított hurkok. 21 db.

Nyaklánc kapocs

Lelőhely: Csákvár, 128/b sír

Nádorfi Gabriella ásatása, 1981.

Kor: IV. század

Méret: H:5 cm

Leltári szám: SzIKM Cs.128 b/1.

Irodalom: közöletlen

Arany. Lapos huzalból, végein hurokkal, és huzalhoz forrasztott pelta dísszel.

(N. G.)

Késő római kori üvegkorsó

Lelőhely: Csákvár, 157. sír, Nádorfi Gabriella ásatása, 1981.

Kor: Kr. u. IV. század vége, V. század eleje

Méret: M: 16 cm; szájmérő: 6,5 cm; talpátmérő: 5,4 cm

Leltári szám: SzIKM Cs.157/1.

Irodalom: közöletlen

Egyfülű, ferde kanellurákkal díszített, gömbtestű korsó. Hengeres nyakán üvegszál díszítés, széles szalagfüle bordázott. Alja kúposan benyomott, talpgyűrűje egyenetlen. Színe világos mohazöld.

Az itáliai üveggyártás nagyobb méreteiben Kr. e. 100 körül, alexandriai mesterek segítségével indult meg. Ezt gyorsította a Kr. e. I. században az üvegfúvást ismerő, szíriai mesterek észak-itáliai letelepedése. A fúvócső (pipa) használata kiszorította a korábbi eljárásokat (pl. üvegöntés), és lehetővé tette az üvegedények tömeges gyártását. Pannoniában a Kr. u. I. században, az itáliai polgárok megjelenésével egy időben tűnnek fel a különböző formájú, a mindennapi életben is használt üvegtárgyak: poharak, kancsók, korsók, tálak, illatszeres üvegek, temetkezési urnák. A kezdeti időszakban az észak-itáliai, elsősorban az aquileiai üveggyárak termékei jelennek meg, majd a II. századtól a Ny-i provinciák (Gallia, Germania) változatos, gazdag díszítésű áru háttérbe szorítják az itáliai termékeket. A pannoni üvegimport ez időtől a Római Birodalom nagy üveggyártó központjaiból tevődik össze: Kisázsia, Szíria, Észak-Itália, Rajna-vidék. A keleti üvegimport Észak-Itálián keresztül érkezik, közvetítője Aquileia. Helyi műhelyekkel a II. századtól számolhatunk, pl. Aquincumban, Brigetioban, Arrabonában, Intercisában, Gorsiumban.

(N. G.)

Késő római kori üvegkancsó

Lelőhely: Csákvár, 94. sír, Nádorfi Gabriella ásatása, 1981.

Kor: Kr. u. IV. század

Méret: M:29,5 cm; szájátmérő:8,5 cm; talpátmérő:10,1 cm

Leltári szám: SzIKM Cs. 94/1.

Irodalom: közöletlen

Egyfülű, hengeres, lefelé kissé szűkülő testű, üvegszállal díszített, hosszú hengeres nyakú kancsó. Szája lóherelevél alakú, bordákkal tagolt, széles szalagfüle a perem fölé emelkedik. Alja laposan benyomott, a fúvópipa nyomával, talpgyűrűvel. Színe világos fűzöld.

(N. G.)

Oltárkorlát

Lelőhely: Székesfehérvárt, a Nemzeti Bank telkén (Zichy-liget) másodlagosan került elő.

Kor: Kr. u. V. század eleje

Méret: 98 × 40 × 24 cm

Leltári szám: SzIKM 9904.

Irodalom: Marosi A., SzSze, VI. 1936. 107-108.; Nagy L.: Pannonia sacra. In: Szent István Emlékkönyv. Bp., 1939. 60; B. Thomas E., AArchHung, VI. 1955. 98, 9. sz.; B. Thomas E.: Die Römer. Archäologische Funde in Ungarn. Bp., 1957. 200-201.; Bojár I., AlbaR, VIII/IX. 1967/68. 43-53.; Tóth E., FolArch, XXV. 1974. 171-172.; Bánki Zs., Severin. Zwischen Römerzeit und Völkerwanderung. Linz, 1982. 579, 8. 29. sz.; Fitz J.: Gorsium–Herculia. Szfvár, 1976. XXXIX-XL. t. sz.; Fitz J.: Vezető Gorsiumban. Szfvár, 1983. 40, 41.; Fitz J.: Gorsium–Herculia. Szfvár, 1996. 78, 49. sz.

Fehér márvány pillér. Előoldalán Krisztus-monogramm egyszerű életfa fölött. A faragvány felső részén tengeri állatok: delfin, tintahal, rák, halak. Hátoldalán egymásba fonódó öt-, hatlevelű rozetta. – Pannonia késői ókeresztény emlékeinek egyik kiemelkedő értékű darabja. Az V. században csak a *Basilica I. (III. épület)* jöhet számításba eredeti lelőhelyként.

(F. J.)

Cikáda fibulák

Lelőhely: Dunaújváros – Öreghegy. Visy Zsolt leletmentése, 1973.

Kor: 430-450.

Méret: H:3,9 illetve 3,85 cm; Sz:2,1 cm; V:1,3 illetve 0,9 cm

Leltári szám: IM 75.8.1-2.

Irodalom: Visy Zs.: 5. századi sír Intercisában. ArchÉrt, 108. 1981. 211-217.; Bóna I.: A hunok és nagykirályaik. Bp., 1993. 181-182., 225., 34. rajz.

Ezüstből öntött cikáda fibulapár. Kettős kúpos fejükön kétszeresen, illetve háromszorosan árkolt orr van. Ugyancsak kétszeresen, illetve háromszorosan tagolt nyakukhoz háromfelé ágazó test csatlakozik. Hátoldaluk lapos, a tűtartót és a rugót tartó átfúrt lapocskát a fibula testével együtt öntötték. Mindkét példány vastúje megvan, az egyikhez hozzákorrodálódva megmaradt egy kis darab szövet is az egykori ruhából.

A tárgytypus V. századi leány- és női sírok jellegzetes lelete. A cikáda fibulák római változata már a hunok európai megtelepedése előtt megjelenik a birodalom területén, a szóban forgó típus viszont, amelynek jellemzője a háromszorosan tagolt test, a Fekete-tenger–Kaukázus vidékén alakult ki görög-szarmata-alán környezetben, a IV. század utolsó negyedében. Viselőik a nagy népvándorlás során hozták magukkal a divatot a Kárpát-medencébe. A római castellum mellett talált gyermeksír a többi lelete alapján is megbízhatóan keltezhető a 430-450-es évekre. A kislány azon barbárok közé tartozhatott, akik a hun korban telepedtek be az egykori Valeria provinciába.

(K. T.)

Avar kori ezüstveretes vaskard

Lelőhely: Csákberény – Orondpuszta, 150. sír. László Gyula ásatása, 1936-37.

Kor: VI-VII. század fordulója

Méret: H:88 cm; Sz:3 cm

Leltári szám: SzIKM 10636.

Irodalom: Közöletlen. A teljes temetőt feldolgozó kézirat László Gyula és tanítványai tollából 1985-ben elkészült, kiadásra vár.

Egyenes, egyélű vaskard. Két markolatborító ezüst tubussal, ezüst hüvelytorkolat gyűrűvel, P alakú ezüst szíjtartó füllel.

A bizánci forrásokban 558-ban követként feltűnő *aurchoniták* (avarok) Belső-Ázsia sztyeppéiről származnak. A Kína északi határán lévő birodalmukat 552-ben döntötték meg a törökök. Innen Közép-Ázsiába költöztek, ahol rokonaikkal a heftalita hunokkal egyesülve érte őket az újabb türk támadás. 557-ben a Kaukázus északi előterébe menekültek. A gyors vándorlást, szervezett áttelepülést az eurázsiai „selyemút” vonalának ismerete tette lehetővé. Bizánc szövetségeseiként uralmuk alá hajtják a dél-ukrajnai sztyeppe bolgár-török népeit 562-ben. 567-ben a langobardokkal szövetkezve törnek be a Kárpát-medencébe, és foglalják el az Alföldön és Erdélyben élő gepidák területeit. 568-ban Pannonia is a kezükre kerül. A kora avar kori állam ura a hatalmát az égiektől eredeztető kagán volt. A kagán páncélos lovas seregét a vezérek kísérete és a szabad pásztorok hadra fogható népe egészítette ki. Fegyverzetük lándzsá, kopja, íj és kard voltak. A Bizánctól a mindenkor béke fejében kapott több tonnányi arany és ezüst tette lehetővé, hogy a zsákmányon való osztozkodásból jócskán jusson nem csak a katonai kíséretnek, de a szabadoknak is: fegyverek, övek, lószerszámok vereteinek készítésére, asszonyaik felékszerezésére.

(F. Gy.)

Langobard agyagedény, bepecsételt díszítéssel

Lelőhely: Rácalmás, Károlyi Mihály utca. 1931-ben bepecsételt edény és néhány gyöngyszem került a székesfehérvári múzeumba.

Kor: VI. század közepe

Méret: M: 11 cm; szájmérő: 7,5 cm

Leltári szám: SzIKM 8129.

Irodalom: Bóna I.: A népvándorlás kora Fejér megyében. Fejér Megye Története I. Fejér Megye története az őskortól a honfoglalásig. Szfvár, 1971. 18, 49., 17. kép. 1.

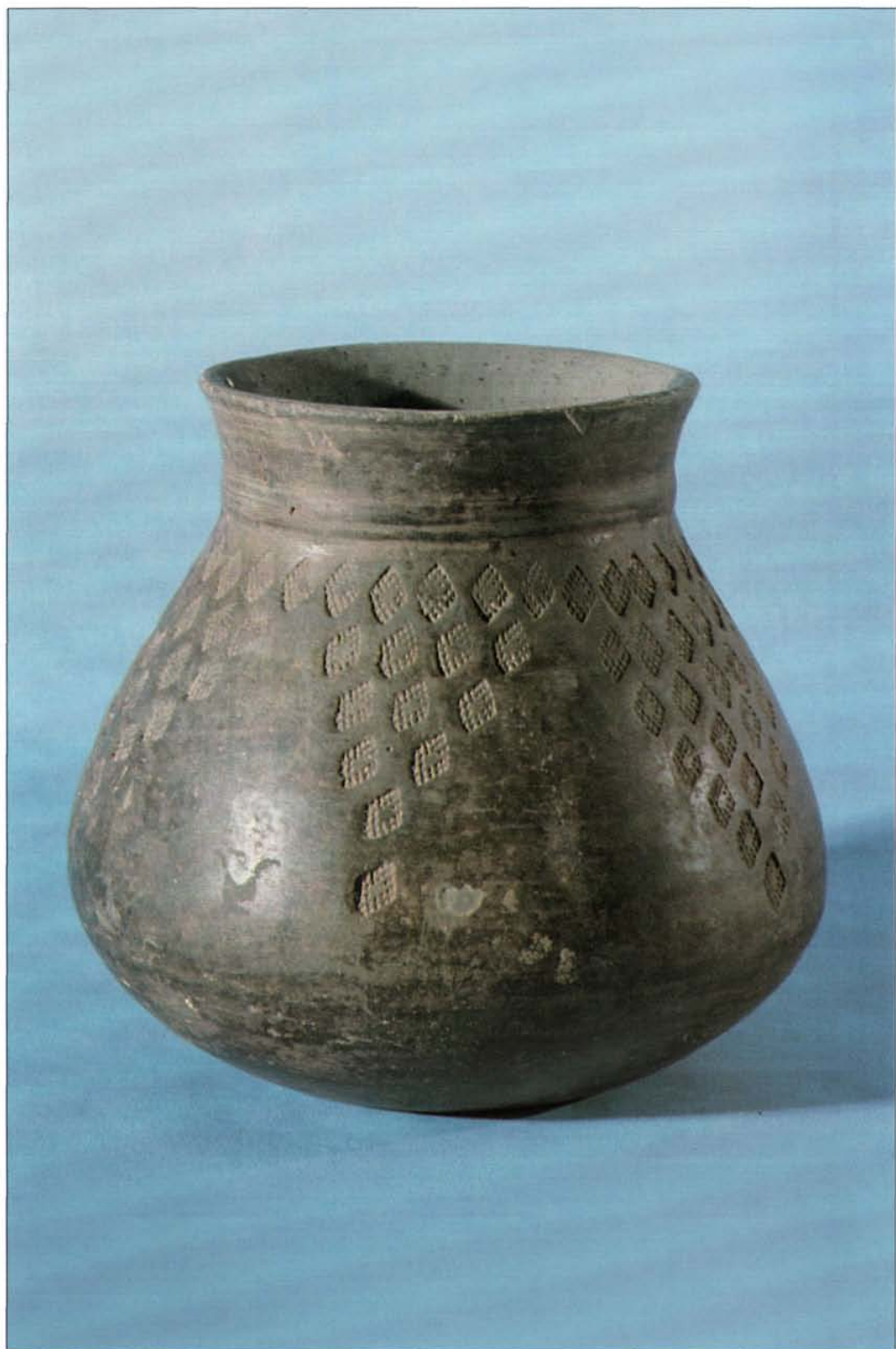
Anyagában finoman iszapolt, vékony falú, korongon készült, körte alakú bögre.

A Scandinavia szigetéről származó, germán eredetű langobardok népe az időszámításunk kezdete körüli időkben az Elba alsó folyásának bal partján, a mai Hamburg környékén élt. A következő évszázadokban lassan déli irányban terjeszkedtek. 166-ban 6000 főnyi seregük Kelet-Pannoniát pusztította. Az V. század végén már a Béccsel szemközti Dunapart a központi szállásterületük. Pannonia északi felét 526-ban foglalják el, a rácalmási népesség a Csepel-sziget déli részén lévő fontos átkelőhelyet vigyázta. A temetőrészlet eddig feltárt sírjai fegyveres szabadokról és asszonyaikról vallanak. A sírok tájolása Ny-K, arianus keresztényekre vall.

A langobardok 546 után hódítják meg Pannonia déli részét. A keletről jött avarokkal szövetségben 567-ben leverik az Alföldön és Erdélyben élő germán eredetű gepidák uralmát. 568-ban, az avarokkal kötött szerződés értelmében Itáliába költöztek, a Pó vidékére, ahol királyságuk évszázadokra fennmaradt, nevüket őrzi a tartomány mai neve: Lombardia.

A langobardok pannoniai korszakának tetszetős edényei a felületükön gondosan, sűrűn bepecsételt díszítésű agyagedények. Ez a fajta keramika a VI. század középső harmadától a VII. század első feléig az angolszászoktól és frankoktól az erdélyi gepidákig nagyjából egyidőben jelenik meg.

(F. Gy.)

Kiöntőcsöves edény

Lelőhely: Rácalmás – Rózsamajor. Bóna István ásatása.

Kor: korai avar kor (567-670)

Méret: M:23,5 cm; peremátmérő:12,5 cm; legnagyobb kiszélesedése:20 cm; fenékátmérő: 8,8 cm

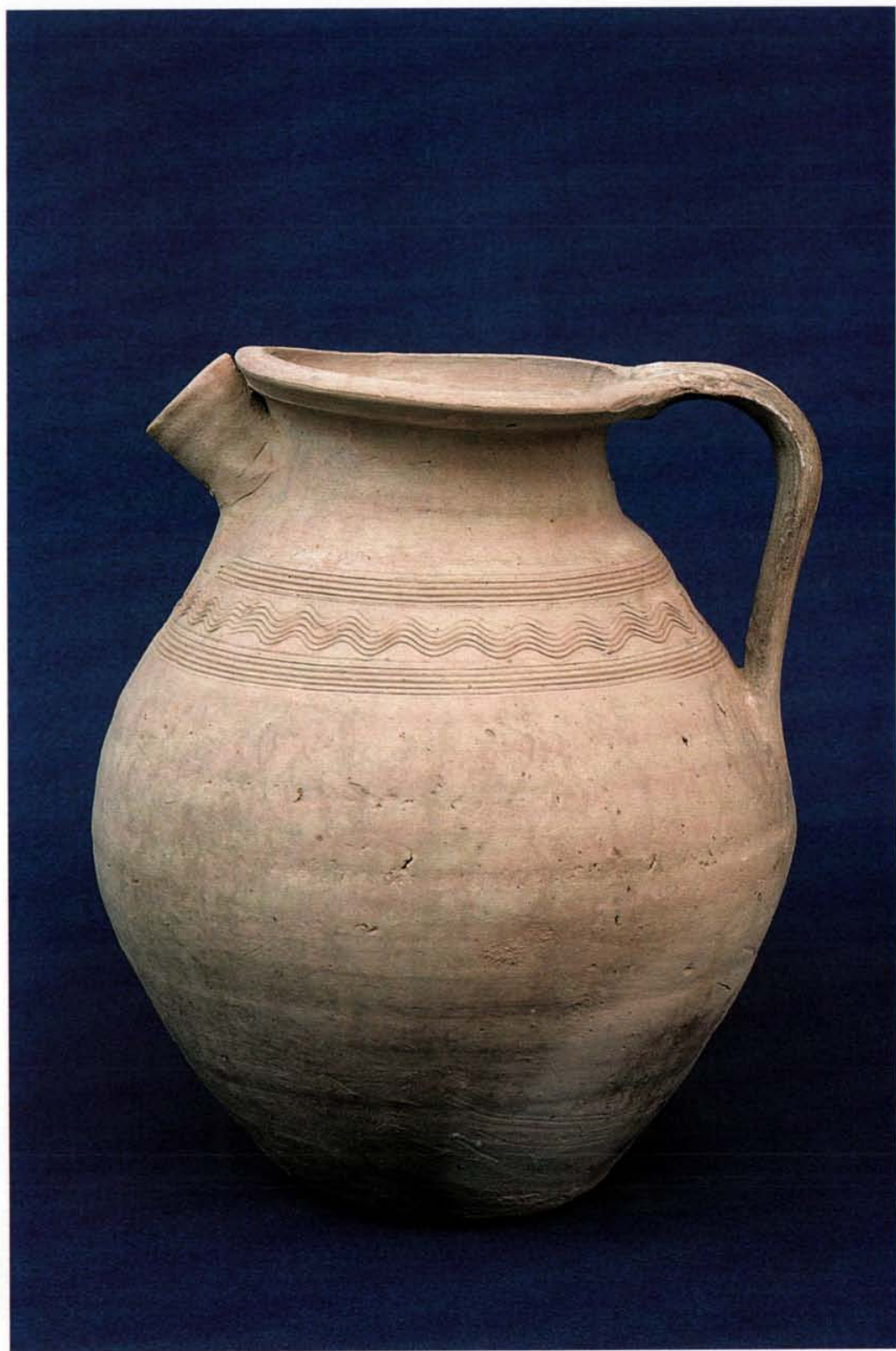
Leltári szám: IM 71.145.1.

Irodalom: közöletlen

Jól iszapolt, homokkal gyengén soványított, korongolt, kiöntőcsöves edény, szalagfüllel. Tagolt pereme ferdén levágott, gömbölyded testének legnagyobb kiszélesedése az edény középső harmadára esik. Vállát két vonalköteggel közrefogott hullámvonal-köteg díszíti, amelyeket fésűszerű eszközzel karcoltak be. Színe szürke, amit redukációs égetéssel értek el: égetés közben tüzelő hozzáadásával lefojtották a lángokat, és az oxigénszegény környezetben befejeződő égetés során szénrészecskék épültek be az edény anyagába.

Az ún. szürke kerámia a korai avar kor (567-670) jellegzetes edénycsaládja. Ennek egyik formaváltozata az itt bemutatott kiöntőcsöves edény. Folyadék tárolására használták, töredékei avar településeken is előkerülnek, de legszebb, ép példányai sírokból származnak. Egyesek szerint nyugati germán területekről, vagy a Dunántúlon maradt langobard fazekasoktól tanulták el az avar mesterek a készítését, mások szerint a részben Közép-Ázsiából származó avarság keletről hozta magával az edényforma és a díszítés ismeretét.

(K. T.)

Avar kori arany nagyszíjvég

Lelőhely: Igar – Vámszőlőhegy. 1928-ban, földmunka során került napvilágra, majd a székesfehérvári múzeumba.

Kor: VII. század utolsó harmada

Méret: H:7,5 cm; Sz:3,0 cm; vastagsága:0,3 cm; súlya:15,54 gramm

Leltári szám: SzIKM 8031.

Irodalom: Fülöp Gy.: Az igari avar kori vezérleletek. Módszertani füzetek. Művelődéstörténeti sorozat

1. Kiadja: Fejér Megyei Művelődési Központ, Szfvár, 1987. 51. oldal, 12 ábra.; Gy. Fülöp: Awarenzeitliche Fürstenfunde von Igar. AArchHung, 1988. 151-190.

Homorú oldalú, csúcsos végű, arany nagyszíjvég. Előlapja préselt, hátlapja sima, a kettőt keskeny aranypánt-forrasztás fogja össze. Az egymásba fonódó, végtelenített szalagmotívum két rekeszt zár közre, amelyekből a berakás (drágakő, vagy üveg) kiesett.

Lovával együtt kb. négy méter mélységbe temetett férfi sírja. Méltóságjelző díszövet aranyveretek díszítették, fegyverhordozó övén ezüst veretek voltak. Fülében arany fülbevalót, hajában két aranyozott bronz varkocsszorítót viselt. Fegyverzete: szablya, a keresztvas egyik oldalán arany, a másikon ezüst bevonattal (Nap és Hold szimbólum). Fából, vagy bőrből készült tegezének akasztója, késnyelének arany verete volt. Túlvilági útjára ezüst kehelyben és korongolt agyagedényben tettek mellé ételt és italt. A vasbabonával összefüggésben, rontáselhárító szereppel vassarlót (mint éles tárgyat) tettek mellé. Koporsóját aranyozott vaspántok fogták össze.

A vezérsír mellett korábban már találtak sírokat. Összesen három férfisír, közülük kettőt lovával együtt temettek el, valamint négy női (leány) sír került elő, egy mástól nagyobb távolságban, ami arra utal, hogy a vezér családjának temetőjét találták meg, amelyet egy-két nemzedék használt. A család hölgytagjai bizánci stílusú, vagy Bizáncban készült arany és ezüst ékszereket viseltek. Az aranyos öv, az arany fülbevaló rangjelző szereppel bírnak. A társadalmi hierarchiában fontos szerepe volt felülről lefelé a tárgyak arany, ezüst, vagy bronz voltának. Az igari vezérek a 670-es években, az ukrainai onogur-bolgár állam felbomlása után települtek be az avar kagán fennhatósága alá a Kárpát-medencébe. Egy forrás pannonai letelepítésüket említi. Az igari vezér a Kelet-Dunántúl ura lehetett.

(F. Gy.)

Késő avar kori öntött bronz nagyszíjvég

Lelőhely: Bakonycsérnye. F. Antoni Judit ásatása, 1976.

Kor: VIII. század első fele

Méret: H: 10,3 cm; Sz: 2,9 cm

Leltári szám: SzIKM B. 42. I.

Irodalom: Fülöp Gy.: A bakonycsérnyei avar kori temető. IKMK, D/115. 23. old., Kép: borítólap és XI. tábla.

Öntött bronz nagyszíjvég, előlapján állatküzdelmi jelenet, két képzeletbeli állat (griff) támad egy őzikére, felül kis mezőben indadisz. Hátoldalán lapos levelű, ötszörös indadisz.

Az állatküzdelem hasonló formában való ábrázolása a sztyeppei népeknél Belső-Ázsiától a Fekete-tengerig ismert. Eredetmondát ábrázolhat, ahol mitikus ősoket ábrázolnak állatalakban. A motívum szinte idézi a Csodaszarvas mondát, Hunor és Magor történetét. A korábbi sztyeppei népeknél is hasonló eredetmondákról szólhattak a regősök anélkül, hogy etnikai, nyelvi azonosság, vagy rokonság lett volna közöttük. A késő avar kor (VIII. század – IX. század első harmada) temető és település feltárásai egy letelepült, állandó falvakban élő, földműveléssel és a hozzá tartozó állattartással (szarvasmarha, sertés, szárnyasok) foglalkozó népesség képét rajzolják elénk. A koranomadizáló állattartás (ló, juh) háttérbe szorult. Az adózó falvak felett területi vezérek (tarkánok) képviselték a kagáni hatalmat, akinek ebben a korban mind a keleti, mind a nyugati részeken szinte egyenrangú uralkodó társaként tűnik fel a jugurru és a tudun. A köznépi temetőkben megfigyelhető, hogy a szabad embert jelző veretes öv csupán nagyjából minden 10. sírban lelhető fel. Ezek az emberek lehettek a falu (többnyire 50-200 lakos) vezetői, ami nagyjából megfelel 6-8, egymással rokonságban álló családnak. A rang egyenes ágon öröklődhetett a fiú utódok serdülőkori felövezésével (férfivá avatásával).

(F. Gy.)

Csüngődísz

Lelőhely: Dunaújváros, Radiátorgyár. B. Vágó Eszter leletmentése, 1968.

Kor: IX-X. század.

Méret: H: 5 cm; Sz: 1,9 cm

Leltári szám: IM 69.1.6.

Irodalom: Bóna I.: Honfoglaláskori magyar sír Dunaújvárosban. ArchÉrt, 98. 1971. 170-175.

Bronzból öntött, aranyozott csüngődísz. A tárgy végei erősen kopottak, az aranyozás is csak a mélyedésekben maradt meg. Bordázott négyszögletes tagját négy spirális tagolja. Ovális tagját kettős bordák osztják kereszt alakban négy részre, mindegyik negyedre egy-egy spirális dísz tölti ki. Három, felerősítésre szolgáló füle közül az egyik törött.

A tárgy eredeti rendeltetése szerint szíjfűggesztő volt. Viaszveszejtési eljárással öntötték: a viaszból megformázott mintát agyagmasszával borították, majd kiégették. Az öntőnyíláson kifolyt viasz helyére öntötték a bronzot, kihűlés után a kerámia formát letörték a tárgyról. A felületre megfelelő előkészítés után aranyamalgámot vittek föl, amelyből hevítés hatására a higany elpárolgott, az arany pedig a felületen megtapadt. A tárgy formája és díszítése alapján a Karoling Birodalomban készült a IX-X. században. A magányos kislánysír, amelyből előkerült, egyike azon kevés Fejér megyei sírnek, amelyek a honfoglaló magyarság előkelőihez köthetők. A tárgy talán egy kalandozóhadjárat során került magyar kézre, tulajdonosa nyakba akasztva hordta. A temetkezésre a X. század első felében kerülhetett sor.

(K. T.)

Itáliai ezüstpénzek honfoglalás kori sírleletből

Lelőhely: Szabadegyháza, Petőfi S. u. 1. Galamb Béla agrónómus kertjének művelése során bukkant a sírleletre 1965-ben. A következő évben végzett hitelesítő feltárás során Kralovánszky Alán és Makkay János tárta fel a temetkezés maradványait.

Kor: X. század

Leltári szám: SzIKM 79.33.6.

Irodalom: Kralovánszky A.: A móri és a szabadegyházi honfoglaláskori temetkezések. AlbaR, VIII-IX. 1967-68. 249-252.; Kovács, L.: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Fontes Archaeologici Hungariae, 1989.

Itáliából származó, átlukasztott ezüstérmek. A tizenkét darabból kilenc I. Berengár király (885-915) milánói denárja, kettő I. Berengár császár (915-924) milánói és egy ugyanazon császár páviai veretű denárja.

A bemutatott érmek egy 42-46 éves, lovával együtt eltemetett férfi magányos sírjából (további sírok ugyanis nem kerültek elő) származnak. A temetkezéshez az alábbi szórvány leletek tartoztak: kör alakú, nagyméretű karikákkal ellátott vaszabla; lekerekített sarkú, téglalap alakú vas hevedercsat töredéke; egymásra hajló, lekerekített végű, díszítetlen ezüst lemezkarperec és a már említett 12 darab ezüstérem. Utóbbiak alapján a temetkezés biztosan keltezhető a X. századra.

A honfoglaló és letelepedő magyarság számos hadjáratot vezetett Európa különböző vidékeire, nyugati kalandozásaik során az Ibériai félszigetre is eljutottak. A Szabadegyházán eltemetett férfi minden bizonnyal megjárta Itáliát a 921-922-ben, I. Berengár császárt megsegítő, Tarhos és Bogát vezette magyar sereg tagja lehetett. A tucatnyi ezüstérmet is onnan hozhatta magával, átfúrásuk azonban jelzi, hogy nem pénzként, hanem a ruhára vagy lószerszámra varrott díszként kerültek sírba.

(Ku. M.)

Honfoglalás kori harcos fegyveröve

Lelőhely: A Nagylók pusztához (ma Nagylók község) tartozó Erdőmajor agyaggödrében, 1924-ben végzett földmunkák során a munkások honfoglalás kori harcos sírját bolygatták meg. Az előkerült leletek Adamecz Kálmán mérnök révén jutottak a székesfehérvári múzeumba. A lelőhelyet még ugyanezen év októberében Marosi Arnold hitelesítette, kutató-árkában azonban további sírokat nem talált.

Kor: X. század

Leltári szám: SzIKM 6018.

Irodalom: Marosi A.: Adatok Fejér megye honfoglalás kori archaeológiájához. SzSzle, 1936. 43-48.; Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Bp., 1962.

Veretekkel borított díszes fegyveröv. A csat ezüstből öntött, mélyebb részein aranyozott, pajzs alakú szíjszorító lemezén palmettás díszítés figyelhető meg. A karika csuklósan csatlakozik a lemezhez. Az övet egykor borító veretek közül csupán 11 darab került a múzeumba, a többi valószínűleg a találók kezén kallódott el. Az ezüstből öntött, palmettadíszes, a mélyebb részekben aranyozott övdíszek három különböző típust képviselnek, a bőrvre való felerősítésre a hátoldalukon lévő 3-3 nittszög szolgált. A minden bizonnyal a csathoz hasonló módon díszített szíjvég hiányzik. Talán eredetileg sem került a sírba, vagy esetleg az övveretek sorsában osztozott.

A temetkezés további mellékletei között hét töredékes, rézsutos pontsávokkal díszített, két-két felerősítő lyukkal ellátott aranyozott bronzszalagot és két végén lándzsa alakú – talán stilizált kígyófejet mintázó – dísszel ellátott, öntött bronz karperecet találunk.

A sírban nyugvó harcos koponyáján a korszakban gyakori koponyalékelés gyógyulásnak indult nyoma figyelhető meg: a Marosi Arnold által említett "öt koronás nagyságú" sebhely szélén forradás nyomai, körülötte – nyilván a sebet egykor lefedő ezüstlemezre utaló – zöld patinafoltok.

Az elhunyt harcossal, pogány szokás szerint, jelképesen lovát is eltemették: a ló húsát a halotti toron fogyasztották el, a sírba csupán kitömött bőre, koponyája és lábcsontjai, valamint szerszámzata (a zabla, és két kengyel) kerültek.

A X. századra keltezhető sír, a rendelkezésre álló adatok alapján, magányos lovas temetkezése lehet. Az sem zárható ki azonban, hogy módos kiscsaládi temetőhöz tartozhatott, melynek többi sírját a földmunkák során elpusztították.

(Ku. M.)

Hajfonatkorong-pár Sárbogárdról

Lelőhely: Sárbogárd – Tringer tanya, X. századi temető, 24. sír.

Kralovánszky Alán feltárása, 1961.

Kor: X. század

Méret: átmérő: 8,6 cm

Leltári szám: SzIKM 61.198.1-2.

Irodalom: Szabó J. Gy. A honfoglalás kori lemezes korongok viselete. Az Egrei Múzeum Évkönyve I (1963) 95-117.; K. Éry K.: Reconstruction on the tenth Century Population of Sárbogárd on the Basis of Archaeological and Anthropological Data. AlbaR, VIII-IX. 1967-68. 93-148.; Révész L.: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. Miskolc, 1996.

Ezüstözött bronzlemezből készített hajfonatkorong-pár. A korongok préselt díszítése központos elrendezésű: a centrumban lévő enyhén deformált rombusz alakból kezdetleges, elnagyolt megformálású négyágú palmettaminta nő ki. Mindkét darab pontozással ékesített peremének két átellenes oldalán a tárgyak felfüggesztését szolgáló két-két lyukat fúrtak. A korongok hátoldalához bőrmaradvány tapadt.

A hajfonatkorongok (más néven varkocskorongok) a honfoglalás kori női viselet jellegzetes díszítményei. Lemezes és öntött változataik egyaránt ismertek, néhányuk méltán sorolható X. századi ötvösművészetünk legkiemelkedőbb produktumai közé. A nemesfémből készült darabok mellett egyszerűbb, olcsóbb anyagból készültekkel is találkozunk. Utóbbiak közé sorolhatjuk a fent bemutatott – köznépi temetőből származó – példányokat is.

A korongok ábrázolása a pusztá díszítésen túl jelképi tartalommal is rendelkezik: a központban elhelyezett rombusz (illetve kör) és a belőle kiágazó négyágú motívum eredetileg a négy égtájat, valamint a földet illetve a világmindenséget jelképezte.

A szóban forgó ékszerek viseleti módját tekintve két nézet ismeretes: a kutatók egy része ezeket a korongokat ill. azok egy részét a ruhára varrt ékítménynek tartja. Mások – jóval valószínűbb – véleménye szerint a varkocsba font, esetleg a süvegről lecsüngő bőr- vagy textilszalagra erősítették őket. Használatuk módját jól illusztrálja Karos–Eperjesszög II. temetőjének 47. sírja, ahol a bőrszalagot díszítő veretek elhelyezkedését is meg lehetett figyelni. A szalag felső részét a varkocsba fonták, alsó, háromfelé ágazó vége pedig a hajfonatkorongot tartotta. A Tringer tanyai 24. sírban eltemetett fiatal lány két hajfonatát a korongok helyzete alapján a temetéskor a mellkason egymásra fektették.

(Ku. M.)

Nyakperec

Lelőhely: Rácalmás, Táncsics utca, I. sír. Keszi Tamás leletmentése, 1995.

Kor: X. század utolsó harmada – XI. század

Méret: átmérő: 15 cm; V: 0,5 cm

Leltári szám: IM 96.9.1.

Irodalom: közöletlen

Három szálból sodort, hurkos-kampós kapcsolószerkezetű, bronz nyakperec. A kapcsolószerkezetnél a nyakperechez korrodálódott szövetfoszlányok maradtak meg.

A drótból készült ékszerek az Árpád-kor jellegzetes ékszerféleségei. A készítésükhöz szükséges drótot vagy egyre kisebb keresztmetszetű lyukakon keresztül húzva állították elő, vagy összesodort fémszalag tömörre kalapálásával. A bemutatott nyakperectípus a X. század utolsó harmadában és a XI. században megásott sírokból kerül elő. Készítése során egy félbe hajtott drótot, és egy harmadik szálat összefogtak, és az egészet megcsavarták. Előfordulnak kettő és négy szálból készített példányai is, díszesebb változatánál a vastag drótok közé vékonyabb filigrán huzalt sodornak. A rácalmási sírban talált leletek (bronz s-végű hajkarikák, zezzugmintás, pödrött végű, bronz lemezkarperec, bordázott gyöngyök) alapján a sírt a X. század utolsó negyedére, Géza fejedelem korára lehet keltezni.

(K. T.)

Szent István király szarkofágja

Lelőhely: A szarkofág feltehetően a székesfehérvári királyi bazilika területén a XVIII-XIX. század fordulóján került elő. A püspökség kertjében őrzött sírládát több más kőfaragvánnyal együtt 1814-ben szállították a Magyar Nemzeti Múzeumba. 1936-ban került vissza Fehérvárra, ahol rövidesen a Szent István király halála 900. évfordulójának tiszteletére rendezett ünnepségekhez a Romkert bejárata mellett kialakított kőtár mauzóleumban helyezték el, ahol ma is látható.

Kor: 1083 körül (antik szarkofág átfaragásával)

Mérete: H:230 cm; Sz:111 cm; M:83 cm (a fedél nélkül)

Leltári szám: SzIKM 10180.

Irodalom: Tóth S.: A székesfehérvári szarkofág és köre. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon (Szerk.: Mikó Á., Takács I.) Bp., 1994. 82-115. (további részletes irodalommal)

Finomszemcséjű budai fehér mészkőből faragott sírláda.

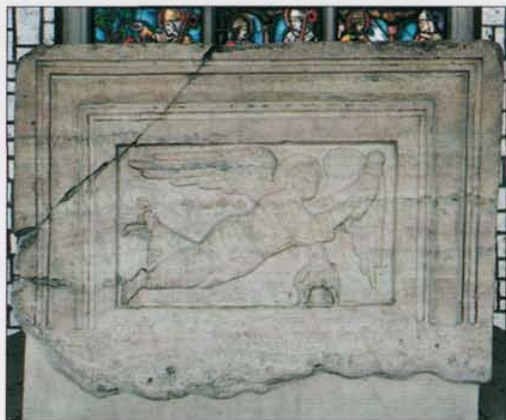
A rövid homlokoldalon a halott lelkét jelképező pólyás csecsemőt mennybe vivő angyal domborműves képét ábrázolta a mester. Az átellenes oldal sima, díszítetlen. A bal hosszoldal két szélén homorú, háromkaréjos zárású fülkében egy-egy álló növényi forma, életfa jelenik meg. Közöttük, hármastagolású mező közepén, oszloppártól közrefogott hatszárnyú kerub, két oldalán egy-egy rozettás kitöltésű fonatkör. A jobb hosszoldal közepét ugyancsak oszloppár között elhelyezett kerub foglalja el, melyet azonban a szemben lévő oldal ábrázolásától eltérő módon két-két rozettás fonatkör között találunk.

A sírláda – négy sarkán csúcsos akrotérionokkal hangsúlyozott – fedőlapjának egykori pompáját csupán két ránc maradt töredéke érzékelteti. A rövid homlokoldalt egy-egy liliomszerű, talpas életfa között álló egyszerű kereszt díszíti. A szarkofágfedél hosszú oldalának a homlokoldalhoz ferdén csatlakozó felületét a rekonstrukció (Szakál Ernő, Entz Géza) szerint hármastagolatból alkotott öt körfonat töltötte ki. Belső területet madár- és talán a koporsó oldallapjainak virágaihoz hasonló növényi ornamentika díszítette. A hosszoldal alsó szegélyén szögletesen kialakított asztragaloszor vonul végig, a töredékes akrotérion mezején levélmotívum ismerhető fel.

A sírláda mai formáját általánosan elfogadott vélemény (Nagy Emese) szerint római kori szarkofág átfaragásával nyerte el. Ennek bizonyítékai leginkább a bal hosszoldalon figyelhetők meg. A díszítő plasztika külső felületén itt-ott még láthatók a római kori felirat betűinek nyomai, s ugyanígy jól felismerhető, hogy a ma látható életfákat a kétoldali fülkéket egykor díszítő emberalakokból alakították ki.

A szarkofág átalakításának időpontjával és a benne egykor elhelyezett személy kilétével kapcsolatban több lehetőség is felmerült. A mű korábbi, észak-itáliai eredeztetésével (Gerevich Tibor, Dercsényi Dezső) szemben az újabb kutatás inkább bizánci hatásokat sejt keletkezésének hátterében (Kádár Zoltán, Moravcsik Gyula, Bogyay Tamás). Szent István koporsójaként először Varjú Elemér határozta meg, készítését a király 1038. évi temetésével hozva kapcsolatba. Kralovánszky Alán Géza fejedelem, míg Nagy Árpád Szent Imre herceg

személyéhez kötötte. Fettich Nándor véleménye szerint keletkezése a szentté avatás időpontjához kapcsolható.

A keresztény egyház 1083-ban emelte szentjei sorába a magyarok első királyát, Istvánt és annak fiát, Imre herceget. A legújabb stíluskritikai vizsgálatok eredményei (Tóth Sándor) szerint a szarkofág átalakítására is ezen időpont környékén kerülhetett sor, a mű minden bizonnyal a sírjából felemelt szent maradványok egyikeként – valószínűbben inkább István hamvaira gondolhatunk – számára készült.

(Ku. M.)

Román kori mellkereszt Menyődről

Lelőhely: Cece – Menyődpusztá. A templomrom mellett Balogh Gyula találta és ajándékozta a múzeumnak, 1933-ban.

Kor: XI. század közepe – második fele

Méret: 5 x 4 cm

Leltári szám: SzIKM 8834.

Irodalom: SzSzle, 3. 1933. 41., 4., 1935. 106.; B. Oberschall M.: Byzantinische Pektoralkreuze aus Ungarischen Funden. Wandlungen Chrislicher Kunst im Mittelalter. Baden-Baden, 1953. fig. 75. f.; Kiss A.: Baranya megye X-XI. századi sírletelei. Bp., 1983. 173., 206.

Öntött bronz mellkereszt, szárai a végek felé kiszélesedők, keskeny szalag peremezéssel. A hosszanti szár felső végén akasztóhurok töredéke, hátlapja sima. Az előlapon Krisztus elnagyolt, plasztikus korpusza. Kopott.

A menyődi kereszt bizánci előképekre visszavezethető román kori, mai ismereteink szerint elsősorban a Kárpát-medencére jellemző típus. Elterjedése főként a Duna mentére jellemző. Korára nézve jelzés értékű, hogy párhuzamai főként még a X. században nyitott, ún. „soros”, eredetileg pogány köznépi temetők kései részeiben tűnnek fel: a Szent Istvántól (997-1038) Könyves Kálmánig (1095-1116) terjedő időszak tárgyi lenyomataként. Tökéletesen tükrözik a kor átmenetiségét, miként Szent István törvényeinek vagy a Gellért-legenda azon részletei is, melyekből kiderül, hogy kezdetben minden tizedik falu rendelkezett csak templommal, így első püspökeink a régi, pogány temetőket voltak kénytelenek beszentelni, a keresztény lakosság számára is használhatóvá tenni, majdan megépülő egyház reményében. Példányunk templomrom melletti előkerülése esetleg felvetheti, hogy egy viszonylag korán, Szent László (1077-1095) vagy Könyves Kálmán korát megelőzően épült egyházzal is szó lehet Menyődpusztá esetében.

(H. G.)

Arany, s-végű hajkarika-pár

Lelőhely: Baracs – Apátszállás, Árpád-kori templom körüli temető, 84. sír. Kulcsár Mihály ásatása, 1994.

Kor: XI. század második fele – XII. század

Méret: átmérő: 1,5 és 1,6 cm; huzalvastagság: 0,15 cm; az s-vég szélessége: 0,4 cm

Leltári szám: IM 94.1.1-2.

Irodalom: Kulcsár M.: Az Árpád-kori templom körüli temetők kialakulásának kérdéséhez (Előzetes beszámoló az 1993-1994. évi baracsi feltárásokról). Somogyi Múzeumok Közleményei, 11. (1995) 227-238.

Kerek átmetszetű aranyhuzalból hajlított hajkarika-pár. A huzalok egyik végét laposra kalapálták, háromszoros bordázással díszítették, és s-alakban visszahajlították.

A fent leírt arany hajkarika-pár a temető 84. sírjában, a csontváz koponyájának két oldalán került elő. Az Árpád-kori temetők legjellemzőbb, legnagyobb mennyiségben jelen lévő ékszerfajtája az s-végű hajkarika. Leggyakrabban bronz, ón, ezüst stb. a karikák alapanyaga, az aranyból készített példányok meglehetősen ritkák. Nyersanyaguk magas értéke viselőik körét is meghatározta.

A régészeti feltárások megfigyelései alapján az elhunyt koponyájának két oldalán előkerülő s-végű karikákat a hajfonatba ill. az azt díszítő bőr- vagy vászonszalagba fűzve viselték. Több lelőhelyen (Baracs, Halimba, Kérpusztá, Pusztaszentlászló stb.) sikerült dokumentálni a karikák korróziója által konzervált textil- ill. bőrszalag-maradványokat.

Az s-végű karikák viselete már a X. század utolsó harmadától adatolható, hosszan tartó divatjuk a XIII. század végéig követhető nyomon. A baracsi 84. sír hajkarikái formai jegyeik és a temetkezés stratigráfiai viszonyai alapján a XI. század második felében, esetleg a XII. században kerülhettek földbe. Viselőjük a település tehetősebb lakói közé tartozott.

(Ku. M.)

Dombormű, Heródes lakomájának ábrázolásával

Lelőhely: Szabadegyháza, Temetőkápolna, másodlagosan befalazva.

Kor: 1160-1180 körül

Méret: 43,5 x 38,5 x 35 cm

Leltári szám: SzIKM 57.53.1.

Irodalom: Tóth M.: Stílusfejlődés Árpád-kori kőfaragványainkon. Árpád-kori kőfaragványok. (kiállítási katalógus) IKMK, D/121. Szfvár, 1978. (Szerk.: Tóth M., Marosi E.) 89. sz. 165-166., (további adatokkal)

A szürkésfehér, kemény homokkőből faragott, talán párkányzati elemként szolgáló dombormű egy, a közismert bibliai történetet megörökítő jelenetsorozat egysége lehetett. Az előteret teljes szélességben elfoglaló lakomaasztalnál három szereplő foglal helyet. A főalak – a koronás, szakállas Heródes király – palástjától félig takart jobbában kést tart, bal kezét kissé fölemeli. Bal oldalán kendős nőalak (Heródiás királyné?), jobbán a hosszúhajú Salome, aki felemelt bal kezében virágot nyújt a király felé.

A művészettörténeti elemzések szerint antik hagyományokból építkező, délfancia műhelyhatásokat mutató, késő román alkotásról van szó, melyet szoros szálak fűznek a székesfehérvári királyi bazilikához. A dombormű kvalitásai, megformálásának művészi sajátosságai arra vallanak, hogy a bazilika híres figurális kapuzatának mestere lehetett ennek alkotója is. Nem jelent ellentmondást a szabadegyházi előkerülés sem: másodlagosan befalazva, az 50-es években került elő, éppen a kapuzat egyik ornamentális faragványának társaságában. Minden bizonnyal a koronázó templom pusztulási korszakában, a XVIII. század folyamán jutott ilyen távol eredeti helyéről. Némi bizonytalanságot jelenthet, hogy a szabadegyházi késő barokk kápolna dombja éppen egy XII-XIII. századi település dombjával azonos.

(H. G.)

Emberfejes szenteltvíztartó töredéke

Lelőhely: Székefehérvár – Sziget, a johannita kolostor egyik falába beépítve, másodlagos helyzetben került elő. Siklósi Gyula feltárása, 1978.

Kor: XII. század

Méret: H: 19-20 cm; Sz: kb. 13,6 cm

Leltári szám: SzIKM 78.1.

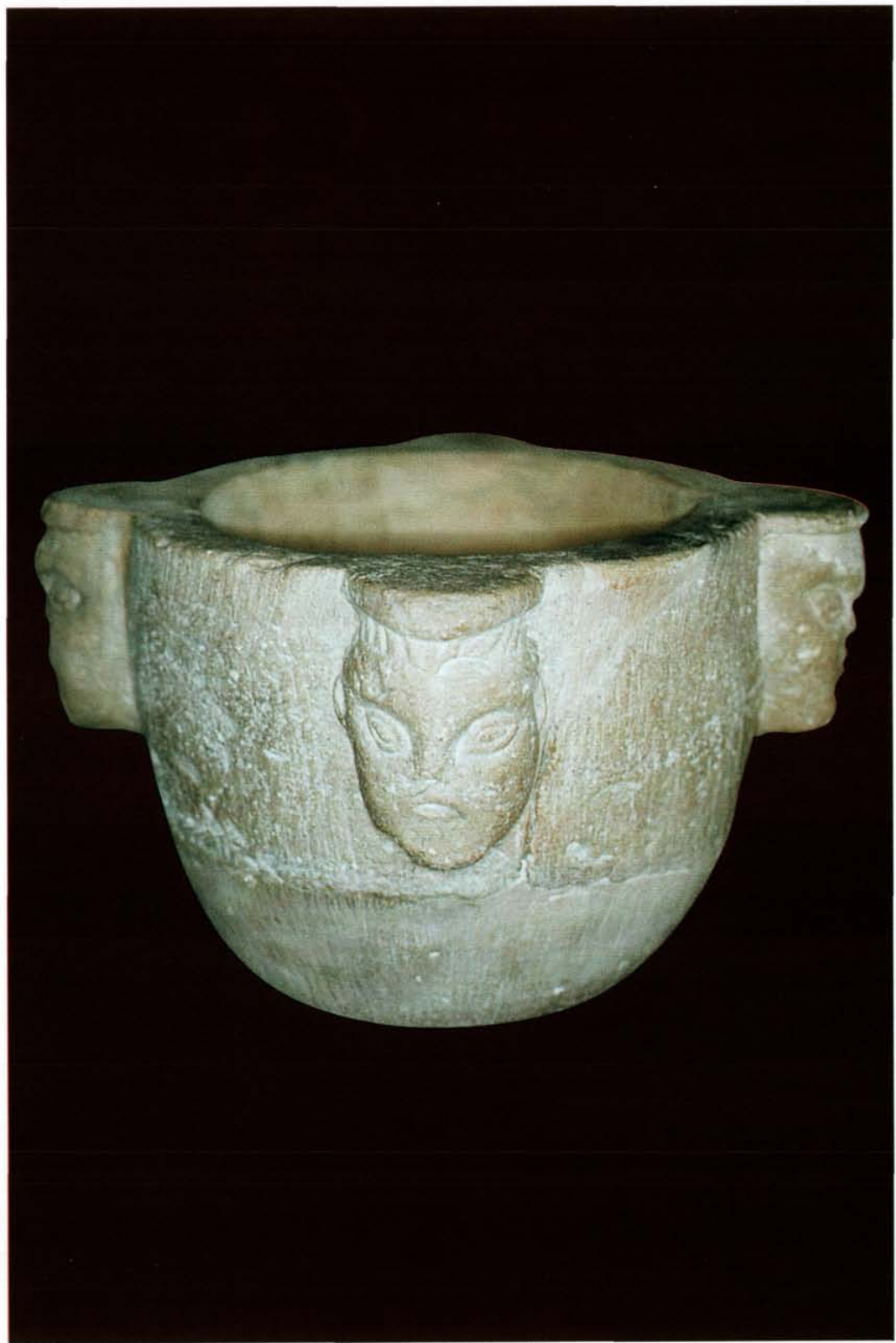
Irodalom: Siklósi Gy.: Emberfejes szenteltvíztartó töredéke a székefehérvári Szigetről. AlbaR, XVII. 1979. 297-302.

A kemény édesvízi mészkőből faragott töredék belseje simára megmunkált, külseje azonban elnagyolt kidolgozású. Külső oldalát egy harminc év körüli férfifejet mintázó plastikus ábrázolással díszítették. A gömbölyded arcú férfi hátrafésült haját véséssel ábrázolta mestere, homloka enyhén domborodó, orra kicsi, egyenes. A száj kevésbé kidolgozott, kissé talán nyitott, a kicsiny fülek szintén elnagyoltan kidolgozottak.

A Szűz Mária tiszteletére a XII. században alapított székefehérvári johannita rendház maradványai a Sziget utcában és környékén kerültek felszínre. A feltárások során egy kőmoszarat és szenteltvíztartót készítő műhely rontott és félkész állapotú produktumai is előke-rültek. Termékei közül a griffes és emberfejes díszítésű példányok a leginkább figyelemre méltóak. A műhely XII. századi tevékenységének emléke a fent leírt töredék, melyet feltárója szenteltvíztartónak határozott meg. A rekonstruált faragvány átmérője mintegy 20 cm lehetett.

(Ku. M.)

A sárbogárdi körmeneti kereszt

Lelőhely: Sárbogárd. Károly János címzetes püspök ajándéka.

Kor: XII. század második fele

Méret: 26,2 x 12,4 cm

Leltári szám: SzIKM 1158.

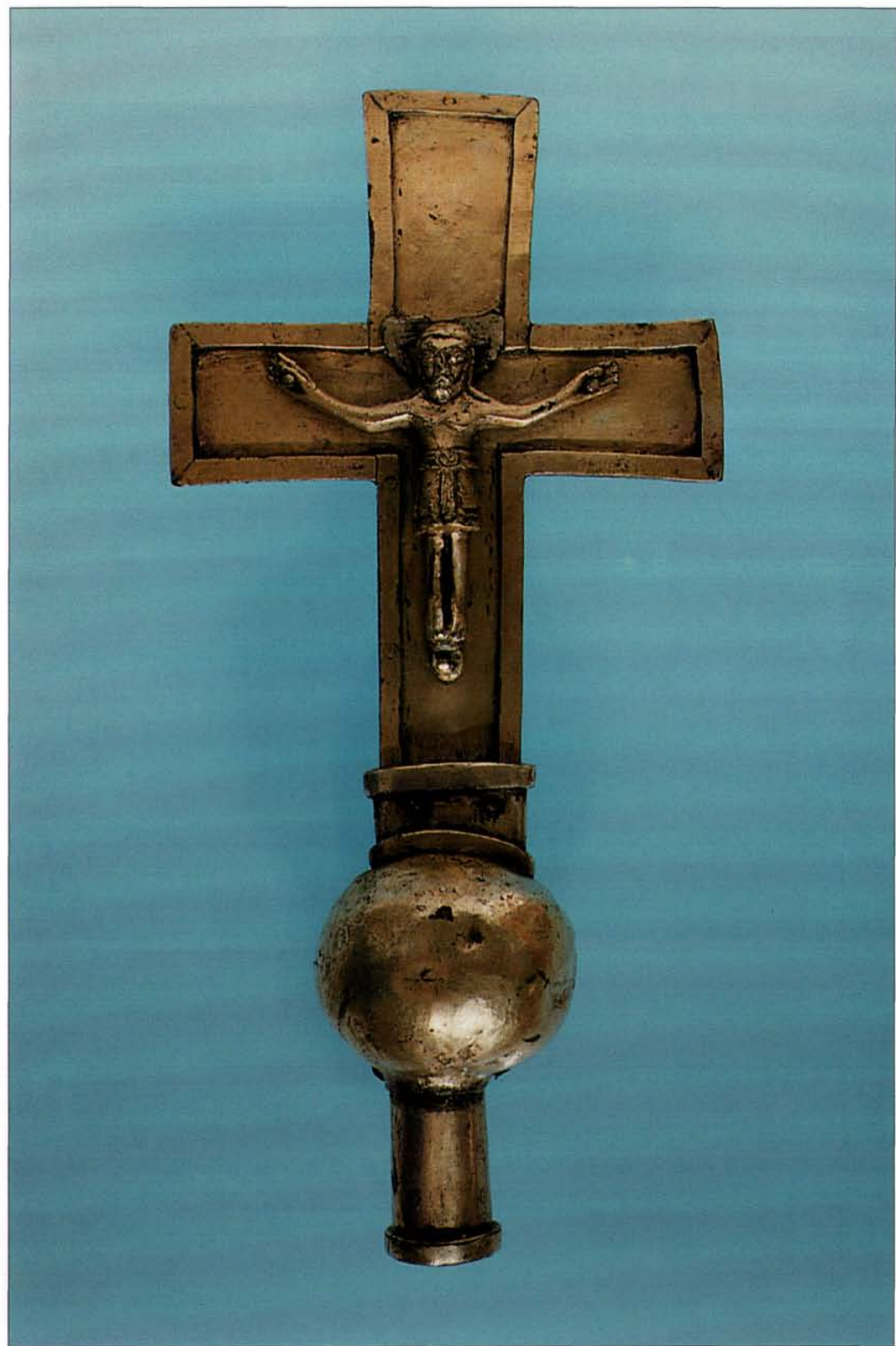
Irodalom: Lovag Zs.: A középkori bronzművesség emlékei a Dunántúlon. Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Bp., 1994. (Szerk.: Mikó Á., Takács I.) II.-16. 199-200., (további adatokkal)

A vegyes technikával készült (öntött, vert, vésett) aranyozott bronzkereszt egyszerű, ráforrasztott szalagperemezésű, enyhén kiszélesedő szárakkal. Két félből illesztett, gömb alakú noduson ül, mely a kereszt alsó szárához perselyes-szegecses összeerősítéssel kapcsolódik. A hordozó rúdra való felerősítést a nodus alatti, lefelé szélesedő, tagolt peremű köpü szolgálja. A kisméretű, plasztikus korpusz szemből ábrázolja a lehunyt szemű, már halott Krisztust. Feje körül áttört technikájú dicsfény. A fej, a test és az ágyékkendő művészi megfogalmazása jellegzetes, román stílusú alkotás. Igen közeli párhuzama a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött szerecsenyi (Győr-Moson-Sopron m.) kereszt. Vélhetően ugyanazon dunántúli kolostori műhely alkotásairól van szó, stílusjegyeik alapján bizánci hagyományokat átörökítő, itáliai előzményekre vezethetők vissza.

A körmeneti kereszték szélesebb körű hazai elterjedése szervesen összefüggött a XI. század második felétől, az utolsó pogánylázadások lezárulásával kibontakozó fejlődéssel: az egyházmegyéék, a plébániahálózat végleges megszilárdulásával, a magyarság tényleges kereszténnyé válásával, az egyházi ünnepek jelentős népességet mozgató, rendszeres megtartásával. Szentmisét megelőző körmenetre az év négy ún. „litániás” napján került sor: Szent Márk ünnepén (április 25.) tartott búzaszentelő és a három keresztjáró nap alkalmából (áldozócütörtök előtti hétfő-kedd-szerda), a jó termésért és a természeti csapások elkerülése reményében.

(H. G.)

Éremkincs a tatárjárás korából

Lelőhely: Vereb község déli szélén, a Pázmándra vezető út keleti oldalán emelkedő dombok egyikének lejtőjén (Pázmándi úti tábla), szántás során, 1971-ben előkerült lelet. Hitelesítő ásatását Kralovánszky Alán végezte.

Kor: XIII. század első fele

Leltári szám: SzIKM 71.43.1.

Irodalom: közöletlen

1713 darab ezüstérem.

Az 50 cm mélységben előkerült éremkincset egy eredetileg is csorba szájú edényben rejtette földbe egykori tulajdonosa. A barnásvörös színű, kézikorongon készült cseréppalackot (magasság: 21 cm; fenéktátmérő: 11,2 cm) széles közökkel, csigavonalban körbefutó, forgó pecsétgyűrűvel benyomott fogaskerékdísszel (ún. rádli) díszítették, aljának közepén egészen elmosódottan a korszak edényeire jellemző fenékbélyeg ismerhető fel. A palack falának belső felületén a pénzekről eredő zöldes elszíneződés, patinanyom látható.

A palackban elrejtett 1713 darab – gyűjtőnéven friesachi denárnak nevezett – ezüstérem túlnyomó része a karinthiai Friesach verdéből származik, kisebb hányada kölni, bécsi, aacheni, münsteri, paderborni, metzi és strassbourgi verdék terméke (Gedai István meghatározása).

Az évi beváltásra kötelezett silány minőségű királyi veretek értéktelensége miatt a XIII. század első felében tömegesen árasztották el Magyarországot a friesachi denárok. Jó minőségük és állandó értékük miatt a korszak éremleleteinek megszokott, gyakran – mint esetünkben is – egyedüli összetevői. Az előkerült leletek jelentős része a tatárjárás (1241–1242) eseményeivel hozható kapcsolatba, a verebi éremkincset is ekkoriban rejtette földbe tulajdonosa.

(Ku. M.)

Kapcsolótagos boglárpár

Lelőhely: Sárosd – Jakabszálláspuszta, Templomdomb. Gyimesi Károly 1974. évi felszíni gyűjtése. Szórvány, ajándék.

Kor: XIII. század vége – XIV. század

Méret: átmérő: 5,6 cm

Irodalom: Hatházi G.: 14. századi ruhakorongpár Sárosdról és viselettörténeti kapcsolatai. ArchÉrt. 114. 1987-88. 106-120.

Az aranyozott ezüstlemezből préselt, ún. „hólyagos” díszítésű korongpár két részből áll. A két tag alapformája, mérete, díszítése azonos. A kerek lemezek síkjából enyhén kiemelkedő közepmezőt kettős zsinórkeretbe foglalt, peremes félgömböcskék – hólyagok – sora övezi. Mindkét példány szélein felfedezhetők a ruhára való felvarrást szolgáló lyukak. Az egyik tag szegélyén – a hátlapra utólag – fejénél karikává kiképzett, összekapcsolást szolgáló akasztófül található. Az ebbe kapcsolható horog a másik példány hátoldaláról letört, csupán az elfedésére szolgáló töredékes lemeznyúlvány jelzi egykori meglétét.

Tárgytípusunk formai előképei jól ismertek már a VII-VIII. századi avar emlékanyagból, de szórványosan fellelhetők – rombusz alakú variációkban – a honfoglaló magyaroknál is. Eredetük lényegében a bizánci kultúrkörre (Kaukázus, Dél-Oroszország, Balkán) vezethető vissza: az ortodox miseruhák öveinek, a korong alakú fibulák és dobozkák formai és díszítőjegyeinek sajátos ötvözeteként. Használatuk a Kárpát-medencei népek viseletéből a X. század második felétől kipotott, „reneszánszok” a keleti népek újabb hullámával, a XIII. század közepén érkező, főként jászok és ritkábban kunok viseleti szokásaihoz köthető. E divat itteni eltűnése (XIV. század vége) szervesen kötődik a magyarságba való betagozódásukhoz, asszimilációjukhoz. Érdekes kultúrtörténeti adalékként említhető viszont, hogy e ruhakapcsok a kaukázusi török népek körében még a XX. század elején is népszerűek maradtak.

A kaftánra varrt XIV. századi boglárpár Fejér megyei jelenléte nem véletlen, hiszen nemcsak az Alföldön éltek kunok a középkorban, hanem a Mezőföldön is, a Velencei-tótól délre, a Dunáig

húzózó löszhátság. Tizenöt szállásból álló településcsoportjuk – a Hantos-szék – 1399-től adatolható az írott forrásokban. Régészetiileg viszont már a XIII. század végétől gyanítható az itteni kun jelenlét. A leelőhely (középkori templom körüli temető és falu maradványai) maga is konkrét kun szállásokhoz látszik kötődni: Sárosdot 1417 és 1537 között, Jakabszállást 1481 és 1537 között említik több ízben is kun településként.

(H. G.)

Gótikus préselt díszveretek

Lelőhely: Perkáta – Kőhalmi dűlő, templom körüli temető, 183. sír.

Hatházi Gábor ásatása, 1987.

Kor: XIV. század első fele

Méret: átmérő: 3,7 cm / 3 db; 2,9 cm / 1 db; 2,6 cm / 1 db; 2,3 x 2,3 cm / 1 db

Leltári szám: IM 92.12.1-6.

Irodalom: Hatházi G.: A perkáti kun szállástemető (Előzetes beszámoló az 1986-88. évi feltárássokról). MFMÉ, 1984/85. 2. 1991. 659., 1. t. 9-10., 13., 15.

A hat példányból álló, aranyozott ezüstlemezből préselt, sarkain-peremén felvarrást szolgáló lyukakkal ellátott díszveretsort gótikus heraldikai motívumok ékesítik. Három kerek példányon (átm.: 3,7 cm) a kettős (kívül egyszerű borda-, belül gyöngysor) keretezésű középmezőt ágaskodó, koronás „cseh” oroszlán díszíti. Az alak körüli teret apró, ötszirmú rozetták töltik ki. Többé-kevésbé mindhárom példány töredékes. Ugyanez a motívum tűnik fel egy következő darabon is, amely négyzet alakú (2,3 x 2,3 cm), kettős keretezése kívül gyöngysoros, belül egyszerű bordás, szintén töredékes. További két kerek díszveret gyöngysor keretezésű középmezőjén a lemez síkjából plasztikusan kiemelkedő hatágú csillag látható. Az egyiknél (átm.: 2,9 cm) a vonalkerettel szegett csillagágak közti tereket apró ötszirmú rozetták, másiknál (átm.: 2,6 cm) ötágú csillagocskák élénkítik, peremük ugyancsak csorba.

E ruhára, pártára, süvegre, övre felvarrható ékszerek nyugat-európai feltűnése a XIII. század közepe előttre, hazai meghonosodásuk a XIII-XIV. század fordulójára tehető, mind a kincsletekben, mind a temetők viseleti emlékei között. Kőbe vésett verőtüveik (negatívjuk) évtizedeken át használatban maradtak. Így a róluk lekerülő produktumok használatból való kikopását csak a Zsigmond-kori divatváltás jelzi biztosan.

Motívumkincsük szerves egységet alkot a korabeli pecsétek, ötvöstárgyak, keresztelődencék, harangok, sőt padlótéglák és kályhacsempék díszítő elemeivel. Miután a temetők olcsóbb anyagú és szerényebb kivitelű veretei vidéki piacokra terített, városi-mezővárosi tömegcikké váltak, e mintakincs átvett előképei elsősorban a közkézen forgó pénzek lehetnek. Így a perkáti oroszlános díszlemezek mintájául II. Vencel (1278-1305) 1300 előtti garasa szolgálhatott.

A perkáti veretek egy 39-43 éves férfi bal lába mellől kerültek elő. Miután egykor bőralapra varrták azokat (rátapadt anyagmaradványok jelzik), utólag a halott mellé tett süvegre vagy övre (?) gondolhatunk.

(H. G.)

Középkori aranygyűrű

Lelőhely: Székesfehérvár, Jókai u. 10. sz. ház előtti járdaszakasz törmelékes ágyzatából, szórvány. F. Antoni Judit ásatása, 1976.

Kor: XIII. század vége – XIV. század

Méret: külső átmérő: 2,4 cm; súly: 5,6 gramm

Leltári szám: SzIKM A. 228.

Irodalom: Antoni J.: Középkori aranygyűrű Székesfehérvárról. AlbaR, XVII. 1979. 303-305.

Az aranygyűrű háromszög átmetszetű karikájának fejkiképzésén két, egymással szembenéző, tátott szájú oroszlánfej fogja közre az egykori ékkövet tartó két karmot. A gyűrű előkerülésekor a kő már hiányzott a foglalatból. A karika két külső síkján az Angyali Üdvözlét bevésített kezdősora olvasható, két sorba rendezve. Az egyes sorok középtengelyét is kijelölve egyben, egy-egy „András-kereszt” tagolja a feliratot:

AVE MA X RIA GRA
TIA PLE X NA DOMI

A gyűrű legközelebbi párhuzamai Észak-Itáliából ismertek, egyes vélekedések szerint velencei műhelyek munkái. Koruk a XIII. század végére – XIV. századra tehető. A gyűrű megtalálójának és publikálójának véleménye szerint a gyűrű Károly Róbert (1307-1342) uralkodása idején került az országba, talán olasz származású gazdája révén, esetleg ajándékként. Díszítésének oroszlános szimbóluma és felirata hangsúlyos keresztényi jelleget, esetleg egyházi, szerzetesrendi használatot sejtet. Mindezt nem zárja ki előkerülési helye, amely a középkori Castrum (mai történeti Belváros) káptalani városrészével, ill. utcájával azonosítható.

(H. G.)

Drugeth Fülöp nádor gyűrűje

Lelőhely: Székesfehérvár, Királyi Bazilika, szórvány. Az 1936. évi feltárások alkalmával a bazilika apszisának északi végződésétől nyugatra, 5,05 méter távolságra került elő 2,40 méter mélységben, kísérőleletek nélkül.

Kor: 1323-1327 között

Méret: a karika átmérője: 23,5 x 27,5 mm, szélessége: 3 mm; a fej átmérője: 12 x 11 mm

Leltári szám: SzLKM 10407.

Irodalom: Marosi A. – Joachim J.: A székesfehérvári bazilika feltárása. Az ásatás régészeti leletei.

SzSzle, 1937.; Hlatky M.: A magyar gyűrű. Bp., 1938.; Dercsényi D.: A székesfehérvári királyi bazilika. Bp., 1943.

Aranyból készített kőbetétes felesgyűrű. Az ovális gyűrűfej központi részét hasonló formájú fekete kő díszíti, melynek közepén jobbra néző, profilban ábrázolt, leeresztett szárnyú, hajlított csőrű madáralakot láthatunk (ez Hlatky Mária megállapítása szerint a Drugethek családi címerének feketerigójával azonos). Karmaival leveles ágon áll, amely a felső végén három virágban nyílik szét. A gyűrűfej szépen vésott gótikus betűkből álló, negatív vésésű + S (igillum) PH (iliphi) PALATINI köriratát széles, mély árkolás választja el a belső képmezőtől. Az ovális gyűrűfejhez kétoldalt forrasztották hozzá a lemezszerű pántot. A pánton látható vésott felirat az arbrons teljes hosszát kitölti. A körirattal megegyező formájú betűk a bibliai háromkirályok GASPAR – BALTAZAR – MELCHIOR neveit adják ki.

A gyűrű egykori tulajdonosát, a címerdísz és a körirat alapján, Joachim József azonosította Károly Róbert nádorával, Drugeth Fülöppel. A kérdéses személy 1323 és 1327 között töltötte be hivatalát, így pecsétgyűrűjének készítése is erre az időszakra tehető. A lelet alapján valószínűsíthető, hogy a királyi udvarban kivételesen magas státuszt élvező tulajdonosát – habár ezt írott forrás nem erősíti meg – a királyi bazilikában temették el.

(Ku. M.)

Anjou-címeres dombormű

Lelőhely: A XIX. században a székesfehérvári Városháza udvarán, másodlagosan befalazva őrizték.

Kor: 1360-1380 körül

Méret: 60 x 43,5 x 11,5 cm

Leltári szám: SzIKM 10185.; *Romkerti nyilvántartási szám:* 1246.

Irodalom: Lövei P.: A székesfehérvári Anjou-sírkápolna művészettörténeti helye. Művészet I. Lajos király korában 1342-1382. (kiállítási katalógus) Szent István király Múzeum, Szfvár, MTA Műv.tört. Kut. Csop., é.n. (Szerk.: Marosi E., Tóth M., Varga L.) 110. sz. /203./, (további adatokkal)

A vörös márványból faragott tábla domborművén heraldikus ábrázolás látható, a magyarországi Anjouk, I. (Nagy) Lajos (1342-1382) idején használatos címerével. A keretezés nélküli kőlap közepét jobbra néző lovagsisak (torna- vagy csöbörsisak) foglalja el, orrpecke és szemrése leveles díszű. A sisakon takaró, valamint drágaköves abroncsú liliomos korona, melynek közepéből csőrében patkót tartó struccfej emelkedik ki. A közismert címerkép e része erősen töredékes. A nyak két oldalán kihajló strucc tollak.

A címer első, biztosan adatolható előfordulásának Nagy Lajos 1352. évi gyűrűs pecsétje és feltételeesen 1346-1351 közé keltezett, de bizonyosan 1370 előtti garasa tekinthető. A címerkép biztos ismeretében felvethető, hogy a dombormű egy eredetileg több elemből álló táblaegyüttes része volt, s egy alulról csatlakozó további egységen újabb részlet, a döntött címerpajzs volt kifaragva egykor. A márványtábla-együttes függőlegesen, falba ültetve díszíthette egykor a székesfehérvári bazilika Anjou sírkápolnáját.

(H. G.)

Stiborici I. Stibor erdélyi vajda síremlékének töredéke

Lelőhely: Eredetileg a Királyi Bazilikában helyezték el a síremléket, a későbbiekben egyes szétszóródott töredékeit a városfalba beépítve látták (Pápai János XVIII. század végén készített rajza). 1923-ban az egykori Budai kapu közelében, az úttest alatti várfalszakaszból került elő a rajzon is ábrázolt páncélos törzstörredék nagyobb része, míg a fejet ábrázoló töredéket az 1970-es évek elején ugyanezen a területen folytatott közműfektetés során találták meg hét darabban.

Kor: 1430 körül

Méretek: 1. H:61,5 cm; Sz:67,5 cm; V:14,5 cm (a keretnél) ill. 19 cm (a fejnél).

2. H:73 cm; Sz:81 cm; V:14,5 cm (a keretnél) ill. kb. 29 cm (a törzsnél);
betűméret: 6,5/7,5 cm

Leltári szám: 1. a fejet ábrázoló saroktörredék jelenleg Kőrösi Jenő (Székesfehérvár) magángyűjteményében.

2. a páncélos törzstörredék: SzIKM 5863.

Irodalom: Dercsényi D.: A székesfehérvári királyi bazilika. Bp., 1943.; Engel P. – Lövei P. – Varga L.: Zsigmond-kori bárói síremlékeinkről. *Ars Hungarica*, 1983/1. 21-48.; Engel P. – Lövei P. – Varga L.: Grabplatten von ungarischen Magnaten aus dem Zeitalter der Anjou-Könige und Sigismunds von Luxemburg. *Acta Historiae Artium*, XXX. (1984) 33-64.; Lövei P.: Síremlékszobrászat. In: *Művészet Zsigmond király korában. 1387-1437. II. (katalógus)* (Szerk.: Beke L., Marosi E., Wehli T.) Bp., 1987. 277-304.; Lövei P. – Engel P.: Síremlékek. In: *Magyarországi művészet 1300-1470 körül. I. kötet* (Szerk.: Marosi E.) Bp., 1987. 587-593.

A vörösmárványból faragott síremlékből csupán néhány töredék maradt ránk. A szarkofág fedőlapjának rézsűs felületű keretén mélyített háttérű sávból kiemelkedő, gótikus minuszkulás, kívülről olvasható körirat látható: *+ deus miseratur § a(n)ime § h... / ... § et § olym § u(ay)u(od)e ... / ... / ... [quarto] decimo anno.*

A rézsűvel mélyülő mezőben domborművű, bajuszos, hajadonfőtt ábrázolt páncélos férfi alakot faragtak ki. A fej bal oldalán hasított címerpajzs látható, mezőiben egy-egy egymástól elforduló félhold körvonalával. A vésett, geometrikus kőfaragójellel is ellátott pajzson a Stibor-címer elemei ismerhetők fel, a címerfőben az analógiák alapján eredetileg helyet kapó kereszt helye kitört. A felső keret mentén megfigyelhető karéjos-indás ornamentika minden bizonnyal a fej jobb oldalára feltételezhető sisak takarójának foszlányaival azonosítható.

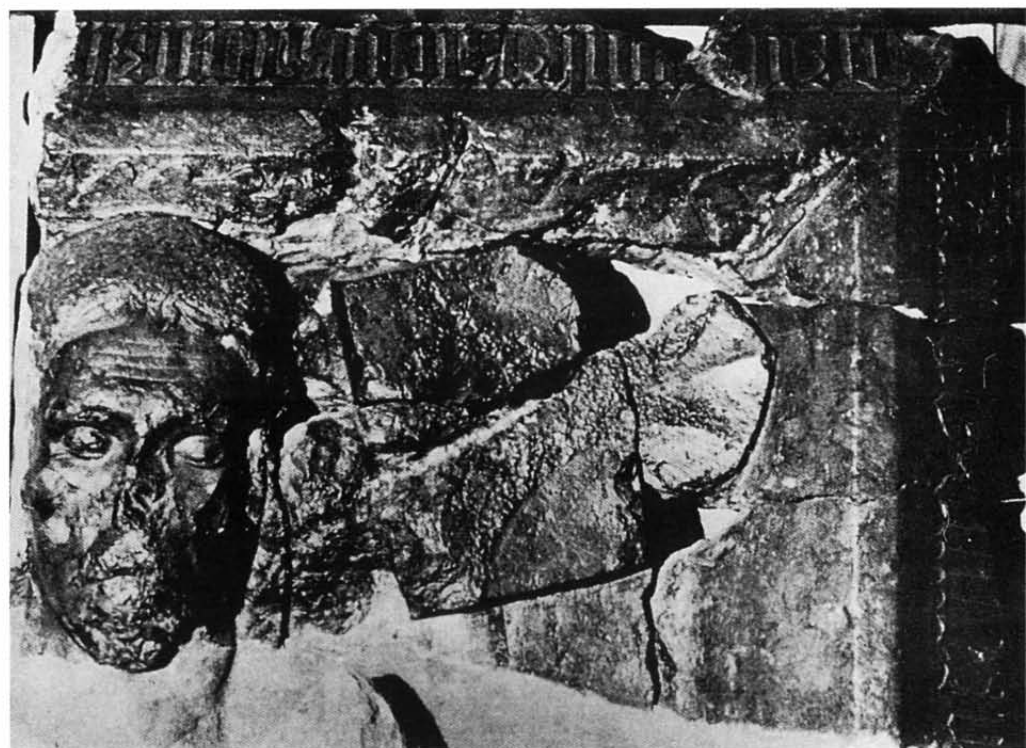
A másik töredék a páncélos vitéz törzsének alsó részét ábrázolja. A páncélderék alól kilátszik sodronyíngének alja. Derekán négyzetes, rozettás veretekkel díszített pártaoövet visel, kardja jobb oldalán függ. Kesztyűs jobb kezében a kerettel párhuzamosan elhelyezett (lánczsna)nyél.

A sírkő további részleteit a vele szoros stílári rokonságban álló, minden bizonnyal egyazon mester alkotásának tekinthető ifjabb Stiborici Stibor (†1434) síremléke alapján képzelhetjük el.

A székesfehérvári töredék Zsigmond kedvelt híve, a királyi bazilikába temetkező lengyel származású Stiborici I. Stibor erdélyi vajda (†1414) síremlékének részlete, mely jóval halála után, 1430 körül készülhetett fia megrendelésére.

(Ku. M.)

„Dreihausen”-i serleg

Lelőhely: Székesfehérvár – Sziget, johannita kolostor. Siklósi Gyula ásatása, 1978.

Kor: XV. század

Méret: M:27,5 cm, ebből a vázaformájú felső rész magassága:23,5 cm

Leltári szám: SzIKM 80.1.

Irodalom: Siklósi Gy.: „Dreihausener” Pokal von Székesfehérvár. AlbaR, XX. 1983.; Holl I.: Ausländische Keramikfunde in Ungarn (14-15. Jh.). AArchHung, XLII. 1990. 209-267.

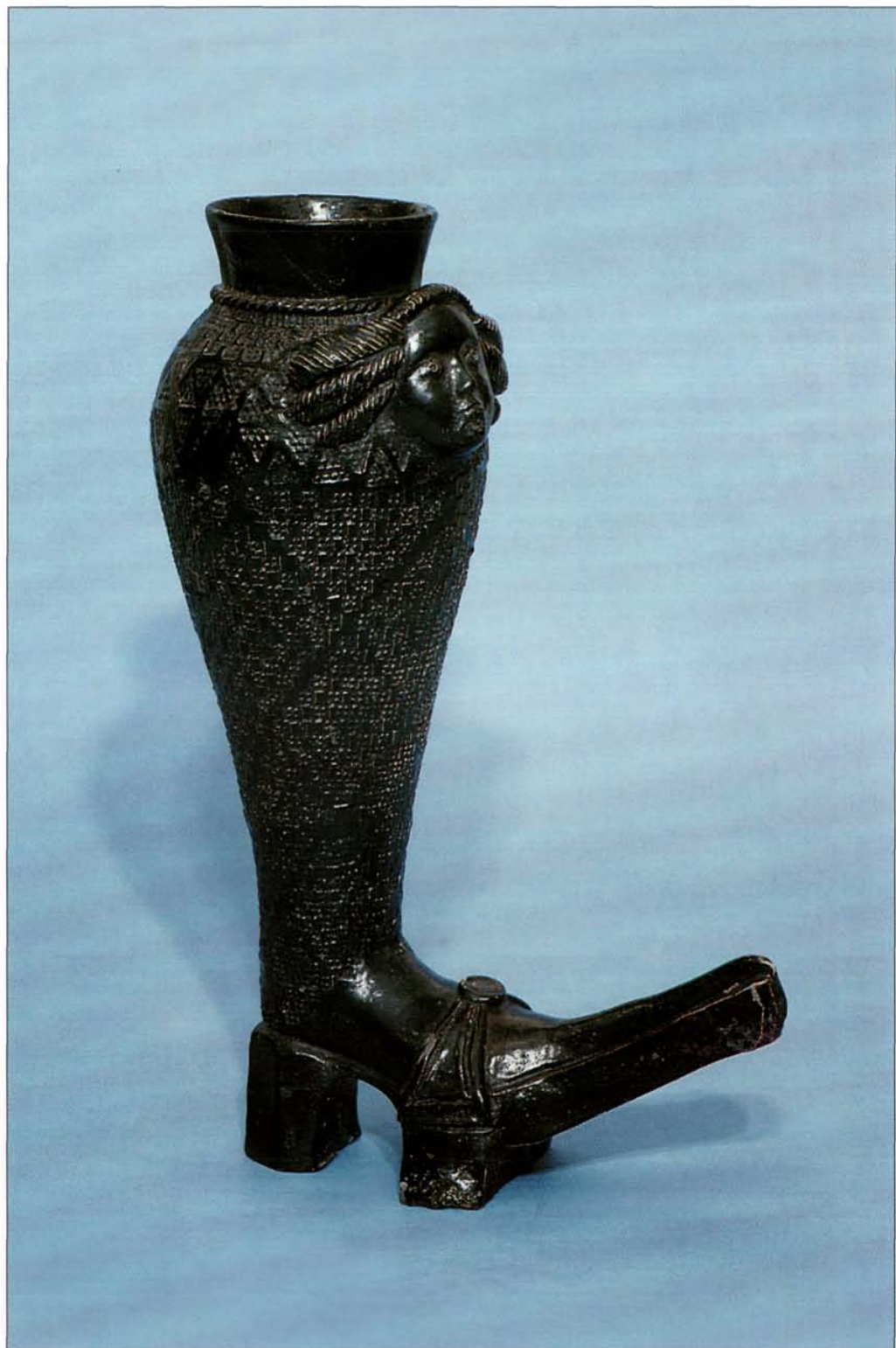
A különös alakú, külföldről importált edény rendkívül finoman iszapolt, szürkére égő agyagból készült, felületét helyenként foltos barna ill. gesztenyeszínű máz borítja. Váza formájú felső része a XV. századi viseletben divatos csőröscipőt mintázó alsó részben folytatódik. A hegyes cipő alatt gombdíszes bőrszíjjal felerősített, fatalphoz hasonló forma ismerhető fel.

Az alig kihajló, egyszerű, díszítetlen pereme alatt folytatódó váza formájú edényttestet a felületét borító díszítés három mezőre osztja. A négyzetes – a sarkokban egy-egy ponttal ellátott – pecsétlőkkel sakktáblaszerűen, négy sorban díszített felső sávot felül csavart borda-dísz zárja le. Az edényvállon elhelyezett középső mező háromszögekből álló díszítését különböző irányításban elhelyezett, egyenlő szárú háromszöget formázó pecsétlőkből alakították ki. Ezalatt helyezkedik el az edényttest legnagyobb felületét elfoglaló, már említett, sakktáblaszerűen elhelyezett, négyzetes pecsétlőkből kialakított rombuszokból álló harmadik díszítő sáv. Az egyes formákat a díszített felületek között is megfigyelhető sima, díszítetlen sávok választják el. A váza alakú edényttest vállán, kissé asszimmetrikus elhelyezésben, női fejet formázó plasztikus díszítés figyelhető meg.

A hazai és külföldi emléanyagban is ritkaságnak számító, érdekes formájú kerámiaedény 1978-ban, a mai Sziget utcában, Siklósi Gyula által vezetett feltárások során került elő, az egykori johannita kolostor területén. Ennek egyik emésztőgödrében, a XV. századra jellemző edénytöredékek társaságában találtak rá az említett díszedényre, melyet feltárója az évszázad első felére ill. közepére keltezett.

(Ku. M.)

Aranyozott fátyoltű

Lelőhely: A középkori Igar falu (ma puszta Fehérvárcsurgó határában) temetőjének egyik, silógödör készítése közben feldúlt sírjában találták hiányos, fej nélküli párjával együtt. Innen került 1941-ben a székesfehérvári múzeum gyűjteményébe (Gyarapodási napló 1941. 21-es folyószám). A csontváz koponyáján szövetmaradványokat is találtak. A naplóbejegyzés szerint több hasonló sír is előkerült, melyekben azonos leletek voltak.

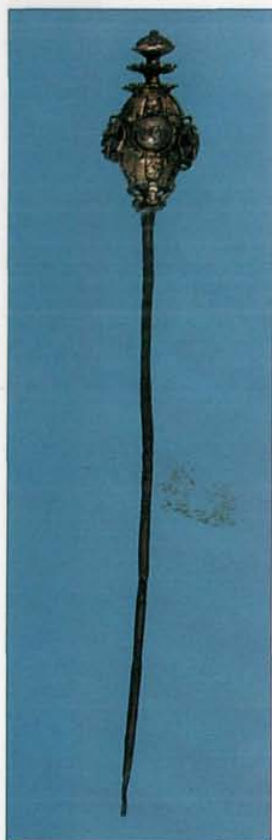
Kor: XVI-XVII. század

Méret: H: 13 cm

Leltári szám: SzIKM I 1465.

Irodalom: közöletlen

A bronztű felső részét szintén bronzból készített, aranyozott felületű, hosszanti irányban nyújtott, belül üreges gömbformával ékesítették. A kerületén elhelyezett foglalatokban aranyozott bronzlemezből készült, lapított gömbdíszek és kőberakások váltakoznak (közülük egy-egy hiányzik). Az üresen maradt felületekre vékony – ugyancsak aranyozott – bronzszalagokat forrasztottak. A tű felső végét két, csipkézett szélű lemeztag felett ülő, lapított gömbdísz zárja le.

A késő középkori-török kori magyar női viselet kedvelt elemei voltak a különböző formájú hajtűk, melyeket fátylak, fejfedők felerősítésére vagy önálló hajdíszként használtak. Egyszerű, szerényebb, általában bronzból készített, esetleg felhúzott üveggyönggyel ékesített változataik mellett szép számmal találunk az irodalomban hajtűnek, kontytűnek, rezgőtűnek, tekerődző tűnek nevezett díszes, nemegyszer kiváló ötvösmunkával készített példányokat is. Rangosabb, drágaköbetétes darabjaikat a nemesi inventáriumokban gyakran említik. A korszak temetőiben ezek jóval szerényebb, olcsóbb alapanyagból előállított változataival találkozunk (nagyobb sorozatot említhetünk a Kaposvár határában feltárt középkori temetőből, valamint ilyen az igari példány is). A foglalatokban a drágaköveket féldrágakövek vagy egyszerűen csak üveggyöngyök helyettesítik.

A leletcsoport kormeghatározásához jó kiindulópontot nyújt a XVI. század végén földbe került tolnai ékszerlelet, valamint a Bethlen Gábor érmeivel keltezett bánffyhungyadi kincslelet. Az ékszertípus közkeletességét illetve ebből fakadó hosszú divatját jelzi, hogy egyes helyeken használata még a múlt század népviseletében is kimutatható.

(Ku. M.)

Talpas tál

Lelőhely: Dunaújváros – Rácdomb. B. Horváth Jolán leletmentése, 1991.

Kor: XVII. század

Méret: M: 10,6 cm; peremátmérő: 18,4 cm; legnagyobb kiszélesedése: 18,8 cm

a talp magassága: 2,6 cm, átmérője: 9,9 cm, a talp és a tál találkozásánál: 5,9 cm

Leltári szám: leltározatlan

Irodalom: közöletlen (Fotója: Bóna I.: Dunapentele története. Dunaújváros, 1997². 9. kép.)

Jól iszapolt, homokkal soványított, korongolt tál, tölcséres talppal. Megvastagodó pereme legömbölyített, teste kettős kúpos alakú, legnagyobb kiszélesedése az edény felső harmadára esik. Belül és kívül, a pereme alatt engobe-bal és sötétzöld színű ólomházzal díszített, vörösre égetett. Ragasztott, kiegészített.

A talpas tál az újkőkor óta ismert edénytípus, a Balkán-félszigeten ma is gyakori forma. A Kisázsiaiában és Európában megtelepedő törökök is megkedvelték, és a hódoltság idején a Balkánról betelepülő népelemek Magyarországon is ismét elterjesztették. A tálat és a tölcsérszerű, vastag falú talpat külön korongolták ki, majd az összeillesztés nyomait gondosan eltüntették. Szikkasztás után az edény belsejét híg agyagházzal, úgynevezett engobe-bal vonták be, erre került a kvarcot (homokot), ólomvegyületet tartalmazó ház. Ezeket fém-oxidokkal, esetünkben réz-oxidokkal színezték. Az itt bemutatott tárgy a pentelei Rácdombon az 1630-as években épített és 1686-ban elfoglalt török palánkvár egyik szemétdöbréből került elő.

(K. T.)

Török rézedény együttes Válról

Lelőhely: Vál, Plébániakert (István tér), 4. gödör. Hatházi Gábor ásatása, 1986.

Kor: XVII. század második fele

Méret: tálca: 43 x 3,5 cm; díszített tálca: 52 x 2,5 x 2 cm; üst: 24,5-27 x 19,5-20,7 cm; kiöntőcsöves korsó: 13,5 x 4 cm; talpas tál: 21,3 x 9 cm; kupa: 11,5 x 3,5 cm

Leltári szám: SzIKM 88.1.1-4., 7-8.

Irodalom: Hatházi G. – Kovács Gy.: A váli gótikus templomtorony. Adatok Vál 14-17. századi történetéhez. SzIKMK, B/45. Szfár, 1996. 34-40.

A váli gótikus templomtorony közvetlen környékének régészeti hitelesítő kutatása során feltárt egyik hulladékgödörből a hódoltság kori török fémművesség kiemelkedő értékű emlékei: egy nagyobb rézedény, főző- és étkezés darabjai kerültek napvilágra. Közülük hat edényt lehetett teljes mértékben restaurálni, a többiből sajnos csak bizonytalanul meghatározható töredékek maradtak. A tárgyakat vörösréz lemezből kalapálták, helyenként forrasztások nyomai és szegecselek is megfigyelhetők voltak.

A hiánytalanul értékelhető, „ép” edények:

1. Egyenes peremű, kerek, lapos tál, díszítetlen. E, törökül „tava”, ill. – a magyarban is meghonosodott – „tepsi” néven ismert sütőtálat avagy serpenyőféleséget alkalmasint kávé, gyümölcs, édesség felszolgálásához tálcaként is használták.

2. Vízszintesen kihajló peremű, kerek, lapos tál, öblét bepontosított rozetta-motívum díszíti. Utóbbi bizonyossá teszi tálca voltát. Nagyobb mérete azonban azt a lehetőséget is felveti, hogy keleti szokás szerint, egyszerű lábszerkezetre állítva, párnákon körbe ülhető asztalkaként – törökül „szini” – is szolgálhatott.

3. Főző üst, lapított gömbtestén rövid, hengeres nyak ül. Függesztőfüle szegecselt felerősítésű hurkokba kapcsolódik. Török neve rokon a magyaréval – „bakracs” – miként hajdani funkciója is azonos volt. Esetenként vizesedényként, vallási célokra is használták.

4. Kiöntőcsöves korsó, a körte formájú, bepontosított díszű testen hosszú, alsó részén bordával tagolt nyak ül. Kiöntőcsöve ívelt, hasonló vonalú, bepontosított díszű szalagfűlén egykori fedő meglétére utaló, S-alakú csatlakozó tag ül. Török neve „ibrik”, mely mind a magyar, mind a balkáni nyelvekben meghonosodott. Kávét, teát, szörpféleket szolgáltattak fel benne, de szerepet kapott az iszlám imádkozáshoz kapcsolódó rituális mosdásban is.

5. Talpas tál, vízszintesen kihajló, keskeny peremmel záruló félgömbös teste alacsony, csonkakúpos talpon ül. A török hódítók egyik legkedveltebb étkezési edénye volt a „szaban”.

6. Kupa, felfelé enyhén szélesedő, hengeres testtel. Egyszerű pereme alatt bekarcolt, négyes vonalköteg fut körbe, egy ponton egykori fül és fedő meglétére utaló szegecslyukkal. A „masrapa” nevű ivóedény kerámia változatai is igen népszerűek voltak.

A Válon napvilágot látott rézedény együttes biztos kulturális jele az itteni török katonai jelenlétnek, miután ezen – elsősorban balkáni (boszniai) műhelyhatásokat mutató – edényfélék hazánkban csak a török és délszláv helyőrségű várak, palánkok emléanyagában tűnnek fel. A lelet tehát ilyen minőségében is alapvető fontosságú régészeti bizonyítékot szolgáltatott (számos egyéb megfigyelés mellett) az eddig csupán írott forrásokra alapozott feltevéshez: a község

középkori templomának kőfalait és tornyát felhasználva épült meg – az 1550-1686/88 között számos harci esemény helyszínévé ismert – váli török palánkvár.

(H. G.)

Tetraevangélium

Kódex. (1597?). 393 levél.

Méret: 310 x 215 mm

Leltári szám: SzIKM 567/1913.

Irodalom: Csapodiné Gárdonyi K.: Európai kódexfestő művészet. Bp., 1981.; Davidov, D.: A magyarországi szerb festészet. In: *Ars Hungarica*. 1988. 1. 89-117. p.; Meggyes A.: A székesfehérvári Szent István Király Múzeum 16. századi szerb nyelvű kéziratos könyvének restaurálása. Szakdolgozat. OSZK Papír- és Könyvrestaurátor Felsőfokú Tanfolyam, 1997.

A keleti kereszténység területén igen nagy mennyiségben másolták a négy evangéliumot tartalmazó cirillbetűs kéziratokat, nem véletlen tehát, hogy sok példányuk maradt fenn. Nagy részük egyszerű kiállítású, mindennapi használatra szánt papírkódex. Miniaturáik, ha nélkülözik is a korábbi bizánci kéziratok színdús, aranyozott pompáját, sokszor igen magas művészi színvonalat érnek el.

Kódexünk nyolc leveles füzetekből áll, szövegét egy oszlopban, oldalanként többnyire 28 sorban írták. Írásához a másoló barna és piros, néhol zöld festéket használt. Miniaturái kvalitásos mesterre utalnak. Az evangéliumokat egy-egy evangélista képe, a szövegrészt indamotívumos zászló előzi meg. Az evangélisták architektonikus háttér előtt, írás közben láthatók. A fejezetkezdő zászló, a szövegkezdő iniciálé, valamint a díszes kezdősor arannyal festett. Máté evangélista képe alatt az illusztrátor cirillbetűs kézírása olvasható. Eszerint az evangélisták ábrázolásait a jeles freskófestő, Sztrahinja presbiter készítette. A bejegyzés az illuminálás időpontját 1597 nagyszombatjára teszi, és az engedélyező nevét is megemlíti. Kötése bizánci típusú, fatáblára erősített, vaknyomással és aranyozással díszített kecskebőr. Az első tábla közepén szerb kettős kereszt látható egy keretdísszel körülvéve.

A kézirat feltételezhetően a budai scriptóriumban készült, majd a szentendrei Szentháromság templomból került 1732-ben az adonyi Szentlélek eljövetele templomba. 1913-ban, több szertartáskönyvvel együtt Gémesi Károly ajándékozta a múzeumnak. A könyv az évszázadok folyamán meglehetősen elhasználódott. Legjobban kötése sérült meg. Csatjai elvesztek, táblája is konzerválásra szorult. 1997-ben került sor restaurálására. Meggyes Anita – analógiák felkutatásával – sikeresen rekonstruálta eredeti állapotát.

(F. K.)

СТЫ МЕН

прѣдѣлю ꙗко дѣиисѣ прѣдѣлю сѣхъ и ꙗко
 ꙗко сѣхъ сѣхъ ꙗко сѣхъ ꙗко сѣхъ ꙗко сѣхъ
 ꙗко сѣхъ ꙗко сѣхъ ꙗко сѣхъ ꙗко сѣхъ ꙗко сѣхъ

АМѢН

Kézzel festett óraskönyv

Hore beate virginis marie [!] secundum usum Romanum. (Imprimees a paris pour Guillaume Eustache libraire du royaume en l'université de paris. Imprimees par Nicolas Hygma Imprimeur de livres. 1516.) 152 levél. 13 utólag kifestett fametszettel és egy 42 x 35 mm-es képpel.

Méret: 165 x 100 mm

Leltári szám: SzIKM – Könyvtár 9324.

Irodalom: Könyvkiállítási Emlék. Kiadja az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum. Bp., 1882.; Dormuth Á.: Egy XVI. század eleji miniatűr könyv a múzeumban. In: SzSzle. 1931. I. sz.; Horae Beatae Mariae Virginis. Az Egri Főegyházmegyei könyvtárban őrzött kódex hasonmása. Bp., 1976.; A pannonthalmi óraskönyv. Bp., 1982.; Frigyk K. – Braila M. – Tavaszi Á.: Régi könyvek a Szent István Király Múzeum könyvtárából. (kiállítási katalógus) SzIKMK, D/253. Szfvár, 1997.

A kézzel festett óraskönyv, a livre d'heures a középkorban és a reneszánsz idején a legkeresettebb és a legkedveltebb nemzeti műtárgy volt Franciaországban. Elnevezése eredetére utal, vagyis arra, hogy a órákból álló papi zsolozsmából fejlődött ki. A könyvnyomtatás elterjedése tette lehetővé e könyvek szélesebb körben való terjesztését, olyan változatok megjelentetését, melyekben a miniatűrkat fametszetekkel helyettesítették.

Imakönyvünk Párizsban készült. A kolofon szerint Guillaume Eustache, királyi és egyetemi könyvkiadó számára nyomtatta Nicolas Hygman könyvnyomdász. Az egyes fejezetek egész oldalt betöltő miniatűrrel kezdődnek, a képekhez és a velük szemben lévő oldalakon a szövegtükhöz festett keret kapcsolódik. A könyvben a címlappal együtt eredetileg 15 miniatúra volt. A Mária-officiumban minden óra előtt egy újszövetségi jelenet látható, az evangéliumi részletekhez készített illusztrációk János és Márk evangéliumát ábrázolják, a hét penitenciális zsoltár Dávid imájával, a halottak vigiliája a Haláltáncal, a suffragium pedig egy kis szentlélek-ábrázolással kezdődik. A szöveg pergamenre, félgót betűvel, 22 finoman rubrikált sorba van nyomtatva. Számos kisebb-nagyobb festett iniciálé díszíti, melyek arannyal rajzolt kezdőbetűk vörös és kék mezőben. Alakja nyolcadrét. Kötése piros maroken bőr, finom arany mélynyomással, középen monogrammal.

1879-ben a portugáliai királyi kamarás, Gersei Gersits Ferenc ajándékozta a Régészeti Egyletnek. Szerepelt az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum által 1882-ben rendezett könyvkiállításon, és díszoklevélben részesült. 1987-ben dr. Kálmánné Horváth Ágnes restaurálta.

(F. K.)

Eus in adiutorium meum in-
tende. **O**mnino ad adiu-
vandum me festina. **G**loria patri et fili-
o et spiritui sancto. **I**te missa est.

Emitte salutem auctorem nostrum
facti quondam corporis ex illis-
sima virgine nascendo formam sum-
ptis. **M**aria mater gratie mater
misericordie tu nos ab hoste protege
et hora mortis suscipe. **G**loria tibi
domine qui natus es de virgine: cum
patre et sancto spiritu in sempiterna
secula. **A**men. **A**n. Assumpta est. **P**s.
Eus in nomine tuo saluum
me faciet in virtute tua iudi-
ca me. **C**ua expandi orationem meam:
auribus percipe verba oris mei. **N**on
inimicum alienum in superaverunt adversum
me a fortibus quiesierunt animam meam:
et non proposituerunt deum ante con-
spectum suum. **E**cce enim deus adiu-
vat me: et dominus susceptor est anime mee.
Verba mala inimicis meis: et in
veritate tua disperde illos. **S**olus
tace sacrificabo tibi et confitebor no-
mini tuo domine: quoniam bonum est.

Kräuterbuch

[LONITZER, Adam: Kräuterbuch. Neue Zugerichtet künstliche Conterfeitung der Bäume, Stauden, Hecken, Kreuter, Getreyde, Gewürze. Frankfurt, 1574?]. CII-CCXLI. p. 109 levél.

Méret: 380 x 305 mm

Leltári szám: (SZIKM 458/1913) SZIKM – Könyvtár 9.961

Bejegyzés: kézírással a cím, kiadási hely és év. Bélyegző: Fanta Adolf

Irodalom: Lauschmann Gy.: Dr. Fanta Adolf emlékezete. Szfvár, 1907.; Schreiber, W. L.: Die Kräuterbücher des XV. und XVI. Jahrhunderts. München, 1924.; Paálné Bakó E.: Egy 1574-es Lonitzer-füvészkönyv restaurálása. In: Műtárgyvédelem, 1992. 95-104. p.; Frigyk K. – Braila M. – Tavaszi Á.: Régi könyvek a Szent István Király Múzeum könyvtárából. (kiállítási katalógus) SZIKMK, D/253. Szfvár, 1997.

Adam Lonitzer (1528-1586) herbárium *Naturalis historiae opus novum* címmel 1551-1555 között jelent meg Frankfurtban. Több mint 20 német kiadása ismeretes, és még Linné korában is tankönyvnek használták. Három részből áll. Az első a fákról és bokrokról, a második a füvekről, a harmadik rész pedig a fontosabb állatokról, ásványokról és az orvosságként alkalmas "nedvek"-ről szól. Két értekezés vezet be, egyik a növények desztillálására, a másik pedig a termesztésére ad útbaigazítást. A leírásokat kitűnő ábrák szemléltetik. Ezek alapjául az "első modern botanikus", Bock füvészkönyve (1539) szolgált. A szerző a növényeket német, latin, görög, olasz, francia, spanyol nyelven határozza meg. Utal az előfordulási helyükre, majd a felhasználásukról, a különböző betegségekre gyakorolt hatásukról ad útmutatást. Sokszor hivatkozik az antik szerzőkre, leggyakrabban Dioszkoridész, ritkábban Plinius botanikai írásaira utal.

Ez a kötet feltehetően 1574-ben, Frankfurtban látott napvilágot. Nagy hasonlóságot mutat az Egenolff Christian utódai által 1577-ben nyomtatott kiadással, talán az ő nyomdájukban készült. Gótbetűs, az ábrák körvonalait nyomtatták, majd utólag vízfestékekkel festették ki. 1-1 oldalon átlagosan 2-4 növény ábrázolása látható. Kötése többretegű, préselt papírtáblából készült, vaknyomással díszített bordó borjúbőr borítással. Valószínűleg XVIII. századi munka. A könyv Magyarországra kerüléséről nincs adatunk. Eredetileg Fanta Adolf (1873-1907) székesfehérvári orvos, botanikus, jeles könyvgyűjtő tulajdona volt. Hagyatékából, örökösei ajándékaként, 1913-ban került a gyűjteményünkbe. Paálné Bakó Edit restaurálta 1992-ben.

(F. K.)

Dreyle Salbey.

Epige Salbey.

sen/ſiechen aber die Kauten. Auch ſol mans nicht mit Wiſt tünngen / ſonder mit alter Erden von geſtreuetem Lephmen vnd aſchen.

Wilde ſalbey/wirt ſonſt genant Alpenkraut/vnd Buſckiotkraut/wachſt in Wäldern mit langen dreyen blettern/welche vngeleich ſeind/vnd ein wenig zerſchnitten / hat ein vier eckichten braunen ſtengel/iſt am geruch milder dann die jame ſalbey / blüet mit einer blauen blumen/wirt funden in Wäldern am ende deß Meyen. Dieſe wilde ſalbey mag wol ſeyn das Sphacelos Theophrasti.

Krafft vnd Wirkung.

Salbey iſt heiß im erſten/vnd trucken im andern Grad / bletter vnd blumen nützt man in der Arney/die wären ein Jar / darnach ſollen ſie erneuert werden. Salbey ſtopffet vberflüſſige Gälß. Iſt gut fürn Blutgang/die bletter geſſen in der Koſt / reingit den Darm. Salbey mit den ſtengeln geſotten / vnd also geſſen/macht wol harnen / bringt den Frauen ſre zeit/vnd treibt auß die Todte geburt/Darumb ſollen ſchwangere Frauen die ſalbey nicht zuviel nützen/dann an der zeit der Geburt. Wer geſſen were von ein giftigen Thier/der trüncke ab ſalbey/er genießt.

Wer morgens drey ſpitzer ſalbey bletter mit ſaltz iſſet / dem ſchadet deſſelbigen tags nit baldi Gift/vnd böſer Luſt. Salbeywein/ oder das Kraut in Wein geſotten / treibt Gift auß Gift/vertreibt den Huſten vnd ſiechen in der ſeiten / erwärmt die Leber vnd Mutter / treibt der weiber krankheit vnd den Harn. Salbey gepüluert/in waſſer geſott / das haar damit gewaſchen/machet ſchwarz / vnd vertreibt die Milben. Salbeyſafft macht haar wachſen. Diß Puluer nimpt den Geſchweren ſre Gälß / reinigt damit die geſen wunden

c liij vnd

Respublica Bohemiae

Respublica Bohemiae â M. Paulo Stranskii descripta. Lugd. Batavorum, Ex Officina Elzeviriana. Anno 1634. Cum Priv. [8], 507, [13] p.

Méret: 110 x 68 mm

Leltári szám: SzIKM – Könyvtár 9383.

Ex libris: Kopott címer, C. A. F. felülnyomással.

Bélyegző: Drucker János könyvtárából Budapest.

Irodalom: Gulyás P.: Az Elzevirek Reszpublikái és rokonkiadványok a Magyar Nemzeti Múzeumban. Bp., 1912.; Frigyk K.– Braila M.– Tavaszi Á.: Régi könyvek a Szent István Király Múzeum könyvtárából. (kiállítási katalógus) SzIKMK, D/253. Szfvár, 1997.

A XVII. század legnagyobb és legismertebb nyomdászdinasztiája a flamand származású Elzevir család. Kiadványaikat a betűk szépsége, éles vonala, jól olvashatósága, a szedés művészi elrendezése, a szép papíros és az elegáns forma jellemzi. Ismertségük annak köszönhető, hogy nemcsak nyomdászok, hanem könyvkiadók is voltak, és igen ügyes könyvkiadói politikát folytattak.

Legnagyobb sikere a "reszpublikák"-nak nevezett sorozatuknak volt. A kis alakú, 24° formátumú könyvecskék mindegyike egy-egy országot mutatott be. Elnevezésük a címből adódott, hiszen szinte valamennyi "Respublica ..." címkezdéssel került forgalomba. Bár egyik-másik kötet az adott ország jeles történésze által íródott, a sorozat nagyrésze változatlan vagy módosított utánnomás volt, esetleg különböző munkák kivonataiból összeállított kompiláció.

E könyvek beosztása nagyjából azonos. Az első fejezet általában földrajzi összefoglaló, amit történeti, államismereti részek egészítenek ki. A könyvecskéket finom rajzú, rézmetszetes címlap díszíti. A szöveget a kis formátumnak megfelelően igen apró betűből szedték. A gondosan megtervezett parányi betűket a nagynevű betűmetsző, Christoph van Dyck metszette. A sorozatban Magyarország leírása is megjelent.

A Csehországot bemutató kötet a szerző, Paul Stransky ajánló levelével kezdődik, az ország leírásához index, az 1626. május 15-én kelt privilégium és Georgius Colsinius verse csatlakozik. Rézmetszetes címlapja Csehország címerét ábrázolja. Abraham és Bonaventura Ezevir nyomdájában látott napvilágot a szokásos "Ex officina Elzeviriana" impresszummal. Kötése korabeli barna bőrkötés, arany nyomással díszítve.

1942-ben, Drucker János ajándékaként került a gyűjteményünkbe.

(F. K.)

C.A. F.
DROGGER IANOS
Königsbrunn
BUDAPEST
5876.

RESPUBLICA
BOHEMIÆ
à
M. Paulo Stranskii
descripta.

LVGD. BATAVORVM.
Ex Officina Elzeviriana. Anno 1634.
Cum Priv.

L'Ungheria Compendiata

[dal Sig. Conte Ercole Scala. Dedicata all' altezza Serenissima di Francesco II. D' Este duca di Modena, Reggio, etc. In Modena, Nella Stamperia di Demetrio Degni. 1685]. 96, 19 t. 1 mell.

Méret: 235 x 167 mm

Leltári szám: SzIKM – Könyvtár 52.33.

Irodalom: Apponyi S.: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. 1-2. köt. Bp., 1900.; Kremmer D.: A Székesfővárosi Múzeum olasz metszeteiről. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, VII. 1913. 248-263. p.; Kelényi B. O.: Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának egykorú irodalma. 1683-1718. Kny. A Fővárosi Könyvtár évkönyvéből. Bp., 1935.; Rózsa Gy.: Budapest régi látképei. Bp., 1963.

A mohácsi vész, majd a török magyarországi előnyomulása Európa figyelmét Magyarországra irányította. A háborúk fordulatainak külföldi visszhangja nyomon követhető a XVI-XVII. század német, olasz, francia irodalmában. Haditudósítások, időszaki közlemények, naplók, földrajzi és történelmi összefoglalások, költemények elégitették ki a magyar sors, a magyar föld iránti kíváncsiságot. A Bécs felszabadítása körüli években, különösen olasz földön, felerősödött ez az érdeklődés.

A L'Ungheria Compendiata kiadása is a felszabadító hadjáratokkal, Bécs sikeres ostromával hozható összefüggésbe. 1685-ben látott napvilágot Modenában. Nyomdásza, Demetrio Degni tucatnyi magyar vonatkozású művet jelentetett meg az 1680-as években. A szerző, gróf Ercole Scala neves földrajztudós volt. Könyvében magyarországi utazását örökítette meg olyan nagy sikerrel, hogy hamarosan két újabb kiadását is olvashatták az érdeklődők. A könyv tartalmát a terjedelmes cím pontosan meghatározza. "Magyarország összefoglalása, amelybe a királyság legjelentősebb városairól és erődítéseiről metszett látképek kerülnek, hasonlóképpen leírva valamennyi uralkodójának sora... amelyet az országról, a népszokásokról és viseletekről való általános leírás kísér". A várak és városok között 52 helység ismertetését közli Pozsonytól Belgrádig, topográfiai elrendezésben. Közöttük, természetesen Székesfehérvár leírása is szerepel. Az egyes fejezetek 30 x 30 mm-es iniciáléval kezdődnek. A kötethez 20 egész oldalas metszet tartozik, melyek többsége a várakhoz készített illusztráció. Alkotóik ismeretlenek, csak két képen olvasható Francesco Guienotti (Franciscus Guianotus) modenai rézmetsző aláírása.

1952-ben, vásárlás útján került gyűjteményünkbe.

(F. K.)

L' VNGHERIA COMPENDIATA.

A Natura sempre più ambiziosa di grandezza e nella sublimità de' suoi parti, architettò negli humani intendimenti anche la finezza di saperli rendere benefica alla Perpetuità nell'vfo dello Scrivere, inestinguendo in ogni Natione, nell' Idioma suo naturale, all' vnica legge di dover

tramandare ne' Posterì, con l'ordine succelluo de' Secoli le prerogative, che più ammirabili riconoschi ogni Regione, dalla prodigalità della sua mano: E quindi ne siegue, che non si dà parte così ristretta nel Mondo, che da diuersi Autori non sia stata in varij tempi descritta: e pure vi sà chi dubitò, che non tutte potessero dirsi veramente assodate all'vniuersale capacità in vn essere vniforme. Confessione, che non può titolarsi, che introdotta dalla molteplicità delle Penne, che come ostetrici de' Secoli, parzializzando per lo più ne parti del loro genio, chi infiora l'epose, e chi inestinguente forte alla Luce. Frà queste dissonanze però non disconcorda,

A ti,

Habán edények

Lelőhely: Székesfehérvárról 1910-ben került a múzeum gyűjteményébe.

Készült: 1785-ben

Méret: M:22 cm; szájmérő:7,5 cm; talpmérő:8 cm

Leltári szám: SzIKM 10.16.1.

Irodalom: közöletlen

Lelőhely: Székesfehérvárról 1910-ben került a múzeum gyűjteményébe.

Készült: 1750-ben

Méret: M:20,5 cm; szájmérő:7,5 cm; talpmérő:7,5 cm

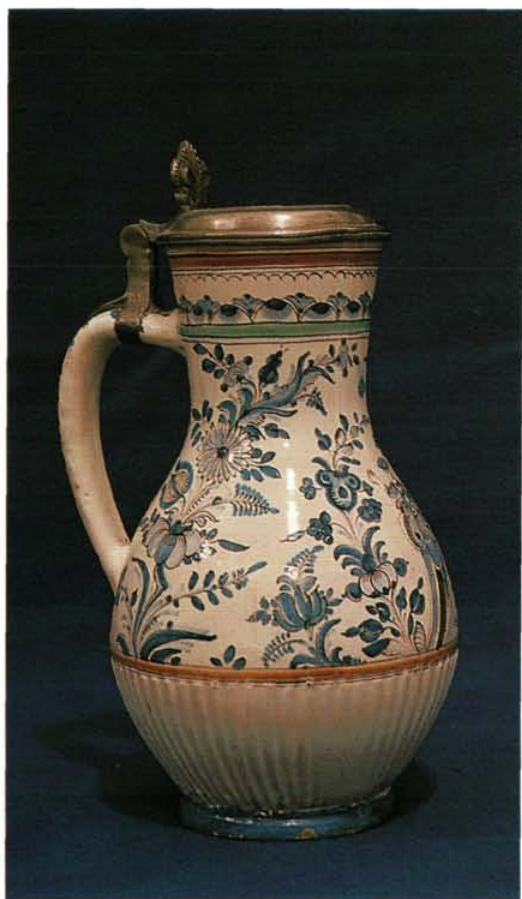
Leltári szám: SzIKM 10.51.1.

Irodalom: közöletlen

A habánok az anabaptista mozgalom egyik csoportját alkották. Magyarország területére Morvaország felől menekültek a XVI. század 30-as, 40-es éveiben. Elsősorban Nyugat-Dunántúlon, a Felvidéken és 1622 után Erdélyben kaptak hosszabb-rövidebb időre szóló letelepedési engedélyt. Kommunisztikus eszmék szerint, úgynevezett *Haushaben*-ekben, házközösségekben éltek, innen ered az elnevezésük. E házközösségekben a fazekasokon kívül számos más mesterember is dolgozott, ám a habánokat leginkább kerámiájuk tette ismertté és híressé. A habán kerámia egyet jelent a tökéletes technikai kivitelezéssel és kifogástalan esztétikai megjelenéssel. A habánok jellegzetes terméke a fehér ónmázaz fajansz volt, erről nevezték őket Európa-szerte fehéredényeseknek. A fehér alapszínen többnyire sárga, kék, zöld, ibolyaszín díszítéseket alkalmaztak. A növényi díszítőmotívumok mellett a habán edényeken gyakran találkozhatunk ember- és állatábrázolásokkal is. A habánok által készített edények közül a korsók, kupák, szögletes patikaedények, céhkorsók, tálak voltak a legnépszerűbbek. A habán kerámia legtisztább, legjellegzetesebb korszaka a XVI-XVII. század volt.

A Szent István Király Múzeum néprajzi gyűjteményében lévő habán edények között céhkorsók, céh legénykorsók és egyházi célokat szolgáló fedeles korsók találhatók. E két legmívesebb darab Székesfehérvárról való, s valószínűleg a török kiűzése után a városban dolgozó néhány újkeresztény fazekasmester műhelyében készülhetett.

(V. Á.)

A sármelléki patakmolnár céh szabadalomlevele

Lelőhely: Székesfehérvár

Készült: 1817-ben

Anyag: papír

Méret: 37 x 27 cm

Leltári szám: SzIKM gyarapodási napló száma: 0.24

Irodalom: Nagybákay, P.: Über Verleihungen von Zunftwappen, im Besonderen an die Wassermüller in Sármellék. Adler, XXVII. Wien, 1984. 153-157.

A sármelléki, Sárvíz menti patakmolnár céh I. Ferenc császártól nyerte privilégiumát 1817-ben. Három, kézzel festett oldalt kötöttek a nyomtatott céhszabályzathoz. Közülük a céh pecsétjét ábrázoló oldal különösen figyelemre méltó. Középen, vörös mezőben arany oroslánok malomkereket és a malomkö tengelyének rögzítő vasát tartják. Körülötte fekete mezőben arany körirat:

A SÁR MELLÉKI PATAK MOLNÁROK CZÉHÉNEK PETSÉTJE 1818.

A pecsétet jobbról-balról cserfaág övezi. Felette, ovális pajzson Nepomuki Szent János, a céh védőszentjének képe látható. A pecsét alá Fejér vármegye címerét helyezték azzal a jelenettel, amelyben Szent István király felajánlja koronáját Máriának, Magyarország patrónájának. A céhpecsétet Magyarország és a magyar szent korona alá tartozó országok címerei fogják címergyűrűbe: 1. Magyarország kiscímere: pajzsán címertani jobbról vörössel és ezüsttel vágott mező, címertani balról vörös mezőben zöld hármashalumnak aranykoronás kiemelkedő részén ezüst kettőskereszt. A pajzsot a magyar korona fedi be. 2. Horvátország: vörössel és ezüsttel sakkozott mező. 3. Dalmácia: kék mezőben három aranykoronás leopárdfej. 4. Szlavónia: két ezüst pólya között jobbra futó nyest, fölötte csillag. A címereket ötlombos korona alatt fehér-vörös, aranyrojtos címersátor fogja körül. Háttérfestményként a síkságon a bokrokkal övezett Sárvíz látható.

A néprajzi gyűjteményben őrzött céhszabályzat címertani szempontból is értékes darab.

(L. L.)

A székesfehérvári vastuskó

Lelőhely: Székesfehérvár

Készült: a XIX. század első felében

Méret: H: 132 cm

Leltári szám: SzIKM 67.23.1.

Irodalom: Dormuth Á. – Marosi A.: A székesfehérvári vastuskó. SzSze, 1938. III-IV. 87-89.; Lackovits E. – Lukács L. – Varró Á.: Íme az én népem. SzIKMK, B/40. Szfvár, 1995. 64-65.

A céhes ipar, a mesterlegények vándorlásának tárgyi emléke a székesfehérvári vastuskó, amit a Szent István Király Múzeum néprajzi gyűjteménye őriz. Ez egy 132 cm hosszú, vaslemezzel borított faág, felül három rövid ágcsomkkal. A vaslemezt négy vaspánttal erősítették a faágra. A vastuskón középen egy igen erős vaspántot találunk, amivel eredeti felállítási helyén a falhoz erősítették. A vaspánt külső felén hatalmas, kör alakú, 11 cm átmérőjű lakat lóg. Nem nyitható, zárszerkezet nélküli lakatutánzat. A vaspántba készítője az 1835-ös évszámot véste. A vastuskó felületét teljes egészében elborítják a belevert, különböző nagyságú, formájú és anyagú kovácsolt szegek. Némelyik szeggel átlukasztott réz egykrajcárost is vertek rá. A krajcárok között vegyesen magyar és német feliratú is akad. Közülük a legkésőbbi az 1851-ben vert egykrajcáros. Hagyomány szerint az 1842-es évszámú rézpénzt a vándorszínész Petőfi Sándor szögezte a tuskóra, aki az év novemberében a székesfehérvári Pelikán fogadó színháztermében játszotta első szerepét.

Ugyancsak helyi hagyomány szerint a vastuskó a XVIII. századból való, s ekkor még a városkapunál állt. Lakatja még a török időkből származnék, állítólag a régi várkapu lebontásakor, ásás közben találták, titkos rugóra jár, és nem lehet kinyitni. A vastuskóba a Székesfehérvárt érintő, vándorló mesterlegények egy-egy emlékszöveget vertek. Egy Zsolnai nevű székesfehérvári mesterlegény a XIX század első harmadában bevándorolta egész Ausztriát és Németországot. Öreg korában, az 1870-es években gyakran emlegette, hogy ahol csak megfordult, mindenütt bevert egy-egy emlékszöveget a vastuskóba, vagy ahol ilyen nem volt, az útírányt jelző oszlopba, a híd karfájába. Évek múlva, ugyanabba a városba érve örömmel fedezte fel régi emlékszövegét.

A helyi hagyománnyal nem mindenben egyeznek a vastuskóra vonatkozó történeti adatok. Moenich Károly városi levéltáros szerint a vastuskót 1830 körül állították fel a Városház téren, a Kreizler-ház sarkán. Később a Szőgyény-Marich-házban lévő Lakos Ignác-féle termény- és lisztkereskedés előtt állott. A XIX. század végén a Szent Korona utcai „Vas tuskóhoz” címzett vendéglő cégére lett. Innen Héjj Ferencné, a megözvegyült vendéglősné 1911-ben Győrbe vitte, ahova férjhez ment. Az értékes vándoremléket második férje, Kiss Mihály 1938-ban Győrből ajándékozta vissza a székesfehérvári múzeumnak.

(L. L.)

A székesfehérvári csizmadialegények korszója

Lelőhely: Székesfehérvár

Készült: 1833-ban

Méret: M:39 cm; szájátmérő:18,5 cm; talpátmérő:18 cm

Leltári szám: SzIKM 11.50.1.

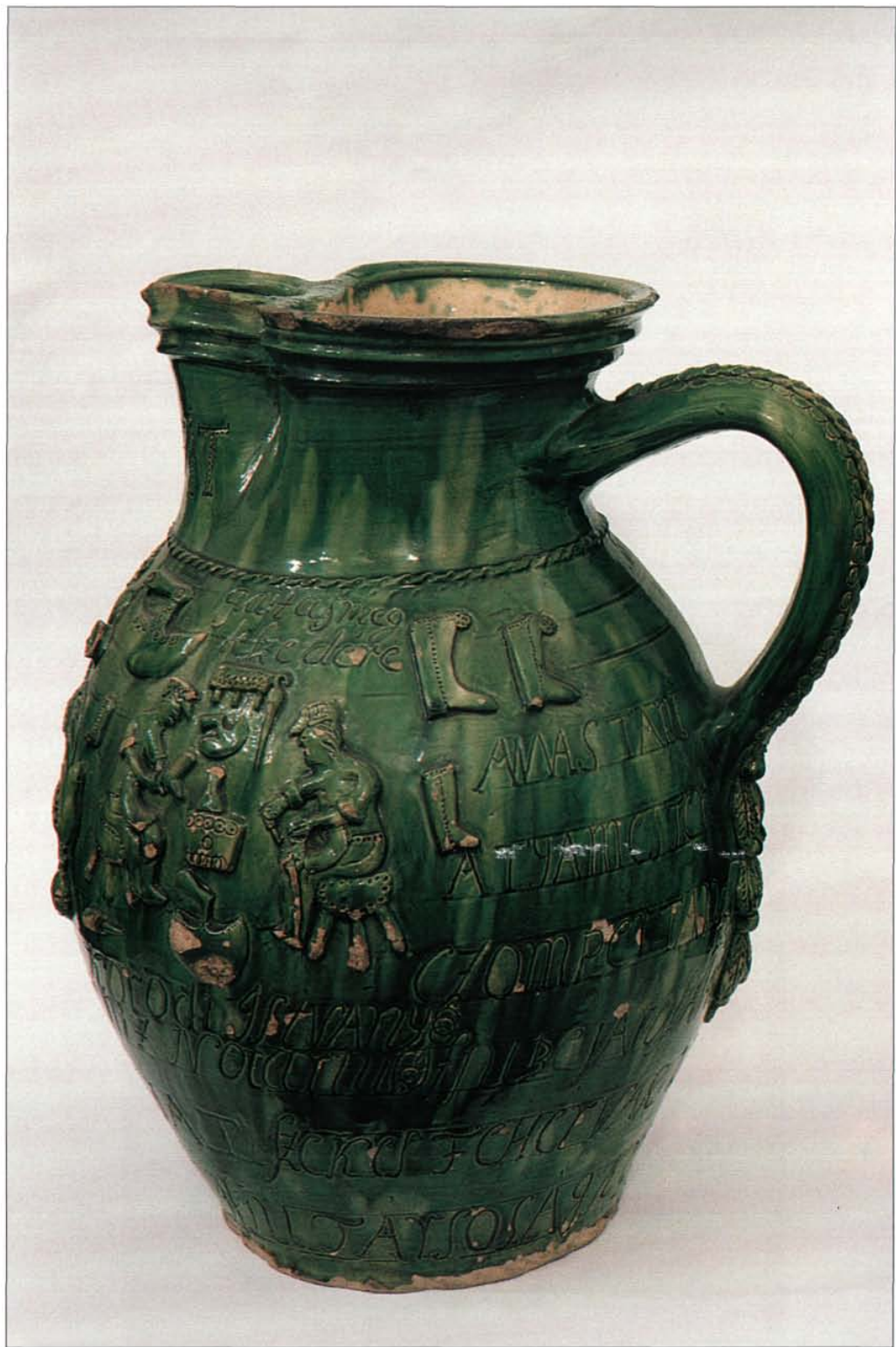
Irodalom: Demeter Zs. – Gelencsér J. – Lukács L.: Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár – Palotaváros története és néprajza. IKMK, A/31. Szfvár, 1990. 48-51.

A XIX. század első felében a székesfehérvári csizmadiacéhet a Dunántúl egyik legnépesebb társulataként tartották számon. 1838-ban, Harsányi István főcéhmester idejében 130, 1850-ben 162 mesterről, 1855-ben 200 mesterről, 148 mesterlegényről és 75 tanoncról tudunk.

A mesterlegények külön társaságot, ifjú-céhet alkottak. A székesfehérvári csizmadialegények ifjú-céhének zöldmázos cserépkorszója 1833-ból maradt ránk. Domborműves díszítése különösen figyelemre méltó. Közepén – címerszerűen – egy kétfejű sast csizmadiaszerszámok és csizmák fognak közre. Két oldalán egy-egy munkajelenet látható. A műhelyben a mester munka közben fogadja a megrendelőt, aki pipázva ül, majd a felirat szerint így szól: „Szabjon az úr frissen.” „Uram tessék várakozni” – feleli az ugyancsak pipázó mester. A céhkorszó másik oldalán két legény dolgozik a csizmadiaasztalnál, egyik csizmát sarkal, a másik csizmaszárat varr. „Pajtás meg lesz e dére (délre)” – kérdezi egyik a másikat.

A hatalmas méretű céhkorszó, a céhrendszer megszűnését követően, a székesfehérvári ipartársulattól került a Szent István Király Múzeumba, még az első világháború előtt.

(L. L.)

Takács céhremek Lajoskomáromból

Lelőhely: Lajoskomárom

Készült: 1851-ben

Méret: H:82 cm; Sz:53 cm

Leltári szám: SzIKM 78.56.1.

Irodalom: Lackovits E. – Lukács L. – Varró Á.: Íme az én népem. SzIKMK, B/40. Szfvár, 1995. 69-70.

A Dunántúl nagy részén, így Fejér megyében is, a kendertermesztés és a fonás az asszonyok, lányok feladata volt. Az általuk készített fonalból a vásznat iparosemberek, takácsmesterek szőtték.

A céhes ipar korában a mesterréválás egyik feltétele a remekmunka, egy különösen bonyolult, magas fokú szakmai tudást igénylő termék elkészítése volt. Az itt bemutatott takács remekmunka a mezőföldi takácscéhben készült, 1851-ben. Lajoskomáromból, 1978-ban került a Szent István Király Múzeum néprajzi gyűjteményébe.

A kendervászon törülközőbe piros pamutfonallal, hat csíkot szőtt a remeklő takács. A harmadik csíkba a mezőföldi takácscéhhez tartozó települések nevét és a készítés évszámát is eláruló felirat került:

BOLHÁS, DÉG ÉS L. KOMÁROMI B. TAKÁCS CÉH REMEKJE K. 1851.

A negyedik csíkba kétfejű sas mintát szőttek. Ez a motívum gyakran feltűnik a céhemlékeinken, mivel legtöbb magyarországi céh a török hódoltság után, Habsburg királyainktól nyerte szabadságlevelét.

(L. L.)

Pásztorbot

Lelőhely: Csákvár

Készült: 1888-ban

Méret: H: 100 cm; a kampó hossza: 5 cm

Leltári szám: SzlKM 13.50.1.

Irodalom: közöletlen

A pásztorkodás nélkülözhetetlen kelléke a bot. Ez a pásztorember legfontosabb munkaeszköze, amelynek segítségével őrzi és tereli a jószágot, irányítja a pásztorkutyát, rátámaszkodva pihenhet, szemlélődhet.

A pásztorbotot a pásztor rendszerint maga választotta, faragta. Hosszúságát a saját testmagasságához méretezte, vastagságát is maga szabta meg. A pásztorbotok jó keményfából, szilfából, barkócafából, somfából, galagonyából készültek. Használat előtt gyakran különböző érlelő eljárásoknak vetették alá, például trágyacsomóba tették, füstölték, zsírral, olajjal, mésszel kezelték.

A díszesen faragott botokat inkább csak ünnepek alkalmával, vásárnap, búcsúba, vásárba, táncba vitte magával a pásztor, hétköznapiokon, munkához egyszerű, kevésbé díszes de erősebb botokat használtak. Ezek a botok nemcsak a terelés eszközei voltak, hanem olykor önvédelmi fegyverként is szolgáltak. Ezen funkciók betöltésére a szépen faragott, törékenyebb botok alkalmatlanok voltak.

A pásztorbotok egyik csoportjánál a kézbe illő botfej faragása a fa természetes vonalához igazodik, a másik csoportnál pedig a botfejet külön, rendszerint másféle fából faragták ki és erősítették a botvéghez.

A pásztorbotok faragásain többnyire a pásztort körülvevő világ, a természet, erdők, mezők élőlényei fedezhetők fel. Gyakori a kosfejben végződő bot, de szívesen örökítettek meg kutyát, különféle vadakat, szarvast, madarakat vagy növényeket is.

A Szent István Király Múzeum gazdag pásztorbot gyűjteményéből egy ülő emberalakban végződő botot mutatunk be.

(V. Á.)

Spanyolozott pásztorfaragások

A XIX. század elején a dunántúli pásztorművészetben megjelent az intarziás díszítőmódok egyik változata, a spanyolozás. A díszítendő felületekre vésték a motívumokat, majd a lefelé szélesedő vájatokba tüzes késpenge hegyével különböző színű spanyolviaszt tömködtek. A spanyolozással készült pásztorművészeti tárgyak motívumkincsében egyszerű mértani formákat, növényi ornamentikát és emberábrázolást találunk.

Irodalom: Madarassy L.: A pásztorfaragás Fejér megyében. SzSzle, 1932. II. 7-8-9. 48-49.; Pesovár F.: Dunántúli pásztorművészet. Szfvár, 1967.; Gelencsér J.: Juhász Ignác, mezőföldi faragópásztor. Honismeret, XII. 2. 1984. 41-43.

Borotvatok

Lelőhely: Fejér megye

Készült: 1840-ben.

Méret: H:23 cm; Sz:5,2 cm; M:4,3 cm

Leltári szám: SzIKM 10.20.1.

Jávorfa, piros és fekete spanyolozással díszített.

Kampófej

Lelőhely: Adony – Lajosmajor

Készült: 1892-ben

Méret: H:11,5 cm; Sz:3 cm; M:1,8 cm

Leltári szám: SzIKM 13.112.1.

Gyümölcsfa, piros, fekete, zöld és sárga spanyolozással díszített. Egyik oldalán a juhász a kedvesével, a másikon az Isten báránya (Agnus Dei) jelvénye látható. A kigyófejben végződő kampót két csavarral erősítették a botszárra.

Tükrös

Lelőhely: Székesfehérvár

Készítette: Birkás János somogyi juhász

Mórichelypusztán 1887-ben.

Jávorfá, karcolt, piros és fekete spanyolviasszal berakott díszítéssel. Fedelének ábrázolása: betyár a szeretőjével.

Méret: H:11 cm; Sz:8 cm; M:1,5 cm

Leltári szám: SzIKM 63.29.1.

Bajuszpedrő-tartó

Lelőhely: Adony – Felsőcikola

Készítette: Juhász Ignác juhász, 1891-ben

Méret: átmérő:9 cm

Leltári szám: SzIKM 32.28.1.

Gyümölcsfa, piros-fekete viasszal spanyolozott.

Gyújtótartó

Lelőhely: Adony – Lajosmajor

Készítette: Gelencsér György juhászbojtár 1864-ben.

Méret: H:6 cm, Sz:4,5 cm, M:1,5 cm

Leltár szám: SzIKM 13.111.1.

Keményfából faragott, piros spanyolozással.

(L. L.)

Mézesbáb formák

Lelőhely: Székesfehérvár, Reiter Sándor műhelye

Kor: 1870 körül

Méret: H:27 cm; Sz:9 cm; V:3,5 cm

Leltári szám: SzIKM 58.7.2. (kard)

Lelőhely: Mór

Kor: XIX. század vége

Méret: H:30 cm; Sz:17,5 cm; V:3 cm

Leltári szám: SzIKM 12.43.1. (huszár)

Irodalom: közöletlen

A mézesbáb formák egy nagymultú mesterség, a mézeskalácsosság tevékenységét reprezentálják. A mézeskalácsos mester munkájához tartozott a kasban termelt mézes lépekből a méz és a viasz szétválasztása. Az így nyert mézből mézeskalácsot, mézes italt, mézes-süteményt, mézcukorkát, a viaszból pedig gyertyát készített. A magyarországi mézeskalácsos mesterségről a XIV. századtól vannak adataink. Kezdetben a főúri, királyi udvarokban volt népszerű és kedvelt a mézespogácsa, mézeskalács, mézser.

A XVIII. századtól már általános volt a faragott mintafákba préselt mézeskalácsok formázása. A mézből, cukorszirupból és lisztből kavartéknőben, törőpadon összedolgozott tésztát a kinyújtás után ezekbe, a negatív vésetű fa formákba nyomták. A nyomófacát az ügyes kezű mesterek, segédek vagy faragó specialisták készítették. A mézesbáb formák mintái rendkívül változatosak. Vannak köztük emberi alakokat (huszár, betyár, leány), állatokat (kakas, szarvas, madár, hal, nyúl, kutya, ló), tárgyakat, fegyvereket, használati eszközöket, viseleti darabokat (csizma, olló, bölcso, pisztoly, kard) ábrázolók és vallásos témájúak is. A mézeskalács ajándékozása elsősorban a nagy ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösöd, esküvő, keresztelő) valamint vásárok, búcsúk alkalmával történt.

A Szent István Király Múzeum gazdag mézesbáb gyűjteményéből két, igen díszes darabot mutatunk be. Az egyik lovon ülő huszárt, a másik állatfejben végződő, magyar címet ábrázoló kardot mintáz.

(V. Á.)

2701

Cserép tintatartó

Lelőhely: Dunapentele

Készült: 1873-ban

Méret: M:15 cm; H:21,8 cm; Sz:14 cm

Leltári szám: IM 55.7.1.

Irodalom: B. Sergő E.: A Dunapentelén használt cserépedények. AlbaR, VI-VII. 1965-66., LVIII. t. 4.; Farkas G.: Dunapentele története a kapitalizmus korában. Fejér Megyei Történeti Évkönyv. 9. Szfvár, 1975., 172.

1955-ben jutott az akkori sztálinvárosi múzeum birtokába, nem helybeli fazekas alkotása. A lapokból összeállított, élein girlanddal és barbotinnal, felületén empire stílusú vázát, stilizált koronát és virágot valamint női portrét formázó relieffel díszített, négy kicsiny lábon álló tintatartót sötétbarna ólomház borítja, a barbotin és a rátétdíszek máza élénksárga színű, a tintatégelyé és a porzóé halványzöld. Helyenként kopott, töredezett. Hátlapján a máz részben takarja az égetés előtt bekarcolt feliratot:

Készült
1873 ik évben
Január hónapban

A múzeumba Penteléről került tárgyat az adományozók családjának emlékezete a halász-céh tulajdonaként őrizte meg. A halászat, mint a Duna menti településeken általában, Pentelén is a megélhetés egyik forrása volt, önálló halászcéhről azonban nincs tudomásunk. Esetleg a vízimolnárokkal dolgozhattak egy céhkeretben; ez a céh az 1872. évi ipartörvény értelmében még annak az évnek a végén ipartársulattá szerveződött.

(B. H. J.)

Türeleműveg

Lelőhely: Székesfehérvár. 1890-ben került a múzeumba a készítő, Láng Ignác ajándékozása révén.

Készült: 1890-ben

Méret: M:33,5 cm; H:11 cm

Leltári szám: SzIKM 32.31.1.

Irodalom: közöletlen

A paraszti kultúra tárgyi világában nagyon kevés volt az olyan, igazán dísz tárgy, mint a türeleműveg. Készítése Németországból ered, ahonnan már a XVI. századból ismerünk hajómodelleket ábrázoló türeleművegeket. Nálunk a XVIII. századtól kezdték készíteni az első-sorban szakrális témákat megjelenítő kompozíciókat. A türeleműveg helye a parasztszoba központi részén, a szobán berendezett szent sarokban volt.

Készítésük tekintetében a türeleművegek két csoportba sorolhatók. Az elsőbe azok a munkák tartoznak, amelyeknél a kompozíciót előre elkészítve, összecsuksva helyezték a palackba, ahol egy fonál segítségével egyetlen mozdulattal szétnyitották. Így készültek a Németországból ismeretes hajómodellek. A másik típus esetében, s ide tartozik a most bemutatott türeleműveg is, a kompozíció apró darabjait kifaragták, festették, majd drót segítségével a palackba csúszatták, s ott ragasztották össze. Mindez természetesen nagy ügyességet és sok türelmet kívánt, nem véletlen, hogy a türeleművegek készítői gyakran pásztorok, rabok, vagy hadifoglyok voltak.

Néprajzi gyűjteményünkben lévő türeleművegeink közül egy székesfehérvári darabot mutatunk be. A számos alapanyagot (fa, papír, üveg) felhasználó kompozíció szakrális témát örökít meg.

(V. Á.)

Zsírosbödön vagy nagyvindó

Lelőhely: Dunapentele

Készítette: Deák István, 1899-ben

Méret: M:60 cm; szájátmérő:29,7 cm; talpátmérő:24,2 cm

Leltári szám: IM 63.8.1.

Irodalom: B. Sergő E.: A Dunapentelén használt cserépedények. AlbaR, VI-VII. 1965-66., 182-183.

Deák István, pentelei fazekasmester alapító atyja egy valóságos fazekas-dinasztiának. A kalocsai születésű ifjú (Kátli) Szabó János, dunapentelei fazekas segédjeként tanulta ki a mesterséget. Mestere elhunytával elvette annak özvegyét. 10 gyermekük közül két fia folytatta a mesterséget, de leányai is ott szorgoskodtak a kísérletező kedvű, művész hajlamú édesapa közelében. Deák mester újra való hajlandóságát mutatja, hogy alkotásaihoz, ha kellett, messzi vidékekről is meghozatta a különleges nyersanyagot.

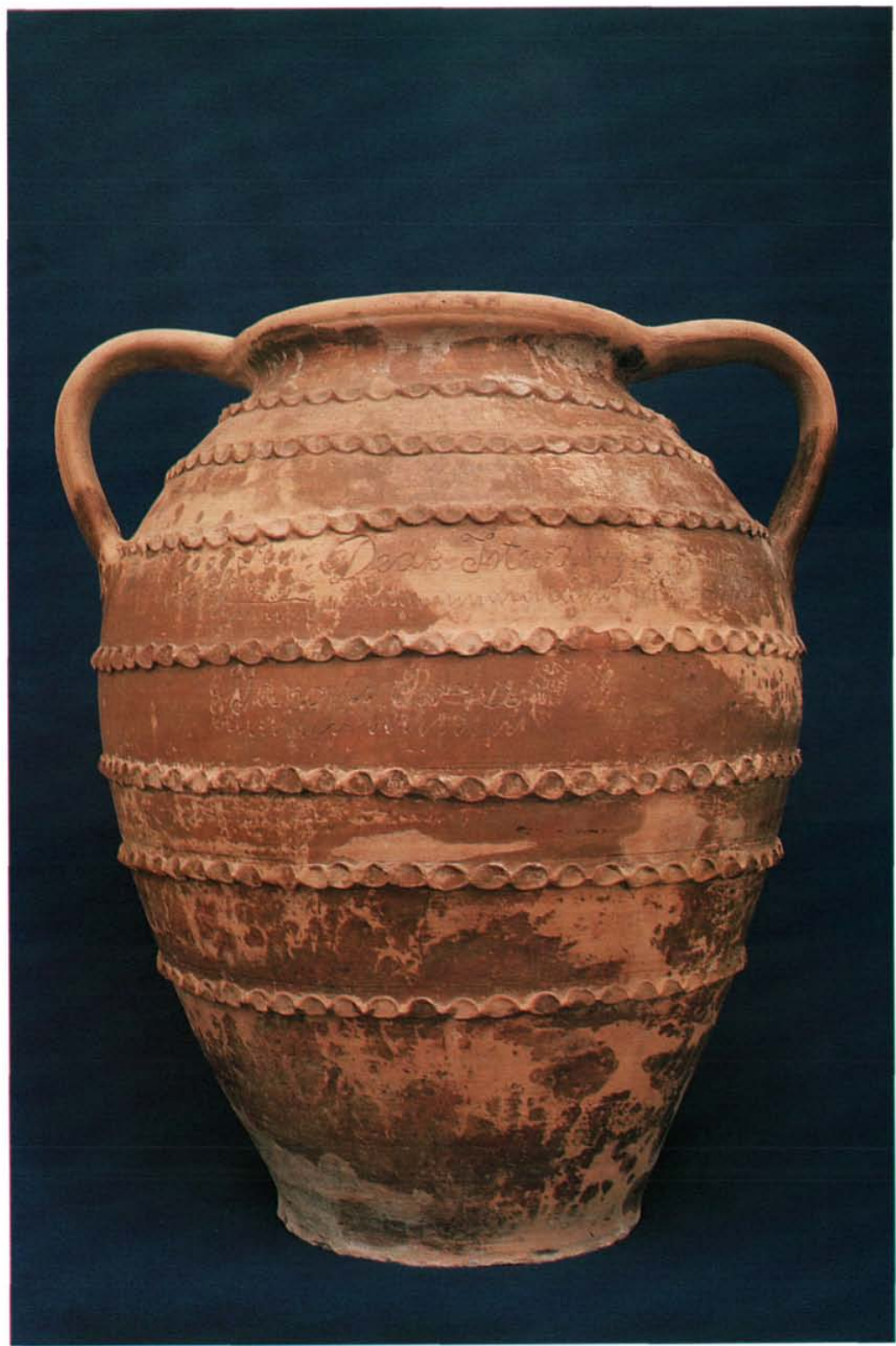
Háztartási edényeihez az agyagot a Duna-parton, az öreghegyi löszfal aljában bányászta.

Az Intercisa Múzeum néprajzi gyűjteményének és Deák István munkáinak reprezentatív darabja a szóban forgó zsírosbödön. A nagy méretei ellenére is harmonikus formájú, kétfülű cserépedény téglaszínűre égetett; mázatlan, foltokban lepattogzott világosbarna engobe borítja. Arányosan elosztott hét sorban ujjbenyomásos abroncsdíszítés fut rajta körbe. A saját háztartásuk számára készített edény oldalán zezzug-vonallal keretezett és tagolt – bekarcolt – felirat:

1899 ben   Deák Istvány   Csinálta
k p 14 készűt
Jancski Roza

Nagyméretű monogramját – *DI* – a mester az egyik szalagfűlre is rákarcolta.

(B. H. J.)

Cserépszobrok: „betyár”, „kisasszony”

Lelőhely: Dunapentele

Méret: M:37,8 cm; Sz.:21 cm

Készítette: Deák István

Leltári szám: IM. 54.102.2. (betyár)

Lelőhely: Dunapentele

Készítette: Deák István

Méret: M:42 cm; átmérő:18,7 cm

Leltári szám: IM. 54.102.1. (kisasszony)

Irodalom: B. Sergő E.: A Dunapentelén használt cserépedények. AlbaR, VI-VII. 1965-66. 183.

A dunapentelei fazekasmester, Deák István a XIX. század végétől az 1940-es évek végéig dolgozott, aligha akad olyan pentelei háztartás, ahová ne került volna legalább egy fazeka, bögréje. Deák István fazekasmester nemcsak maga alkotott, 10 gyermeke közül két fiából ugyancsak fazekast nevelt, nyolc leánya közül hárman végezték a műhelyben az asszornynak való, könnyebb munkát, de még Deák nevű unokaöccse is nála tanulta a mesterséget. Ráadásul a pentelei vásárokra máshonnan is elhozták portékáikat a fazekasipart űző Deák-rokonok, így aztán nem csoda, hogy az adatközlők – családtagok, leszármazottak – sem tudtak különbséget tenni a „Deák-munkák” közt. Leszámítva azt a 22, saját háztartásukban használatos edényt, amelyet a mester egyik leánya ajánlott fel a múzeumnak édesapja hagyatékából.

Múzeumunkba került Deák István műhelyéből néhány egyedi, különleges darab is. Közülük való a két figurális munka, az adatközlő családtagoktól „betyárunk”-nak és „kisasszonyunknak” titulált szoborpáros. A betyárt formázó ólomházas figura részben korongolt, csizmás, nadrágos, rövid kabátos alak, derekán tölténytartó, jobb kezében kétsövvű puská, fején kalap, vállán suba. Vízszintes lapra van „építve”. Orra sérült és több helyen is kopott, pattogzott. A kisasszony figurája hasonló minőségű ólomházas, nagyrészt korongolt; fölül vitézkötéses és prémszegélyes mentét visel, a szoknyáján alul, kettős sorban csipkedísz. Helyenként lepattogzott a máz, nyaka ragasztott, jobb karja hiányzik. Az üreges szobornak funkciója volt a mindennapi életben: a vele leborított száraz kenyér reggelre megpuhult. Az ólomház színei: fehér, vajsín, halványzöld, terrakotta, angolvörös, sötétbarna. A betyár arca pirosposzsgás, a kisasszonyé sápadt.

(B. H. J.)

Csákvári csíkos fazék

Lelőhely: Csákvár

Készítette: Kaczor István

Méret: M:21,5 cm; szájmérő:14 cm; talpátmérő:9,5 cm; a fül hossza:7 cm

Leltári szám: SzIKM 14.41.1.

Irodalom: Kresz M.: A csákvári fazekasság. IKMK, B/35. Szfvár, 1987.

Csákvár a Dunántúl legnagyobb fazekasközpontja volt. A mesterség fénykorában, a XIX. század első felében közel kétszáz fazekas dolgozott itt.

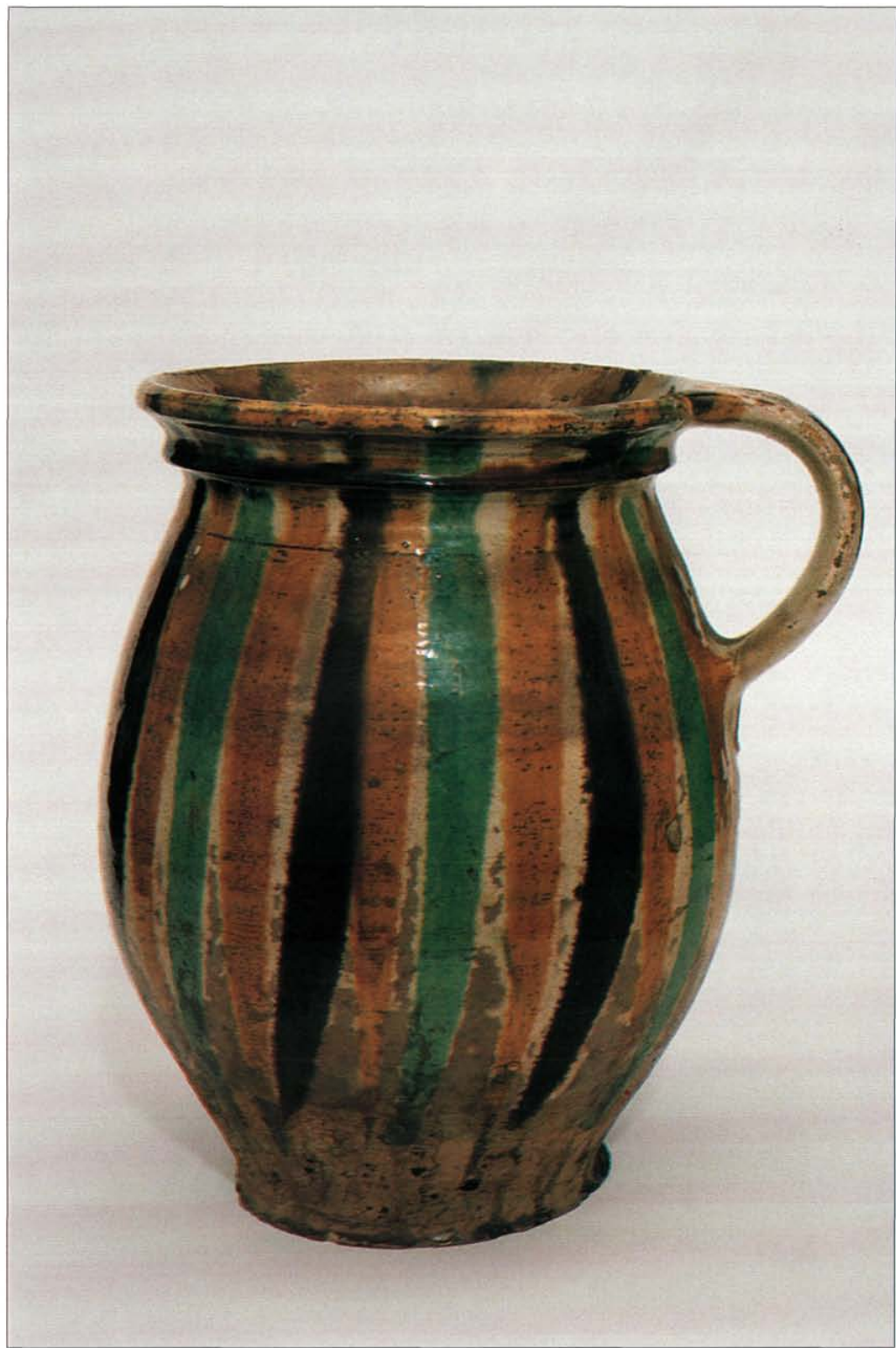
A fazekasok mellett, akik munkájukhoz tűzálló földet vagy fazékföldet használtak, Csákváron a mesterség többi ága is képviselve volt, tálások, korsósok és kályhások is működtek a községben. A mesteremberek nemcsak készítményeiket illetően, hanem vallásilag és földrajzilag is elkülönültek: a fazekasok reformátusok voltak és a Felsővároson, a tálások főleg katolikusok voltak és az Alsóvárosban laktak.

A csákvári fazekasok elsősorban használati edényeket készítettek, melyek közül a leghíresebbek és legkeresettebbek a csíkos fazekak voltak.

A csíkos fazekak formája megegyezik a mázatlan fazekakéval. Külső felületüket függőleges vagy keresztezett irányú zöld-barna-sárga (az itt bemutatottat negyedik színként fehér) csíkokkal díszítették, s a csíkozás helyén természetesen kétszer mázolták az edényeket. A csíkos fazék értéke, ára is többszöröse volt a mázatlan fazékénak. Ezeket az edényeket féltve égették oly módon, hogy a mázatlan fazék belsejébe helyezték, és így rakták az égetőkemencébe. Ez az oka annak, hogy csíkos fazékból nagyméretű csak ritkán készült. A csíkos fazekat főzésre nem használták. Jellemzően tejet, tejfölt, zsírt tartottak benne. Ebédhordásra is alkalmas volt a csíkos fazék, hiszen jó melegen tartotta az ételt.

A csákvári csíkos fazekak nemcsak a Közép-Dunántúlon, hanem az edénykereskedők révén az egész Duna–Tisza közén, Esztergomtól Mohácsig ismert és használt edények voltak a paraszti háztartásokban.

(V. Á.)

Nemesi felkelési zászló 1797-ből

Lelőhely: Fejér Vármegye letétje, 1915. okt. 29.

Kor: XVIII. század vége

Méret: 120 x 80 cm

Leltári szám: SzIKM 4280.

Irodalom: Fejér vármegye zászlói. [s. n.] SzSzle, 1932. 4-6. sz. 35-36 p.

Az eredetileg zöld selyemdamaszt zászló az 1797-es nemesi felkelésre készült. A napóleoni háborúk során a város 30 katonát állított ki, akiket a vármegye inszurgensei közé osztottak be. Kapitányuk Perényi Imre volt. A csapatok a határon gyülekeztek, de háborúba végül, a campoformiói béke miatt nem mentek.

A zászló közepén kétféjű, koronás sas egyik lábában kardot, másikban jogart tart. A zászlóhoz szép, halványzöld bársony zászlószalag tartozik, melyet arany színű rojt és díszszalag keretez. Végén aranyflitteres hímzés, babérágak között felirat:

PRO DEO REGE ET PATRIA

illetve:

MARIA THERESIA COMITATUS ALBENSIS Anno 1797.

(l. Ené)

Selyemre nyomott színlapok

Lelőhely: Székesfehérvárról ill. Budapestről, vásárlás révén került a múzeumba, 1938-ban.

Kor: 1807-1808.

Méret: 45 x 36 cm

Leltári szám: az 1807-ben készült sárga selyem színlap: SzIKM 77.318.1.

az 1808-ban készült zöld selyem színlap: SzIKM 77.317.1.

Irodalom: közöletlen

A XIX. század elején Székesfehérvár belvárosában szinte csak német szót lehetett hallani; lakói között a németek többségben voltak. Állomásozott itt egy osztrák ezred is. A tisztikar és családtagjaik kulturális igényei erősítették a város német szellemiségét. Ezzel magyarázható, hogy Székesfehérváron előbb játszottak német színészek, mint magyarok. A város vonzotta a társulatokat, hiszen a vendégszerepléshez kiváló feltételeket biztosított. Abban az időben, mikor fészerekben, pajtákban, kocsiállásokban voltak kénytelenek játszani a színészek, Fehérváron a Pelikán fogadóban színpaddal, nézőtérrel, széksorokkal, sőt páholyokkal kialakított színházterem várta őket. Érthető, hogy a budai, pécsi, zágrábi társulatok szívesen jártak ide, s mindent elkövettek, hogy a „Mélyen Tisztelt Publikum” kedvében járjanak. A közönség színházigényét a XIX. század elejéig kizárólag a városban néhány hétre megtelepedő német vándortársulatok elégítették ki. Magyar színtársulat először 1813-ban érkezett, nyolcnapos vendégszereplésre.

A zöld illetve sárga selyemre nyomtatott színlapok feltehetően Számmer Mihály veszprémi nyomdájában készültek. Mindkettő 1938-ban került a múzeumba, valószínűleg más-más úton. Az 1808-as színlap, a rajta látható bélyegző tanúsága szerint, gróf Berényi János budapesti lakos tulajdona volt. Az ő nagyapja – ugyancsak Berényi János – Székesfehérváron élt, érdekelte a város múltja, kutatta történetét. Német nyelvű összefoglaló munkája az itteni Számmer Nyomdában jelent meg. A színlap az övé lehetett, s tőle örökölhették leszármazottai. 1938 májusában a város megvásárolta azt, és letétként a múzeumban helyezte el.

(H. J.)

Stadtheaterbühnen eben Gewodern gewidmet.

Mit gnädigster Bewilligung:

am Vortheile des Viktor Rosenfeld

Der Gefangene zu Sreckenstein,

Fäufchung durch Neblichkeit.

Eine ganz neue, aber nicht gütliche Comie in 1 Akte von Karl Wils. Die Musik ist von dem berühmten Komponisten der beliebten Oper: von Götter von Reuter, Herrn O. Villars Kapellmeister zu Paris.

Personen:

Herr von Rosen, Oberstleutnant.	Herr Rosen.	Wendel, Bedienter bei Herrn von Rosen.	Herr Graf.
Marquise, Chorus.	Herr Rosen.	Wendel, Bedienter.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Rosen.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Rosen.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Rosen.	Herr Graf.	Herr Graf.

NB. Durch Vertretung der hiesigen Herrn Stadtheater wird das Orchester aufgeführt.

Dochter wird aufgeführt:

Das General-Bekenntnis,

So betrügen die Männer.

Ein allgemein beliebtes Original-Pastorale in 1 Akte von August von Kober.

Personen:

Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.

Daher gnädiger Herr! Mit 1. 1. Mitreißend und vornehmlichste Publikum!

Der Anfang ist um halb 7 Uhr. Das Ende ist um 9 Uhr.

Romantisches Hofgemälde.

Mit gnädigster Bewilligung:

am Vortheile des Heinrich König.

D r i o n,

Der Fürst und sein Hofnarr.

Eine ganz neue, romantische Hofgemälde in 4 Akten von Heinrich König.

Personen:

Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.
Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.	Herr Graf.

An die allen Könige Stadtheater!

Der Anfang ist um halb 7 Uhr.

Wesselényi Miklós levele

Lelőhely: ismeretlen

Kor: 1848. szeptember 28. Pest

Méret: 28 x 22 cm 1 lap

Leltári szám: SzIKM 74.168.1.

Irodalom: közöletlen

Kézírtos levél, fekete tintával írva. Címzettje: „Méltóságos gróf Batthyányi Lajosnő”, Ikerváron. A levelet Wesselényi Miklós Pesten keltezte 1848. szeptember 28-án, este. A postabélyegző kelte a borítékon 9.29. A posta a levelet Pestről Szombathelyre továbbította, bár a boríték áthúzott eredeti címzése szerint Wesselényi eredetileg Pestre akarta küldeni levelét. (Valószínűleg tévedésből, hiszen a levél tartalma mutatja, tudta, hogy Batthyányné nem tartózkodik Pesten, ezért kell őt az eseményekről tudósítani.)

Miután tudjuk, hogy br. Wesselényi Miklós már 1844-ben mindkét szemére megvakult, bizonyos, hogy nem saját kezűleg írta a levelet, hanem titkára, „kancellistája” öntötte azt formába. Ez egyébként a XIX. századi főúrnál minden különös ok nélkül is általános volt. A jól írt aláíráson egyébként látszik, hogy nehézséget okoz az aláíró számára a tollforgatás.

A levelet eredeti, hajtogatott és lepecsételt borítékjával együtt őrzi gyűjteményünk. A boríték és az érintett levélrész is elszakadt a pecsétviasz feltörésekor.

A levél írója, címzettje és a benne foglalt tartalom által érintett személyek – Batthyány Lajos miniszterelnök, Lamberg Ferenc királyi biztos és Priessnitz orvostudor – miatt egyaránt fontos.

Wesselényi, Széchenyi egykori barátja, a reformkor híres ellenzéki vezére, a legendás „ár-vízi hajós” (Vörösmarty nevezte így) azért írta a levelet, hogy értesítse Batthyánynét Lamberg, királyi biztos meggyilkolásáról (amit a levélíró „gyalázatos tett”-nek nevez), valamint arról, hogy Batthyány Lajos a születőben lévő honvédsereg táborába ment, mely Fehérvárnál néz farkasszemet Jellasics, horvát bán fekete-sárga seregével. A levél tehát a pákozdi csata előtti napon, talán éppen a harc felvételét eldöntő, haditanácsá alakuló tiszti gyűlés idején íródott. A tiszti gyűlés döntését Batthyány Lajos megjelenése és véleménye alapvetően befolyásolta.

Wesselényi báró a levél írása napján szerepelt utoljára a pestiek előtt. A levél postára adását követően, Priessnitz gyógykúrája miatt elhagyta Pestet, és csak meghalni tért oda vissza 1850-ben.

(D. Zs.)

Post. 29. 1848
ek.

Isztutó Gőpfő!

Naggy, Dr. ut. engem megdöltél a
fennemléstől azon engedelmisével,
hogy az illen eseményekről tudós-
sítsalak, igy, nem igen állhatok
előttem, holnap reggel megjűn-
a gőphajó. Pozsonyba, s onnan a
városi Prefektusnak.

Pozsonyban megistál Naggy,
szagodat a szar. Constat. esemény-
melly a városban. Itt megmutat-
tam a fennemléstől fog. szar-
dalon korántis látni. A gőp-
koratos tett leírásánál sebtől.
elvársával Naggy szagodat gőp-
nem nem akarom. A fegye-
Lambert meggyűlöleténél van.
haradt, szagodat, leírásból tettét
főké. is meg nem korántis al.
Hogy állottmánya. patatititit.
dramatizál bel. szagodat, hol

Localpost. va. fajuló folytatam
itt, hamar itt tragédia fordul.
jon el, nem gondoltam. Minder.
kellene. ~~hatalom~~ ezen gyalaratos
catastropha. a honon. vosa
korántis. Rár. Iten ardnal leg.
alább egy német szavatatár.

Lajos meg. szar. g. kor. van. szar.
itt. Minden korántis. szar. a
szar. legnagyobb. szar. a. balad.
lel. is. szar. szar. szar. szar.
jűt. szar. szar. szar. szar.
jűt. szar. a. szar. szar. szar.
szar. szar. szar. szar.

Nem Naggy szagodat igen fű.
nem. szar. szar. szar. szar.
Dm. szar. szar. szar. szar.
szar.

szar. szar. szar. szar.
szar. szar. szar. szar.
szar.

1848-as zászló

Lelőhely: dr. Aradi János ny. rendőrezredes ajándékozta a múzeumnak, 1998-ban.

Kor: az alapzászló 1848-ból való, később, a dualizmus korában átalakították, magyar címert varrtak rá.

Méret: H:157 cm; Sz:116 cm

Leltári szám: Gyarapodási napló száma: 3/1998.

Irodalom: közöletlen

A Szent István Király Múzeum legújabb szerzeményei közé tartozik egy, az 1848/49-es szabadságharcból származó zászló.

A nemzeti ereklyének számító zászló történetét a családi hagyomány őrízte meg. A szabadságharc bukása utáni megtorlás, majd az azt követő másfél évszázad alatt méltó kegyelettel őrizte az Aradi család a magyar nemzeti függetlenségért és szabadságért vívott küzdelem ezen jelképét.

Az apáról fiúra örökölt legenda szerint a zászlót az igari Bali család egyik őse kapta egy honvédtisztól a dunaföldvári hídnál, mikor szénásszekerével segített átkelniük a folyón. Legutóbbi tulajdonosa néhai Bali György volt, tőle került az Aradi családhoz, onnan pedig a múzeumba.

A jelenleg rendelkezésre álló, elsősorban heraldikai jegyek alapján a piros-fehér-zöld zászló eredetileg valóban a szabadságharc idejéből való. Az alapzászló funkcióját: toborzó-zászló, csatazászló, csapatzászló stb., adatok hiányában jelenleg nem tudjuk rekonstruálni. A továbbiakban a zászlótextil, és a ráfestett 1848-as felirat vegyi vizsgálata pontosíthatja az eddigi ismereteinket. A zászló közepén egy meglehetősen rossz állapotban levő koronás középcímer látható, mely az 1874-es címerrendezés után Fiumét is feltüntette a címerpajzson. Az utólagosan rátett címer tehát a '48-as zászló dualizmus kori használatát jelzi.

A zászló későbbi történetére vonatkozóan nincsenek adataink, de igen gyakori, hogy honvédegyletek, a '48-as politikai pártok – akár korteszászlóként is – használták, és büszkén őrizték a szabadságharc emlékét őrző ereklyét.

(G. A.)

Kutzka Mihály búcsúlevele

Lelőhely: Székesfehérvár, Kuczka Mihály, a vértanú unokája ajándékként került a múzeumba 1935-ben

Kor: 1849 augusztus 14. Pest

Méret: 24,7 x 19,2 cm 1 lap

Leltári szám: SzIKM 74.225.1.

Irodalom: Kuczka P.: „Tudatom, lelkem szerves részévé vált.” (Családi dokumentumok 1848-49-ből.) Árgus, 98/2. 59-62.; Magony I.: Székesfehérvár nemzetőrei 1848-ban. Szfvár, 1998.

Kézzel, fekete tintával írott búcsúlevél, melyet írója, Kutzka Mihály kivégzése előtt írt, s így saját özvegyének címzett. (A címzés a külzeten.) A levél 1935-ben a Kuczka családtól került a múzeumba. A kéziratos levél a hajtások mentén elkopott, ezért restaurálták. A megerősítés miatt a címzés ma rosszul látható.

Kutzka Mihály búcsúlevele a múzeum legmegbecsültebb dokumentumai közé tartozik, a korszakkal foglalkozó kiállításainkon rendszeresen szerepel.

Kutzka Mihály kecskeméti születésű volt, hat gimnáziumi osztály elvégzése után kovács-ságot tanult, majd a gyógykovácsságban is jártasságot szerzett. Csalán a Kégl-uradalomban, majd Börgöndön gr. Cziráky gazdaságában volt uradalmi kovács. A kovács céh irataiban neve előbb Kotzka, majd Kutzka-ként szerepel, utódai már a Kuczka névírást használják. A Székesfehérváron „haleszi felkelésnek” nevezett események idején 49 éves, beteges ember volt. A saját házában (Felső Királysor 44.) fogták el Uitz Ignáccal együtt, aki éppen figyelmeztetni jött Kutzkát, hogy meneküljön, mert a haleszi felkelés miatt összefogdossák a nemzetőröket. Kutzka Mihály a 23 éves, nőtlen kőművesről, Uitzről is megemlékezik búcsúlevelében.

Az 1849. augusztus 10-i fehérvári felkelés a már vesztes, a világosi fegyverletételhez érkező szabadságharc egyik utolsó fellobbanása volt. Klapka tábornok győri sikere, illetve a Dunántúlon még folyó hadseregszervezés és Noszlopi Gáspár szabadcsapatának tevékenysége tette szükségessé, hogy fehérvárról kivonuljon a császári helyőrség, és ugyanez tette lehetővé az itteni népfelkelést.

Az utcai harcok során heten haltak meg és huszonnégyen sebesültek meg. A hadbírósági ítélet szerint fegyverrel a kézben fogták el a császáriak Kutzka Mihályt, Varga Mihályt, Gáncs Pált, Uitz Ignácot, a felderítő útról visszatérő Havelka Ferencet és Hübner Andrást.

A foglyokat először Pákozdra, majd Pestre szállították, a hírhedt „Újépületbe”.

Ügyük a császári haditörvényszék számára egyszerű volt, a fegyveres ellenállás miatt – Haynau tábornok nagypolitikájának 3 § b. pontja, valamint a haditörvények 62. cikkelye 4. §-a alapján – ítéletük: ön és puskapor általi halál. Az ítéletet 1849. augusztus 14-én hajtották végre.

A hat fehérvári férfi a szabadságharcot követő bosszú első áldozata, s egyben a forradalom és szabadságharc utolsó hőse is volt. Egyszerű emberek voltak; önfeláldozásuk és haláluk avatja mindannyiukat tiszteletünkre és emlékezetünkre méltóvá.

(D. Zs.)

Szentmes Bérom is kedves Gyermekem
Szomoru allajos melyről tudósítalak hogy ezen Gyermek
halál következes reám, hanem az Isteni gond
viselés ighozza Szent neve áldásfeléire. Hozam
Szentmes Szentam ama kintek hoagyeferkech
tel notam minden nap S. mit Gyermekem Szentam
Szentam vas ahi nem kel adjaok ch Ioska
Szentmes Gyermekem a Coniskar a Könyv bül
völ ki; Szentmes Szentam is kedves Gyermek
keim ajálak az Ur Isten általmaba borsássa-
tok me mindenekről Szentel bararimas is-
tise velem borsanarok kerek mindenekről
Az Ur Isten legyen velesek amek
Ulor is velem egim loveres azon Szenteli
Szentel S. S. S. S.

István Bessen a Saggipaj Karkána epülebe
S. Angyusgla Halalom elö níz oraval
Jezus Embere Szentel vörösa S. S. S. S.

Kossuth-kéziratos levelek

Lelőhely: dr. Miklós Géza székesfehérvári ügyvéd ajándéka, 1957.

Kor: 1837., 1838., 1879., 1887.

Méret: fekete gyászkeretes levéllap: H:20,5 cm; Sz:13,5 cm

boríték, szintén fekete gyászkeretben: H:11 cm; Sz:7 cm

Leltári szám: SzIKM 79.588.1-79.593.1.; H/2. 72.1.1.

Irodalom: közöletlen

„A Nemzet őrizetébe tartozó ereklyék”, az öt darab Kossuth-levél és fénykép 1957. májusában került, dr. Miklós Géza székesfehérvári ügyvéd ajándékaaként múzeumunkba.

A levelek évszázados őrzésének történetét, Hegymegi Kiss Lajos leírása alapján pontosan ismerjük.

Időben a legkorábbi dokumentum Kossuth Lajos atyjának, Kossuth Lászlónak a levele, melyet a Kossuthot megbízó vármegyékhez és az Országgyűlési Tudósítások előfizetőihez írt. A dátum nélküli levél tudatja, hogy fiát 1837. május 4-ről 5-re virradó éjjel elfogták.

Az 1837. június 20-án, Kossuth Lajostól édesanyjának, a budai börtönből küldött levele „Borom elfogyott” felzettel íródott. A levél rendkívüli értékét még csak fokozza, hogy a cenzor több részt olvashatatlanná tett, az egyébként teljesen személyes hangú levélben. Kossuth későbbi, 1839. március 23-i levelét szintén fogságából írta édesanyjának, melyet a szabadság előtti bizakodó hang és a fiúi szeretet hat át.

1879. február 28-án levelet írt a már olaszországi emigrációban élő Kossuth Bodon Józsefnek, a Mulattató Újság szerkesztőjének, Rimaszombatra. Bodon József ügyvéddel nem csak levelezésben állt az idős Kossuth, hanem családi kapcsolatok révén ő őrizte 1878-ig a már ismertetett Kossuth-leveleket is.

Az irategyüttes utolsó darabja az 1887. június 7-én, Turinban kelt Kossuth-levél, melyet gr. Károlyi Gáborhoz írt. Károlyi grófot, Kossuth rendületlen hívét – 1887-ben, Eötvös Károly ajánlására – függetlenségi programmal Székesfehérvár képviselőjévé választották. Kossuth ebben a levélben régi barátjának kíván sikert politikai pályafutásához.

A múzeum Kossuth-relikviái közé tartozik még egy, az idős Kossuthot ábrázoló fotográfia, melyet saját kezűleg dedikált.

(G. A.)

78
11558

14 31
1911

Gróf Károlyi Gábor urának

Andrássy ut 46

Budapest

Magyarország

(Ungheria)

Van szerezve Önnek Székességi Levéltárak
gyűjteményi képviselet jelöléséhez melynek
lédélssel sikert és győzelmet kívánok.

Károlyi Lajos

Gróf Károlyi Gábor urának
Budapesten.

Boross Mihály aranytolla

Lelőhely: Sárbogárdról, Boross Mihály dédunokáinak ajándékként került a múzeumba, 1998-ban.

Kor: 1874.

Méret: 20,3 cm

Leltári szám: SzIKM 98.9.1.

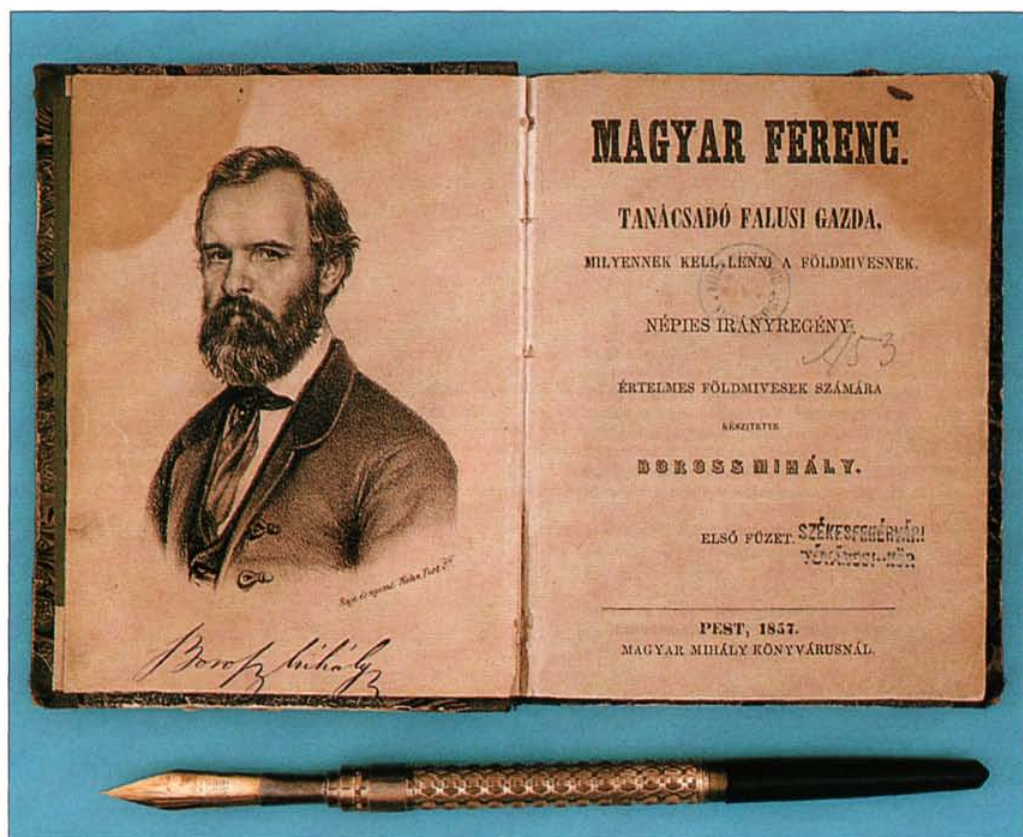
Irodalom: Boross M.: Élményeim 1848-1861. Vörösmarty Nyomda, Szfvár, 1881-82.; Bogár J.: Boross Mihály. Kézirat. Fejér Megyei Levéltár; Borostyán S.: Boross Mihály élete, irodalmi és politikai működése. Szammer Nyomda, Szfvár, 1893.; Horváth J.: „Óh nagy nap volt az...” (Boross Mihály: Élményeim 1848-1861.) Árgus, 1998. 3-4. sz.

„1874. uj-év napján drága aranytollal leptek meg barátaim s az irodalom barátai s ez lesz a legnagyobb kincs, melyet gyermekeimnek hagyhatok” – olvashatjuk Boross Mihály Székesfehérvárott, 1881-82-ben megjelent emlékirataiban.

Boross Mihály 1815. január 9-én a Komárom megyei Ószőnyben született, szegény földműves családban. Korán megtanulta a betűvetést, 16 éves korában megjelentek első versei. Kapcsolatba került az irodalmi élet nagyjaival: Petőfivel, Jókai Mórral, Vahot Imrével. 1843-ben ügyvédi vizsgát tett, és Fehérváron telepedett le. Közéleti pályára lépett, de az irodalom művelésével sohasem hagyott fel. 1848. március 15-én szemtanúja és résztvevője volt a pesti forradalom eseményeinek, aztán hazaindult, s egyenesen a Fekete Sas Kávéházba, a fehérvári ifjúság kedvelt találkozó helyére sietett. Ettől kezdve mindvégig a forradalom és szabadságharc egyik helyi irányítója, s közben egymás után jelentek meg tanító célzatú röpiratai. 1851-ben letartóztatták, s négy évi várfogságra ítélték. Szabadulása után Pestet jelölték ki tartózkodási helyéül. Ezekben az években kizárólag írói hivatásának élhetett. Munkái a kor vezető lapjaiban jelentek meg, országsszerte ismert és népszerű író. Mikor Eötvös József kultuszminiszter támogatásával megindult a Vasárnapi Könyvtár sorozat, Boross is felkérték egy népies regény írására. Hamarosan megjelent a *Boldogháza, buzdító és oktató történet* című műve. A legenda szerint, mikor Eötvös József elolvasta a regényt, magához kérette Boross, és így szólt hozzá: „Ifjú barátom! Ön megalapította a valódi népirodalmat, de megalapította valódi népirói nevét is!”

1862-ben hazahívták Székesfehérvárra, másodalispánná, a megyei törvényszék elnökévé választották.

Kötetei gyors egymásutánban jelentek meg. Rendkívül termékeny író volt. Lenyűgöző életművének műfaji gazdagsága: írt verset, novellát, regényt, drámát, életrajzot, történelmi munkát, jogi kézikönyvet; szerkesztett hetilapot és folyóiratot. „Csaknem hihetetlen, hogy egy ember minden nagytehetség és egyéb elfoglaltság mellett ennyit össze bírjon írni és akként írni, hogy azok által dicsősége növekedjék” – olvashatjuk a Trombita ünnepi számában, melyben Boross Mihály ötvenedik írói jubileumára emlékeztek kortársai. Nyugalomba vonulása után Sárbogárdon, családjá körében folytatta alkotó munkáját. Itt hunyt el 1899. március 5-én.

1998 márciusában dédunokái úgy határoztak, hogy a legendás aranytollat, több dokumentum és relikvia kíséretében, múzeumunknak ajándékozzák.

(H. J.)

Vörösmarty Mihály fényképe

Lelőhely: Székesfehérvár, Vörösmarty Mária hagyatéka.

Kor: 1900-as évek eleje

Méret: 52 x 72 cm, kerettel: 62 x 82 cm

Leltári szám: SzIKM 98.4.1.

Irodalom: Fejős I.: Vörösmarty arca. Irodalomtörténeti Füzetek, 8. sz. Akadémia Kiadó, Bp., 1956.

A Szózat költőjének arcvonásait korának híres festői örökítették meg. Készült számos olajfestmény és akvarell, ceruza- tus- és tollrajz, acél- és fametszet. Fénykép csak egyetlen egy. Tiedge János, „a foglalkozását művészi gonddal űző fotográfus” készítette a felvételt nemsokkal Vörösmarty halála előtt, Pesten. A kép először „leghívebb másolatban” 1856-ban, a Magyar írók arcképcsarnokában jelent meg, majd számtalan nagyításban vált ismertté, s mint a költő egyetlen hiteles arcképét tartották számon. 1900-ban, Vörösmarty Mihály születésének 100. évfordulójára a „Koller utódai” műterem készített ún. platinanyomással másolatokat.

A Magyar Tudományos Akadémia egykori Vörösmarty emlékszobájában kiállított példányon volt olvasható: „Apám ezen arcképét jónak találom. Széllné Vörösmarty Ilona”. Erről a képről készített a tágabb család számára Wüchbel Ferenc újabb másolatokat. Közülük egyet ereklyeként őrzött a költő Pál nevű testvérének unokája, a Székesfehérváron élő Vörösmarty Mária. Végakarata volt, hogy a kép múzeumba kerüljön. Most a legméltóbb helyen látható, abban a házban, ahol Vörösmarty Mihály gyermekeit és ifjúkorát töltötte: Kápolnásnyéken, az emlékmúzeumban.

(H. J.)

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Ap. 1844. évi. 1. sz. 1. kötet. 1. oldal.
1844. évi. 1. sz. 1. kötet. 1. oldal.

Gárdonyi Géza levelei

Lelőhely: nincs adat

Kor: 1883–1913.

Leltári szám: Gárdonyi községhez írott levelei: újoncozás ügyében, SzIKM 79.584. I.

kérelem illetőségi bizonyítvány kiállítására, SzIKM 88.22. I.

Szabolcska Mihályhoz, SzIKM 88.23. I.

Tömörkény Istvánhoz, SzIKM 88.26. I., 88.27. I., 88.28. I.

Nagyságos Asszonyom megszólítással, 1903. szeptember 18-án, SzIKM 72.462. I.

1913. április 26-án, SzIKM 88.25. I.

Irodalom: Gárdonyi J.: Az élő Gárdonyi. Dante Kiadó, Bp., 1934.; Z. Szalai S.: Gárdonyi Géza. Bp., 1977.; Horváth J.: Gárdonyi Géza Emlékmúzeum. Agárd. IKMK, D/184. Szfvár, 1988.

Gyűjteményünkben 9 db, kézzel írott Gárdonyi-levél található. Időrendben az első kettő Gárdonyi községhez címezett.

Az 1883. március 9-én, Devecserben kelt levélben Ziegler Sándor tanító az előjáróság tudomására hozza tartózkodási helyét. A levél előzménye az volt, hogy egy évvel korábban a község keresni kezdte a hadköteles fiatalembert, akiről az anyakönyvi bejegyzésen kívül más adattal nem rendelkezett.

1897. július 20-án Gárdonyi (Ziegler) Géza hírlapíró névmagyarítás céljából illetőségi bizonyítványt kér Gárdonytól. Ekkor már 16 éve ezen a néven publikál. Választott írói nevét először 1881. május 5-én, a *Fülfentő* című egri élc lapban pillanthatták meg az olvasók, a *Kínos perc* című humoreszk alatt. Egyik tanítójelölt társa őrizte meg az anekdotát, mely szerint a többiek ugratására, miért nem hivatja magát inkább Agárdinak, amit soványsága is jobban indokolna, így felelt: „Igaz, hogy Agárdon születtem, de tudjátok, úgy volt ez, hogy én már a bölcsőmben megkezdtem a vándorlást. Ha már egyszer Gárdonyban kereszteltek, úgy gondoltam, hogy Gárdonyira kereszteltetem a nevemet is.”

Az „egri remete” sokat levelezett kiadókkal, szerkesztőkkel. Ezeknél izgalmasabbak barátaihoz intézett levelei. Szabolcska Mihályt „kedves jó Poétám! Élsz-e vagy meghóttál?” kérdéssel verses levélben keresi fel, s így búcsúzik:

Minthogy türelemmel
már csak alig bírok
Ha erre sem felelsz
még hosszabbat írok!

Még szegedi újságíró korában kötött barátsága Tömörkény Istvánnal. Mikor 1903-ban a Petőfi Társaságban megüresedett két hely, Gárdonyi az egyikre azonnal Tömörkényt javasolja, majd szerényen gratulál írotársának tagságához.

A levelek közül kettő Nagyságos Asszonyom! megszólítással kezdődik, a hölgyek személyét azonban homály fedi.

Az 1913. április 26-án kelt válaszlevél hangneme és tartalma azt látszik igazolni, hogy Gárdonyi nem ok nélkül állt nőgyűlölő hírében. „A nők miatyánkjának így kellene végződnie: ...de szabadíts meg olykor a fantáziámtól. – írja – Mert a fantázia pajkos festő: a rútat szép-

1. Péter 1844 júl 20
47
1928
Virtus Kócsig
Nemmagyarországi aljából
illetőségi bizonyítvány kéred.
Isn lettem Agárdon 1863 aug. 3.
Ha még ebben a hónapban
megkapom a kívánt orvosi
ésem orvosredjere? Eger. Fatai
intára 24 küldeni. A költőket
vagy a orvosi vétele után
vagy kérem terjed
postautan vételel küldeni,
mert nem tudom mit kell
fizetnem.
Pinteleket
György Gárdonyi (Gyula)

nek festi, a szépet rútnak. Ennek köszönhetem én is szíves érdeklődését, – amíg nem ismer. (Mert nem ismer, hanem csak a fantáziájának rólam alkotott képét ismeri.) Ezért lát engem aranyinak, holott valójában csak kóró vagyok, amelyet a fantáziája a búcsúzó nap sugaraival fest maga elé.”

A levelek másolatai az agárdi Gárdonyi Géza Emlékmúzeumban láthatók.

(H. J.)

Báli ruha

Lelőhely: A ruha vásárlás révén került a múzeum gyűjteményébe az 1970-es évek végén.

Kor: XIX. század utolsó harmada

Leltári szám: SzIKM 79.9.1.

Irodalom: közöletlen

A Vas megyéből Fejér megyébe származott polgárcsalád leányának báli ruháját a családi kegyelet őrizte meg számunkra. A ruhát Tarlós Józsefnétől vásárolta meg a múzeum, az 1970-es évek végén. A családi hagyomány szerint az elsőbálos lány nem sokkal a bál után meghalt. Az almazöld, franciaselyem ruhát a család ereklyeként őrizte a világháború viharai-ban. A múzeumba kerülve az apró gyöngyhímzéssel díszített, igen rossz állapotban levő ruhát Ruisz Marietta restaurálta.

A ruha szabása a XIX. század utolsó harmadának divatja szerint készült: a testhez álló felsőrészhez külön szabott, uszályos szoknyarész tartozik. A finoman szabott, mértéktartóan elegáns ruha formai megoldásai már a magyaros ünnepi ruhaformát idézik. Az ingvállra emlé-keztető felsőrész vonalvezetése a magyaros ruhák jellemzője, míg az erősen fűzőtt derék, az uszályos szoknya pedig a XIX. század utolsó évtizedeinek divatvonalait összegzi.

A báli ruha restaurálása 1981-ben fejeződött be.

(G. A.)

Férfi díszmagyar

Lelőhely: 1980-ban, vásárlás révén került a múzeum gyűjteményébe.

Kor: Az 1920-as évek második fele.

Leltári szám: SZIKM 86.22.

Irodalom: Balázs Katalin: Az aranydiploma mellé. FMH, 1978. szept. 27. 3. p.

Az 1980-ban megvásárolt díszmagyar Romhányi Gyula (1908-1980) gyógyszerész díszelgő öltözete volt. Nógrádi kisnemesi családja már gimnazista korában elkészíttette számára a ruhát, amelyben egy megyegyűlésen szólalt fel, majd az eskövőjén viselte.

A díszmagyar tartozékai: kócsagtollas forgó, föveg, mente, alatta dolmány, csizmanadrág, díszkard, kardkötő öv és rámás csizma. Az öltözetrel együtt egykori tulajdonosával kapcsolatos iratok és képek is kerültek gyűjteményünkbe.

Romhányi Gyula a gárdonyi, majd Székesfehéváron a Halesz liget melletti patikát vezette.

A díszmagyar formai előképe a török ízlésből átvett ún. magyaros, vagyis később magyarosnak tartott férfiruha volt. Ennek lényege a testhez álló hosszú nadrág és az, hogy a dolmány és a mente ujját nem szabták külön, hanem „T” alakot szabtak az anyagból. Ez a szabásmód csak a XVIII. században alakult át. Koronként változott, hogy melyik ruhadarab volt a hosszabb: a XVI. században a dolmány térdén alul ért, és hosszabb volt, mint a mente. Később ez az arány fokozatosan megváltozott. 1820 táján volt e két viseleti darab, a dolmány és a mente a legrövidebb. A mentét gyakran viselték vállra vetve. A dolmányt 1817-től nevezték atillának. Ebben a formában önállósult, s a reformkor magyar függetlenségi törekvéseinek kifejezőjévé vált.

A XVII. századtól mindkét felső ruhadarabot paszománnyal és ritkábban hímzéssel díszítették. A kardot mindenkor a dolmány fölé, tehát a mente alá kötötték. A XVII. századtól terjedt el ehhez a ruhatípushoz a csizma viselete, az addigi fűzős cipő helyett. Az 1860-as évek politikai helyzetében ez a magyaros ruha vált a nagy ünnepségek díszöltözetévé. A XIX. század végétől pedig már akármilyen ünnepségeken nem is viselték a díszmagyart: csak a hivatalos állami ünnepeken, a politikailag fontos eseményeken, a diplomáciai és udvari életben maradt szerepe. Egyéb alkalmakkor a nyugati divatnak, a napszaknak és az alkalomnak éppen megfelelő öltözetek, a frakk, a zsakett vagy a zakó feleltek meg a társasági illemszabályoknak.

A díszmagyar elnevezést a XIX. század utolsó harmadától találjuk meg, jelezve e névvel az öltözet kifejezetten díszelgő, ünnepélyes jellegét. A díszmagyar ilyen értelemben mindig megtervezett öltözké volt, ekkortól általában fekete színben készült, bár főúri körökben készítettek színes díszmagyarokat is.

Az 1860-as évektől a női ruházatban is megjelent a díszmagyar: az uszályos szoknyához pruszlikot, ingvállat és kötényt, ritkábban mentét is viseltek a hölgyek.

(D. Zs.)

Pintér Sándorné Keserű Zsófia emlékkönyve Németh László emlékversével

Lelőhely: Mezőszilas, Pintér Sándorné Keserű Zsófia ajándéka.

Kor: 1910-es évek eleje

Méret: 11 x 17 cm

Leltári szám: SzIKM 80.1550.1.

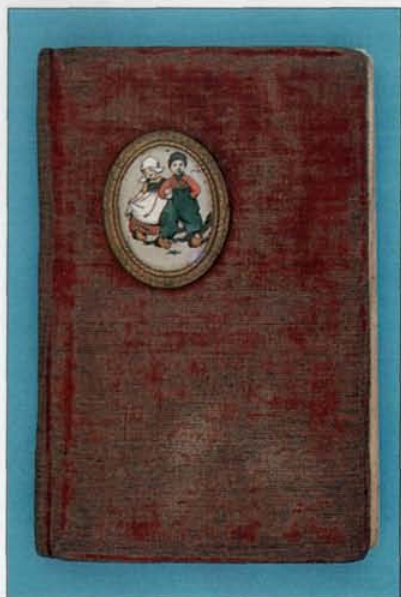
Irodalom: Németh L.: Magam helyett. Homályból homályba. Életrajzi írások I. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1977.

A megkopott vörös bársony borítású emlékkönyvet 1914-ben, 13 éves korában kapta Keserű Zsófia. 12 esztendőn át gyűjtötte az idézeteket, tanácsokat, irodalmi és népi bölcsességeket, kedves bejegyzéseket e könyvecskébe szüleitől, testvéreitől, rokonaitól, iskolatársnőitől és barátaitól. Az emlékkönyvet irodalmi érdekességüvé Németh László emlékvérse emeli.

Németh László Nagybányán született, de „választott szülőföldje” – apja szülőfaluja – Szilas. Itt töltötte vakációit a falu közepén lévő tágas parasztportán. „....az a ház ... gyermekkoromban számomra a boldogság szigetét jelentette ... mint egyke a nagy, huszonnégy unokatestvéres családban itt kóstoltam a vidéki életet.” Gimnazista korában saját költeményeit szavalta a falu kaszinójában, fellépett műkedvelő színjátszókkal.

Gyakran vendégeskedett a szomszédos Középbogárdon, a Keserű családnál. Meghitt barátság fűzte vele egyidős első unokatestvéréhez, Zsófiához. Ennek bizonyossága az 1920-ban keletkezett emlékvérse. 19 évesek voltak ekkor.

„Író is úgy lettem, hogy Szilasbalhás kiszólt belőlem...” – vallotta Németh László.

Műveinek jelentős része az itteni világ elemeiből épül fel. Itt készül a halálra a nagymama, a *Horváthné meghal* című novellájának hősnője. Ezzel az írással nyerte meg a *Nyugat* pályázatát 1925-ben, s ezzel avatta íróvá a legtekintélyesebb magyar folyóirat. Innen indul Boda Zoltán, az *Emberi színjáték* főalakja. Ide kötődnek legjelentősebb regényei, az *Iszony*, a *Gyász*, a *Kocsik szeptemberben*, drámái közül az *Erzsébetnap*. A kötődés sosem volt egyoldalú: Szilas mindig egy kicsit sajátjának tekintette Németh Lászlót. Az újjáépített Németh-házban az íróról elnevezett könyvtár és emlékszoba található. Az itt rendezett kiállítás Németh László és Szilas kapcsolatát, itteni élményeit, kötődéseit idézi. A kiállítás becses darabja Keserű Zsófia emlékkönyve.

(H. J.)

Zsófikának.

A mulkor egy nagy, úri kertben jártam,
Hol drága, kék virágok nyíltak;
Ei nem szerettem őket, túl vadillat,
És túl jó pompa volt a ragyogásban.

Onnit a rétre mentem; s mit találtam?
Egy vadvirágot; szirmai feli harmat;
Színre, illatra talán nem volt gondom,
De oly melid s szép, hogy én megcsodáltam.
Ha midtőltekint egy kényes, cifra dáma,
Ne süd le, hűgom, soha a szemed,
Nem boldogít a dáma ragyogása.

Ó kerti dísz, csak arra jó, hogy tessék,
Évadvirág vagy, melkő, hogy keressek,
S megnézhesd vele az életet.

Közpályád. 1920 október 4. é.

Amethyst László,

A nemzeti áldozatkészség emlékműve: Vértess vitéz szobor Fehérváron

Lelőhely: Székesfehérvár

Készült: 1915

Méret: M:260 cm; Sz:90 cm

Leltári szám: SzIKM 4745.

Irodalom: Gergely A.: A nemzeti áldozatkészség szobra Székesfehérváron. FMH, 1988. dec. 19.

A szobrot Lyka Döme, pázmándi földbirtokos ajándékozta a városnak, az I. világháborúban nyomorékká vált katonák segélyalapja javára. A törvényhatósági jegyzőkönyv tanúsága szerint 1915. március 18-án jelentette be hazafias szándékát: a rokkant katonák megsegélyezésére egy hársfából faragott szoboralakot ajándékoz az ősi koronázó város polgárainak.

A szobrot Lyka Döme Riegele Alajos szobrászművésszel készítette el. Elképzelése szerint Mátyás király dicső fekete seregének egy pompás vitézét kell ábrázolnia.

A szobor kivitelezése és felavatása körüli eseményekről részletesen, szinte naponta tájékoztattak a megyei lapok. A város és vármegye kiválóságaiból alakult szoborbizottság gondoskodott arról, hogy a szobor elkészüljön, melyet szeptember 8-án Prohászka Ottokár megyéspüspök avatott fel. Később a Városház téren felállított szobor egy kis „gót stílű pavillont” is kapott. A pavilon mellett napi háromszori váltásban egy négytagú hölgytársaság felügyelt arra, hogy a darabonként 50 fillérét árusított, de általában jóval felülfizetett vas, sőt ezüst hadiszegek beverése rendben történjen. Vasárnaponként térzenét adtak a „Nemzeti Áldozatkészség Szobra” előtt a fehérvári huszárok: a Mackensen és a Hildenburg nevét viselő ezred tagjai.

Adománygyűjtő levelével a történelmi Magyarország összes városát, törvényhatóságát felkereste a szoborbizottság. Az ezekre érkezett válaszokból tudjuk, hogy a monarchia területén több városban is volt hasonló céllal készített vasvitéz, vashonvéd. Bécsben, Budapesten, Nagyváradon, Győrött, Losoncon, Kolozsvárott állítottak fel hasonló szobrokat.

A Vértess vitéz szoborbizottsága a befolyt pénzeket hadikölcsönökbe fektette, és osztotta ki a városi hadiárvak közt.

(G. A.)

Smohay János hagyatéka

Lelőhely: Székesfehérvár

Kor: 1890-es évektől 1953-ig

Leltári szám: SzIKM H/8. 84.40 – 84.197.; H/9. 85.43.1. – 85.77.15.

Irodalom: A Smohay-díj tíz éve. (kiállítási katalógus) IKMK, D/206. Szfvár, 1991.; Gergely A.: A kalapos mester alapítványa. FMH, 1991. szept. 21.

Smohay János (1890-1975) kalaposmester és festőművész hagyatéka az 1970-es évek második felében került a Szent István Király Múzeum birtokába. A több ezer tárgyból álló hagyatéktörténeti, képzőművészeti és fotótörténeti anyagból áll. Smohay János végrendeletének megfelelően alapítványt és díjat hoztak létre fiatal, tehetséges, Székesfehérvárhoz kötődő művészek számára. A Smohay Alapítvány működésének tizedik évfordulóján, 1991-ben, a Csók István Képtárban emlékkiállításon mutattuk be az egykori kalapkészítő mester családjának és az alapítványtevőnek a XIX. század utolsó évtizedeitől az 1950-es évekig terjedő időszakból származó iratait, tárgyait, műveit.

Smohay János 1890-ben született Székesfehérváron, a Palotavárosban. Nagyatyja, Rimaszombathy János ugyanebben az évben alapította kalapkészítő műhelyét. A nagyapa halála után (1909) az özvegye vitte tovább az üzletet, 1921-ig. A kalapkészítés mesterségét az utódok örökölték, ám Smohay János – a család teljes elzárkózása ellenére – a művészeti pályát választotta. Előbb a jónevű Szigeti József fotólaboratóriumában, majd a festőakadémián tanult. Művészeti tanulmányait – melyet az I. világháború szakított félbe – 1919-ben fejezte be. 1931-32-től kezdve azonban, a családi hagyományoknak megfelelően, kalapos üzletet nyitott a város szívében, a Nádor utcában. Az 1951-ig működő üzlet teljes berendezése, könyvelése, árumintái, üzleti levelezése, napi használati tárgyai múzeumunkba kerültek.

Különösen értékes, a család 1897-ből való ruházati és mértékjegyzéke, melyet még a cégalapító Nádasdy Tamás gróf kastélybéli személyzete számára készített. A családi háztartás 1913-1952 közt vezetett számadáskönyvei szintén jelentős kultúrhistóriai emléket képviselnek.

A hagyatéktörténeti értékét elsősorban az adja, hogy egy iparos-kereskedő család működéséről és mindennapjairól ad több mint fél évszázados keresztmetszetet.

(G. A.)

A Varsányi-féle fodrásműhely

Lelőhely: Székesfehérvár – Palotavárosból 1984-ben, vásárlás révén került a múzeumba.

Kor: 1920-1980 közötti

Leltári szám: SzIKM 84.10.1-84.10.52.

Irodalom: közöletlen

Varsányi Imre fodrásműhelyének berendezése a Palotaváros szanálása előtt, 1984-ben került vétel útján a múzeum gyűjteményébe.

A ház, amelyet a szanáláskor lebontottak, a Sütő utca sarkán állt. 1930-ban épült, Grotz Kálmán rézműves háza helyén.

A fodrásműhelyt a Nagy Lajos-féle vendéglő mellett Varsányi Imre mestere, Mayer Antal alakította ki. Varsányi nála töltötte 1916-tól inas- majd segédéveit. 1956-ban lett önálló. A műhelyberendezés megvásárlása idején már 11 éve nyugdíjasként tartotta fenn az ipart.

Az együttes a cégtáblát, a mesterlevelet, a segédlevelet, a munkakönyvet, az okleveleket, az apró munkaeszközöket (kefék, ecsetek, borotvák, fésűk, ollók, tálak stb.), illetve a berendezési tárgyakat egyaránt tartalmazza. A berendezés legrégebbi darabja egy csúcsos tetejű tükör, félkör alakú márványlappal és a hozzávaló borbélyszékkel.

(D. Zs.)

Aposztolovics Miklós vegytisztító üzemének berendezése

Lelóhely: Székesfehérvár, vásárlás révén került a múzeum gyűjteményébe 1989-ben.

Kor: XX. sz. eleje

Leltári szám: SzIKM.90.14.

Irodalom: Demeter Zs.: Kelmefestő és vegytisztító üzemek. In: Demeter Zs. – Gelencsér J. – Lukács L.: Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár – Palotaváros története és néprajza. IKMK, A/31. Szfvár, 1990.

Aposztolovics Miklós vegytisztító üzemének berendezését a műhely (Székesfehérvár, Kadocsa u. 1.) bérletének megszűnése és egy üzemi baleset miatt adták el múzeumunknak, 1989-ben. A tekintélyes méretű, teljes együttes ma is működőképes, bár az itt alkalmazott benzines technológiát ma már a triklóretilén, zárt rendszerű, automatizált tisztítás váltotta fel, miután ez a módszer nem tűzveszélyes.

A múzeumba került benzines tisztítóberendezés fő részei: mosógép, centrifuga, szeparátor, keringető szivattyú, erőátviteli berendezés és desztilláló. A teljes berendezés csak nagy, jól szellőző és több helyiségből álló műhelyben működhetett. Ezért, és az üzletmenet szempontja is azt indokolta, hogy a műhely – tehát a hely- és vízigényes tisztítás, festés és a felvevőhely – tehát a vasalás és vállalás – általában két különböző helyen történt.

Az Aposztolovics-műhely a Tolnai utcában, a felvevőhely és a lakás a Selyem u. 40. szám alatt volt. 1931-ben költözött a felvevőhely és a lakás a Kossuth utca 9. szám alá. Itt folyamatosan működött 1988-ig, bár Aposztolovics Miklós édesapja 1932-ben meghalt. Az üzletet az özvegy, majd a lassan beletanuló, iskoláit elvégző nagyobbik fiú vezette tovább. Addig az üzemi munkát Aposztolovics Miklós anyai nagybátyja, Brajnovics Lajos végezte számukra a Szűnyog utcában, majd a Vargacsatornaparton épült műhelyében. Brajnovicsék egész ügykörét az 1950-es évek végén az Aposztolovics cég vitte tovább.

Ma a felvevőhely az Oskola utca 3. szám alatt üzemel, a műhelymunkákat bérben végeztetik

(D. Zs.)

Szattyánbőrbe kötött vörös ritkaság

Származási hely: Dunaújváros

Méret: 22 x 31 x 12 cm

Leltári szám: IM 67.9.1.

Irodalom: Faludy Gy.: Jegyzetek az ország margójára. Sztálinváros Dunapenteléből. Magyar Hírlap, 1991. okt. 5., 6.; Faludy Gy.: Jegyzetek a kor margójára. Dunapentele Sztálinváros lesz. Magyar Világ Kiadó, 1994., 128-134.; Makkay J.: Szattyánbőrbe kötött vörös ritkaság, Pest Megyei Hírlap, 1995. jan. 20., 9.; Matussné Lendvai M.: .... a nagy Sztálinról nevezhessük el." Árgus, 1995/1., 70-74.

A dunaújvárosi Intercisa Múzeum történeti gyűjteményében található az, a valószínűleg nemzetközi ritkaságnak számító vaskos kötet, amely Dunapentele város lakóinak és a Dunai Vasmű építőinek Rákosi Mátyáshoz írt leveleit tartalmazza. Az előre nyomtatott szöveggel megfejejt, fényes papírlapokat közel tizenötezen írták alá. Kérték Rákosi Mátyást, forduljon nevükben Sztálin elvtárhoz: engedje meg, hogy Dunapentele 1951. november 7-dike tiszteletére felvehesse a nevét. Az aláírók rövid felajánlást is tettek, vagy pár szóból álló üzenetet, jelszavakat írtak a nevük mellé. A leveleket középkori kódexek mintájára fűzték vaskos kötetté, vörös bőrkötéssel borították. A sárgaréz gombokat öntött műanyag, vörös csillagok díszítik, s aranyomással készített felirat tájékoztat a kötet tartalmáról.

(Mné L. M.)

„Sztálinváros a jövőben”

Származási hely: a Székesfővárosi Tanács ajándéka

Készült: 1955-ben

Méret: 180 x 500 cm

Leltári szám: IM 67.18.1.

Irodalom: közöletlen

Jeges Ernő 1955-ben készítette „Sztálinváros a jövőben” című temperáját, farostlemezre kasírozott csomagolópapírra.

A festmény madártávlatból ábrázolja a vasmű és a város már meglévő, valamint tervezett létesítményeit. Az alkotás hűen tükrözi a „Szocialista város és szocialista ipartelep egy szerves egységnek két pólusa” elvet. Az előtérben a Sztálin Vasmű különböző gyáregységei láthatók. Főbejáratát – a szovjet városépítési elveknek megfelelően – közvetlen útvonal kapcsolja össze a városcentrummal. Az út jobb oldalán hatalmas stadion helyezkedik el. A szocialista várost a minisztertanácsi határozattal megállapított, 30-35 ezres lakósságszámig terjedő városfejlődésnek megfelelő állapotban láthatjuk. A város középpontjában – a Dunapentelelével összekötő út mentén – található a főtér. Nagy, kövezett, vegetációmentes, demonstrációs végpontja a felvonulási útvonalaknak. Itt emelkedik, függetlenül minden épülettől, mint a város központja, a tanácsháza – a tervezet szerint – mintegy 70 méter magas tornya. Északon a Duna és túlsárga zárja le a kompozíciót.

(Mné L. M.)

Pekáry István: Magyarország népművészete

Lelőhely: Dunaújváros, Arany Csillag Szálloda

készült: 1955-ben

Méret: 162 x 247 cm

Leltári szám: letét

Irodalom: Magyar gobelin 1945-1985. Múcsarnok, Bp., 1985.

A dunaújvárosi Intercisa Múzeum történeti gyűjteményében letétként őrzött „Magyarország népművészete” című gobelinjét Pekáry István 1955-ben készítette, az 1954 novemberében átadott sztálinvárosi Arany Csillag Szálloda részére.

A falikárpiton a művész az ország térképén mutatja be a nevezetesebb néprajzi tájakat (mint Bakony, Somogy, Sárköz, Ormánság, Hortobágy), helységeket (pl. Kalocsa, Boldog, Érsekcsanád, Csákvár, Mezőtúr, Sárospatak) és csoportokat (palócok, matyók). A népművészet különböző ágazatai közül elsősorban a jellegzetes ünnepi és hétköznapi népviseletet jeleníti meg, részben a pásztorélet képviselőin keresztül, valamint kerámia tárgyakat, fafaragásokat, népi bútorokat, szőtteket, hímzéseket ábrázol. De utalás történik a népi táncra (Kapunvár, Nyírség) és a furulyázó parasztember által a népzeneire is.

Magyarország növényvilágából a jellegzetes kerti- és vadvirágokat (gyöngyvirág, kankalin, harangvirág, ibolya, tulipán) hihetetlen bőségben, naív művészeti stílusban ábrázolja a művész.

A gobelin jobb alsó sarkában a Magyarországon jellemző gyümölcsökből (szőlő, körte, alma, barack) összeállított csendélet látható miskakancsóval.

(Mné L. M.)

A Fekete Sas Patika berendezése

(kemény- és puhafa bútorok, esztergált fa-, kerámia- és üvegedények)

Kor: XVIII. század közepe-XX. század eleje

Leltári szám: SzIKM 75.1-től 75.496-ig

Irodalom: Nékám Lajosné: Die Apotheke „Zum schwarzen Adler”. AlbaR, VI-VII. 1966. 101-110.;

Szabó L.: A Fekete Sas patika története. Gyógyszerésztörténeti Diárium, IV. 1975. 3. sz. 43-50.;

Kovács P.: A Fekete Sas Patikamúzeum. IKMK, D/135. Szfvár, 1979.

A Fekete Sas Patikamúzeum 1971-ig igazi patikaként működött. A berendezés és a felszerelési tárgyak restaurálása után, 1975-ben nyílt meg múzeumként. A patika officinájának tölgyfa szekrényeit 1758 táján készítette Baumgartner Bernát jezsuita laikus testvér és műhelye a szemközti, egykori jezsuita rendházban, mely ma a Szent István Király Múzeum központjának ad helyet. Maga a patika is ebben a házban működött eredetileg, egészen 1774-ig, amikor a jezsuiták fölösztatása után a berendezést árverésen elnyerő civil gyógyszerész mai helyére költöztette. Az oldalsó térben álló, töredékesen fennmaradt, festett puhafa szekrények lehettek a jezsuita patika legelső bútorai, amelyeket talán a Kőszegen is működő Codelli József, ugyancsak laikus testvér készíthetett a különösen szép, kartusos festésű, esztergált fatégelyekkel együtt. Az officina közepén álló táraasztal már jóval fiatalabb: a XIX. század elején készült, empire stílusban. Még később, a XX. század elején készült a rajta álló két mérleg, s az 1920-as években a középső szekrényen álló neobarokk óra.

(K. P.)

Kétajtós szekrény

Anyag: tölgyfa, faragott és sötétre pácolt részletekkel.

Méret: M:210 cm; mélység:47 cm; Sz:143 cm

Leltári szám: SzIKM 59.1.1.

Irodalom: Vadászi E.: A bútor története. Bp., 1987.

A nagyméretű szerkeny 1770-1780 körül, Székesfehérvárott készült, a rokokó és a Louis XVI. közötti átmeneti stílusban. Feljegyzések szerint 1953-ban, majd 1962-ben kisebb restaurálást végeztek rajta, a levált eredeti részletek visszaragasztásával. A szekrény lábai és a bal felső betét egyik függőleges keretező léce új.

A városi életmódra és lakáskultúrára, valamint a helyi asztalosmesterség nivójára egyaránt jellemző bútordarabot, más berendezési tárgyakkal együtt, 1959-ben, a Székesfehérvárról Budapestre elszármazott Janny-familia tulajdonából vásárolta meg múzeumunk.

(K. P.)

Tervszekrény

Anyag: tölgyfa

Méret: M:220 cm; mélység:101,5 cm; Sz:184,5 cm

Leltári szám: SzIKM 64.21.1.

Irodalom: Ybl E.: Ybl Miklós. Bp., 1956.

A kétrészes, timpanonos záródású, eklektikus szekrényt Ybl Miklós (1814-1891) tervezte és készítette építészeti rajzainak tárolására. Az érdekes bútor, amely stílusjegyeiben és egész megjelenésében is Ybl házainak modorát idézi, 1964-ben, az építész unokaöccse, Ybl Ervin művészettörténész ajándékként került gyűjteményünkbe. 1969 óta a Budenz-ház – Ybl-gyűjtemény Ybl Miklós emlékszobájában látható.

(K. P.)

Szekreter

Anyag: jávorfa furnérral, fekete páccal, aranyozással

Méret: M: 192 cm; mélység: 46 cm; Sz: 103 cm

Leltári szám: SzIKM 76.107.1.

Irodalom: Farkas Z.: Biedermeier. Bp., é.n.

A kerek formájú, biedermeier írószekrényt 1976-ban, a székesfehérvári Kaufmann családtól vásárolta a múzeum. Az érdekes megjelenésű, szép bútor Farkas Zoltán a magyar biedermeierről szóló könyvében fényképpel szerepel. A második világháború végén vandál módon, szuronnyal feltört és erősen sérült darabot 1988-ban Koppán Zsolt restaurálta.

(K. P.)

Biedermeier garnitúra

Az ülóbútorok fenyőfa alapon cseresznyefa borítással készültek.

Kanapé:

Méret: M:106 cm; H:174 cm; Sz:62,5 cm

Leltári szám: SzIKM 73.4. 1.

5 db támlásszék:

Méret: M:90 cm; az ülőke átmérője:45 cm

Leltári szám: SzIKM 73.4.2-6.

A kerek asztal fenyőfa alapon diófa borítással készült.

Méret: M:79 cm; átm.:79 cm

Leltári szám: SzIKM 73.5.1.

Irodalom: Voit P.: Régi magyar otthonok. Bp., 1940.; Szabó L.: A Fekete Sas Patika története. Gyógyszerésztörténeti Diárium, IV. 1975. 3. sz. 43-50.

A garnitúrát múzeumunk 1973-ban attól a Lukáts familiától vásárolta, akiknek 1903-tól az 1950-es államosításig tulajdonában volt a székesfehérvári Fekete Sas Patika. Darabjai eredetileg nem tartozhattak össze – amit az ülóbútor és az asztal eltérő furnérozása is bizonyít – de a patika egykori irodájában már ebben az összeállításban használták. Zlinszkyné Sternegg Mária szakértői véleményéből tudjuk, hogy az ülóbútorok 1835 és 1845, az asztal pedig 1830 és 1845 között minden bizonnyal itt, Székesfehérváron készülhettek.

(K. P.)

Szenes Zsuzsa: Virágot szagoló nő (1968)

Anyag: gyapjútűzés

Méret: 90 x 50 cm

Leltári szám: SzIKM 69.28.1.

Irodalom: Szenes Zsuzsa. (Kiállítási katalógus, Kovalovszky Márta előszavával.) IKMK, D/66. Szfvár, 1969; Perneczky G.: Művészeti búvópatakok. Valóság, 1969. 6. sz.; Kovalovszky M.: Szenes Zsuzsa. Képzőművészeti Alap, Bp., 1976.

Iparművészeti gyűjteményünk kevés modern darabot őriz, ezek elsősorban a kortárs magyar textilművészet 1968-tól kezdődő felvirágzását dokumentálják. A textiles mozgalom egyik legfontosabb alakja Szenes Zsuzsa (1931) volt. Az Iparművészeti Főiskolán 1955-ben diplomázott. Kezdetben nyomott anyagot tervezett, és grafikával foglalkozott. A hatvanas évek második felében dolgozta ki a gyapjútűzés technikáját, mely a rajz és a textil szellemét vegyítette. A vonal szerepét itt a szín és gyapjúköteg vette át, melyet úgy vezetett a formák körül, mint grafikus a tollat a papíron. A kötegeket levarró szállal árnyalta, változtatta a részleteket, mint a rajzon a sötét vagy halványabb tusfelületekkel. A *Virágot szagoló nő* előképe Rippl-Rónai *Pirosruhás lány* című selyemgobelinje. Annak diadalmas eleganciáját Szenes Zsuzsa fanyar hangsúlyokkal és groteszk rajzzal helyettesíti.

(K. M.)

Gecser Lujza: Alak a Drapéria-R sorozatból (1983)

Anyag: lakkal merevített vászon

Méret: M: 120 cm

Leltári szám: letét

Irodalom: Fitz P.: Gecser Lujza. (katalógus bevezető) Műcsarnok, 1984.; Gecser Lujza textilművész emlékkiállítása. (katalógus) 1989., IKMK D/192. sz.; Fitz P.: Gecser Lujza. Kortárs magyar művészeti lexikon, I. A-G. Enciklopédia Kiadó, Bp., 1999., 702-704. p., Repro: 703. p.

A magyar textilművészet 70-es, 80-as évekbeli megújulásának egyik meghatározó egyénisége a tragikusan fiatalon meghalt Gecser Lujza (1945-88). Bátor kísérletei révén nagy szerepe volt a tradicionálisan erősen kötött művészeti ág határainak kiszélesítésében, a textilművészet fogalmának újraértékelésében. Munkáiban elsőként kezdte alkalmazni a textilművészet technikái, módszerei alapján a textiltől idegen, korszerű anyagokat. A szobrászat ambícióit megvalósító nagyszabású művei, szizálból, műgyantából készült kompozíciói a tértextil műfajának egyik úttörő mesterévé avatták. Legutolsó munkái közé tartoznak a Drapéria-R sorozat figurái, melyek a velemi alkotóműhelyben készültek. 1984-ben a Műcsarnokban megrendezett Eleven textil című kiállításon újra felállított környezetjében, a Tükörtlérben helyezte el a testet csak lepellel jelző, burokszerű, magányosságot sugárzó szellemasszonyait.

(S. E.)

Ismeretlen művész: Mohai Ágnes (1880 körül)

Anyag: festett vörösfenyő

Méret: M:154 cm

Leltári szám: SzIKM 64.244.1.

Irodalom: közöletlen

A mohai birtokos, Kempelen Imre 1879-ben táratta föl új fúrással a máig közkedvelt Ágnes-víz forrását, melyet édesanyja, Bajzáth Ágnes emlékére keresztelt el. Ekkoriban készült a forrásfoglaló házba a szobor is, melynek modellje szintén Kempelen szép édesanyja volt. A szobor a második világháborút követő években gazdátlanra vált, s az ötvenes évek közepén igen megrongált állapotban került megőrzésre a múzeumba. 1972-től „Az 1000 éves Székesfehérvár” című állandó kiállításon szerepelt, 1992-ig. Ezután kezdődött meg a budapesti Képzőművészeti Főiskolán a szakszerű restaurálása, melynek eredményeként újra eredeti szépségében élvezhetjük.

A mohai víz első említése egy 1374-es tatárjárásból ismert, ahol „Áldó kút” néven emlegetik, ami nyilvánvaló célzás gyógyító hatására. A török időkben a falu elnéptelenedett, s a kút is betemetődött, de emléke megmaradt. 1782-ben az akkori birtokos, Amadé Máté újra megnyitotta a kutat, majd a XIX. század elején Bajzáth György építette ki környezetét. Később ismét elhanyagolták, s csak Kempelen Imre nyitotta meg ismét a forrást.

(K. P.)

Csók István: Rózsaszínű malom (1906 körül)

Anyag: falemez, olaj

Méret: 65 x 69 cm

Leltári szám: SzIKM 96.190.1.

Irodalom: Csók I.: Szimbólumok, mítoszok. Csók István festmények 1899-1917. (Kiállítási katalógus, Király Erzsébet bevezetőjével.) IKMK, D/182. Szfvár, 1988., Emlékezéseim. Németh Lajos előszavával. Akadémiai Kiadó, Bp., 1990.

Csók István (1865-1961) 1903-10 között Párizsban dolgozott, csak egy-egy rövidebb időre tért vissza Magyarországra. „Lelkem felfrissülhetett a nagyszerű impressziókon, melyeket csak Párizs és környéke nyújthat egyedül a világon... Bizony évekig tartott, míg elmúlt a szemeimről a hályog... míg felismertem az ifjú francia művészgárda, Matisse, Maurice Denis, Van Dongen, Vlaminck, Derain törekvéseit...” – írta emlékezéseiben. Az előző évek nagyszerű, a századforduló szimbólumaiban, mítoszaiban gyökerező kompozíciói után most a jólismert mohácsi táj jelenik meg a képen. A Dunán lebegő hajómalom, a parton álldogáló alakok, a két sokác nő – ők később is sokszor szerepelnek Csók festményein – önmagában jellegzetes hazai motívum, megfestésük azonban a modern francia mesterek hatását mutatja. Az opálos, gyöngyházfényű rózsaszín malom derengését merészen ellenpontoszza a kép alsó sarkában feltűnő menyecskék ruhájának ropogósan színes vibrálása.

A kép 1996-ban, a Körmendy Galéria közvetítésével, a MOL Rt. ajándékaként került gyűjteményünkbe, és a cecei Csók István Emlékmúzeum kiállításának egyik reprezentatív darabja.

(K. M.)

Fémes Beck Vilmos: Térdelő nő (1912)

Anyag: bronz

Méret: M: 56 cm

Leltári szám: SzIKM 68.90.1.

Irodalom: Baki M.: Fémes Beck Vilmos. Művészet, 1969. 4. 12-13.; Nagy I.: Fémes Beck Vilmos. (In: Magyar művészet 1890-1919.) Bp., 1981. 487-489.; Gábor E. – Nagy I. – Sármány I.: A budapesti Schiffer-villa. MűÉrt, 1982. 2. 74-88.; Fémes Beck Vilmos emlékkiállítás, 1985. (Kiállítási katalógus, Nagy Ildikó előszavával.) IKMK, D/168. Szfvár, 1985.

Fémes Beck Vilmos (1885-1918) a századeleji magyar szobrásznemzedék egyik kimagasló tehetsége volt. Művészeti tanulmányait a budapesti Iparművészeti Iskolában kezdte, majd – kicsit az egykori céhes világ vándorlegényeihez hasonlóan – európai tanulmányútra indult. Művészi látásmódjának kialakulására elsősorban a J. M. Olbrich mellett, Darmstadtban tanultak, és Münchenben Hildebrand munkásságának a megismerése voltak döntő hatással.

A *Térdelő nő*-t párdarabjával, ma a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében őrzött *Térdelő férfi*-vel és néhány más plasztikai munkával együtt a Vágó József által tervezett budapesti, Munkácsy utcai Schiffer-villa halljába készítette. A villa a maga, építészeti megoldásával és Fémes Beck mellett Csók István, Iványi Grünwald, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Rippl-Rónai József és elsősorban Kernstok Károly munkáival, a magyar szecesszió egyik legkiemelkedőbb alkotása volt.

A *Térdelő nő* Ybl Ervin művészettörténész végrendeleti hagyakozásával került gyűjteményünkbe, aki ezt – párdarabjával együtt – az ötvenes években egy hulladékgyűjtő telepen lelte fel.

(K. P.)

Barta Lajos: Tavasz (1958)

Anyag: bronz

Méret: M:60 cm

Leltári szám: SzIKM 86.79.1.

Irodalom: Barta Lajos emlékkiállítás. (Kiállítási katalógus, Perneczky Géza előszavával.) IKMK, D/170.

Szfvár, 1986.; Kovács P.: Barta Lajos. In: Kovács P.: A tegnap szobrai. Szombathely, 1992. 25. p.; U. Winkler: Lajos Barta. Verlag 71., 1995.

Barta Lajos (1899-1986) egyike azon kevés magyar szobrásznak, aki közvetlenül kapcsolódott a klasszikus avantgárd törekvéseihez. Művészeti tanulmányait Telcs Ede mellett kezdte. Korán kapcsolatba került a népművészet ornamentális örökségével, és ez a hatás vezette egy Brancusi és Hans Arp nevével fémjelzett irányba. A huszas évek közepétől a negyvenes évek elejéig rendszeresen tartózkodik és dolgozik Párizsban. 1932-től szoros barátságban él Rozsda Endrével, aki művészi munkájára is igen nagy hatással van. 1945-ben az Európai Iskolához csatlakozik. 1965-ben Németországban telepedik le. 1970-74 között Párizsban működik, majd haláláig Kölnben él.

A *Tavasz* egyike Barta főműveinek. Kisplasztikai változata megtalálható a Magyar Nemzeti Galériában és számos európai magángyűjteményben. Háromméteres monumentális változatát 1982-ben a németországi Siegenben állították föl. Az általunk őrzött középmeretű változat egyetlen példány, amely a művész hagyatékában maradt fent; Barta halála után néhány évig a bonni Magyar Nagykövetség őrizte múzeumunk letéteként.

Múzeumunk – mint a művész hagyatékának végrendeleti örököse – 1986-ban rendezte meg Barta Lajos emlékkiállítását. A hetvenes évektől számos nagypasztikáját állították föl német városok közterein. Munkái a legjelentősebb európai múzeumok gyűjteményeiben is megtalálhatóak.

(K. P.)

Vilt Tibor: Bohóc virággal (1949)

Anyag: bronz

Méret: M:28 cm

Leltári szám: SzIKM 65.39.1.

Irodalom: J. Cassou – Kovács P.: Vilt Tibor. Bp., 1972.; Vilt Tibor emlékkiállítás (Kiállítási katalógus, Vilt Tibor szövegével.) IKMK, D/166. Szfvár, 1986.; Kovács P.: Vilt Tibor. In: Kovács P.: A tegnap szobrai. Szombathely, 1992. 102-106. p.

Vilt Tibor (1905-1983) az Iparművészeti Iskolában majd a Képzőművészeti Főiskolán folytatott tanulmányok után, 1928-1930 között a római Magyar Akadémián töltött hosszabb időt. Fiatalságától haláláig jellemzője volt az eleven, friss szellemiség. A hatvanas-hetvenes években egyike volt a magyar művészet megújítóinak.

A második világháborút követő évtizedekben először csak 1965-ben, Székesfehérvárott nyílt lehetősége önálló kiállításon való bemutatkozásra, s ez volt az az alkalom, amikor a negyvenes és ötvenes években műtermében készült kisplasztikáit végre bronzba is kiöntethette. Múzeumunk erről a kiállításról vásárolta meg a negyvenes évek egyik főművét, a *Bohóc virággal*-t. Később a művésznek még számos alkotása került gyűjteményünkbe, köztük nagyméretű kompozíciók, melyek a Várkörútra néző szoborkertben láthatóak. Halála után ugyan-csak Székesfehérvárott, a Csók István Képtárban rendeztük meg emlékkiállítását (1986).

(K. P.)

Vajda Lajos: Sárkányviadal (1940)

Anyag: papír, szén

Méret: 90 x 126 cm

Leltári szám: SZIKM 79.50.1.

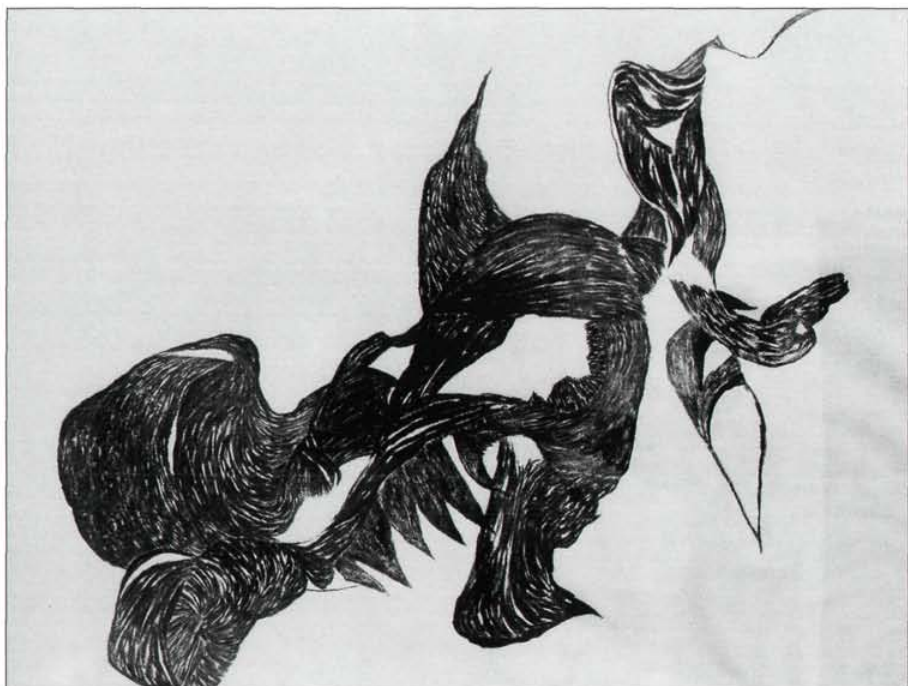
Irodalom: Vajda Lajos emlékkiállítás. (Kiállítási katalógus, Körner Éva előszavával.) IKMK, D/69. Szfvár, 1969.; Mándy S.: Vajda Lajos. Corvina, Bp., 1983.

Vajda Lajos (1908-1941) a Képzőművészeti Főiskolán 1927-30 között, Korniss Dezsőhöz hasonlóan, Csók István növendéke volt, ugyanakkor Kassák Lajos Munka körében is dolgozott. 1930-34 között Párizsban élt, főként fotómontázsokat készített. Kornissal folytatott szentendrei gyűjtőmunkájának tanulságait kristályosan tiszta rajzokban fogalmazta meg. „Ikonjai” és ikonos jellegű önarcképei drámai pasztellkompozíciók, Körner Éva szavaival: „a küldetés, a sorsvállalás ígéhirdetői.”

Rövid pályájának utolsó szakaszában – 1938-40 között – a történelem és személyes sorsának tragikus eseményei határozták meg műveit: nagyméretű, csomagolópapírra rajzolt fekete vonalkötegei görcsösen összefonódó, fenyegető lényeket, nehéz álmok küzdelmeit idézik fel. E különös, sötét látomások sárkányokat, madárszerű teremtményeket, baljós órák hangulatát idéznek fel a szemlélőben.

A kompozíciót a művész hagyatékából a Művelődési Minisztérium vásárolta meg gyűjteményünk részére.

(K. M.)

Veszelszky Béla: Táj (1959-60)

Anyag: olaj, vászon

Méret: 208 x 244 cm

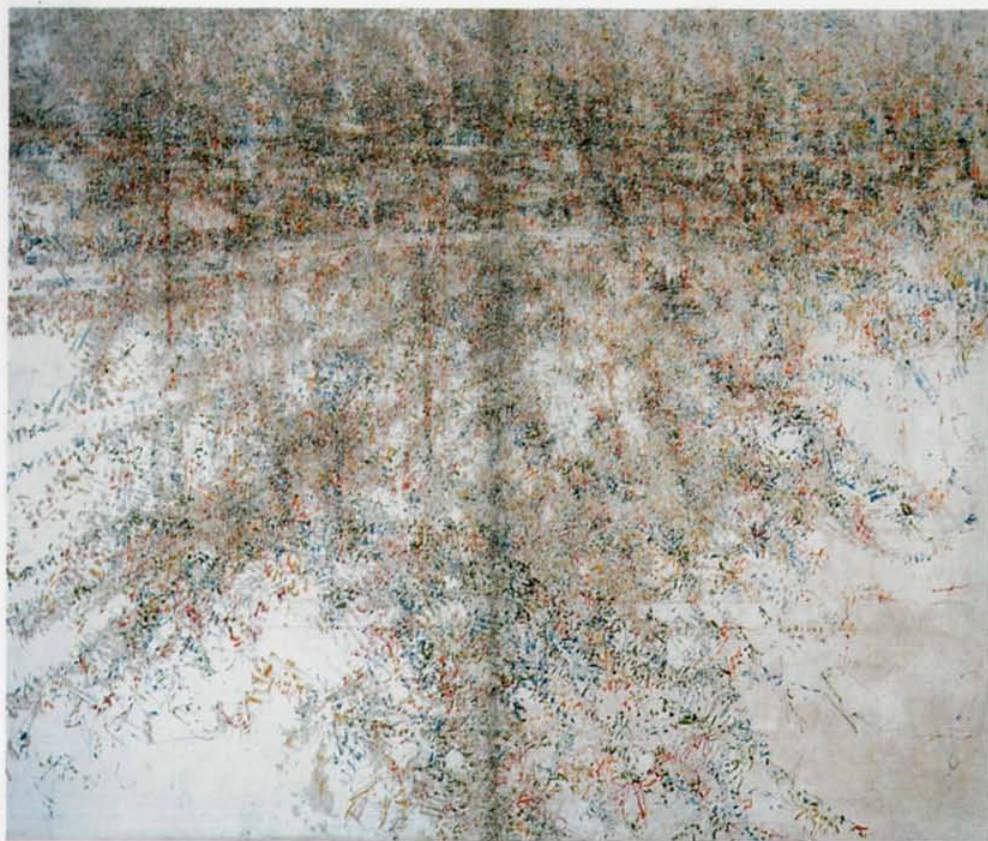
Leltári szám: SzIKM J.78.33.1.

Irodalom: Veszelszky Béla emlékkiállítása. (Kiállítási katalógus, Bálint Endre és Kunszt György tanulmányával.) IKMK, D/121. Szfvár, 1978.; András G.: Veszelszky Béla. Új Művészet könyvek, 3. Új Művészet Kiadó, Bp., 1993.; Veszelszky Béla életmű-katalógus. Múcsarnok, Bp., 1997.

Veszelszky Béla műveiből közvetlenül halála után, 1978-ban a székesfehérvári István Király Múzeum rendezett először kiállítást. Veszelszky a materiális és a transzcendens világ egyensúlyát, határait kutató portré- és tájképsorozatain a posztimpresszionizmus pointillista hagyományait fejleszti tovább. E, két táblából összeillesztett művén, a keveretlen színekből álló apró, laza vonalak, festékpöttyök lokális együtteseit sejtelmesen ködbe burkolódzó, mégis hangsúlyosan érzékelhető kompozicionális irányok mentén szervezi különös ragyogású tájképpé.

Vásárlás révén került a múzeum gyűjteményébe.

(S. E.)

Korniss Dezső: Kompozíció (1960)

Anyag: dörzspapír, lakkzománc

Méret: 85 x 194 cm

Leltári szám: SzIKM 65.84.1.

Irodalom: Korniss Dezső kiállítása. (kiállítási katalógus) IKMK, D/42. Szfvár, 1965.; Körner É.: Korniss Dezső. Képzőművészeti Alap, Bp., 1971.; Hegyi L.: Korniss Dezső. Képzőművészeti Alap, Bp., 1982.

Korniss (1908-1978) először Podolini-Volkmann magániskolájában, majd 1925-29 között a budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult. Hollandiai és franciaországi tanulmányútja után, a harmincas évek közepén, Vajda Lajossal együtt – bartóki mintára – „motívumgyűjtésbe” kezdtek. Szigetmonostoron és Szentendrén rajzolták a népi építészetben használatos formákat, díszítőmotívumokat, a népművészet még élő emlékeit, s ezeknek segítségével kívánták megteremteni egy korszerű magyar művészet nyelvét. Korniss első nagy korszakában a gyűjtőutak emlékeit dolgozta fel különös, egyszerre konstruktív és szürrealista kompozícióiban. A negyvenes évek közepétől az anyag önálló életének és a festés folyamatának automatizmusa kezdte érdekelni. A papírra csurgatott festék spontánul alakuló formáiban, a megdermedt festék belső rajzolataiban nyomon követhető a művész szellemi-érzelmi állapota: a csorgatás nyomán kialakuló kompozíció szeizmográfként jegyzi le azt.

Hosszú idő után, 1965-ben a székesfehérvári István Király Múzeum rendezte meg Korniss önálló kiállítását. A *Kompozíció* itt szerepelt először a közönség előtt, a művész ekkor ajándékozta múzeumunknak művét.

(K. M.)

Schaár Erzsébet: Fal előtt és fal mögött (1968)

Anyag: alumínium és bronz

Méret: M:214 cm

Leltári szám: SzIKM 77.227.1.

Irodalom: Beke L.: Schaár Erzsébet. Bp., 1972.; Schaár E. – Pilinszky J.: Tér és kapcsolat. Bp., 1975.; Kovács P.: Schaár Erzsébet. In: Kovács P.: A tegnap szobrai. Szombathely, 1992. 106-112. o.; Kovács P.: Schaár Erzsébet. Bp., 1995.

Schaár Erzsébetet (1908-1975), Vilt Tibor feleségét a hatvanas évek elejéig a kortársak és a művészeti kritika is elsősorban mint rangos portrészobrászt tartották számon. Ekkor, sokak számára váratlanul, egyikévé lett az évtized legradikálisabb újítóinak. Heves türelmetlenséggel – mint aki érzi, hogy nincs már sok ideje – sokszorozta meg mennyiségileg is korábbi, sok évtizedes életművét ezekben az években. Előbb Giacometti, majd az évtized végétől inkább a dél-amerikai Marisol és az amerikai Segal és Kienholz nyomában építette végül mindannyiukétól különböző, sajátosan közép-európai és sajátosan egyedüli, csak rá jellemző stílusát. 1974-ben a székesfehérvári Csók István Képtár terében építette fel *Utca* című, lényegében egész életművét összefoglaló installációját, amelynek e műfajban nem volt előzménye a hazai művészetben. *Fal előtt és fal mögött* című kompozíciója egyike e hatalmas mű előzményeinek. Schaár Erzsébetnek csak nagyon ritkán nyílt lehetősége arra, hogy akár legjobb munkáit is nemes anyagban vitelezhesse ki. A *Fal előtt és fal mögött* alumínium-bronz öntvénye egy kicsit arra is példa, hogy milyen lett volna kivitelezve az *Utca* végleges formájában.

A művész hagyatékának egy részét 1977-ben a Művelődési Minisztérium vásárolta meg múzeumunknak. Ekkor került a *Fal előtt és fal mögött* is gyűjteményünkbe.

(K. P.)

Konkoly Gyula: Szent József a gyermek Jézussal (1967)

Anyag: farost, vegyes technika

Méret: I. 124 x 125,5 x 10 cm; II. 124,5 x 104 cm

Leltári szám: SzIKM J.88.931.1.

Irodalom: Keserű K.: Variációk a pop-art-ra. Fejezetek a magyar művészetből, 1950-1990. Új Művészet Könyvek 5., Új Művészet Kiadó, Bp., (é.n.), 45. p.; Keserű K.: "Benne voltunk a világidőben". Keserű Katalin Konkoly Gyuláról. Új Művészet, 1991/10. sz., 18-25. p.

A tradíció, az érvényesség és az értelmezés hármasságában a művészettörténet nagymestereinek megidézése Konkoly Gyula egész életművén konzekvensen végigvonuló, meghatározó elem. A különböző alkotói periódusokban sajátos historikus szemléletének mindig újabb és újabb aspektusai érvényesülnek, melyek a tradíció és a kortársi művészet viszonyának folyamatosan megújuló elemzése révén Konkoly művészi világképének is érzékeny regisztrálói. 1967-ben készült diptichonja a korszak egyik főműve, melyen a Georges de la Tour modorában megfestett, assamblage-vá alakított bibliai jelenettel, és a hatvanas évek második felének festői nyelvezetével együttesen igyekszik nemcsak saját, de általános értelemben a korszak modern törekvéseinek helyét is meghatározni a művészet történetének koordináta-rendszerében.

Vásárlás révén került a múzeum gyűjteményébe 1988-ban.

(S. E.)

Jovánovics György: Fekvő figura (Baj) (1969)

Anyag: gipsz, fa, fém, lakkvászon

Méret: figura: 180 cm; ágy: 68 x 250 x 120 cm

Leltári szám: SzIKM 98.20.1-2.

Irodalom: Beke L.: Jovánovics. Képzőművészeti Alap, Bp., 1970.; Kovalovszky M.: A valóság „hült helye”. Holmi, 1995. október

Jovánovics (1939) Budapesten, Bécsben, majd Párizsban végezte szobrásztanulmányait. Pályája kezdetétől egyetlen anyaggal dolgozik, gipsszel, amelyet a hagyományos szobrászat csak az öntésnél használatos közvetítőanyagként ismer el. Jovánovics ezzel a választásával észrevételenül megváltoztatta a klasszikus szoborfogalmat. A hatvanas évek második felében három életnagyságú, emberi alakról öntött kompozíciót készített, a *Részlet a Nagy Gillesből*-t, az *Ember*-t és a *Fekvő figurá*-t. A *Fekvő figurá*-ban meglepő érettséggel fogalmazta meg azt a feszültséget, amely az öntéssel keletkezett részletek „naturalizmusa” és a kompozíció szerkezetének egyáltalán nem naturális logikája közötti párbeszédből született. E feszültség rajzolja át a szilárd formákat vibrálóan eleven test- és ruhadarabokká, hogy azután e lüktető mozgásból visszadermedjenek egy mozdíthatatlan szobor helyzetébe.

Gyűjteményünkbe 1988-ban került, a Művelődési Minisztérium vásárlásaként.

(K. M.)

Megyik János: Rajz (1969)

Anyag: pauszpapír, ceruza

Méret: 109 x 119 cm

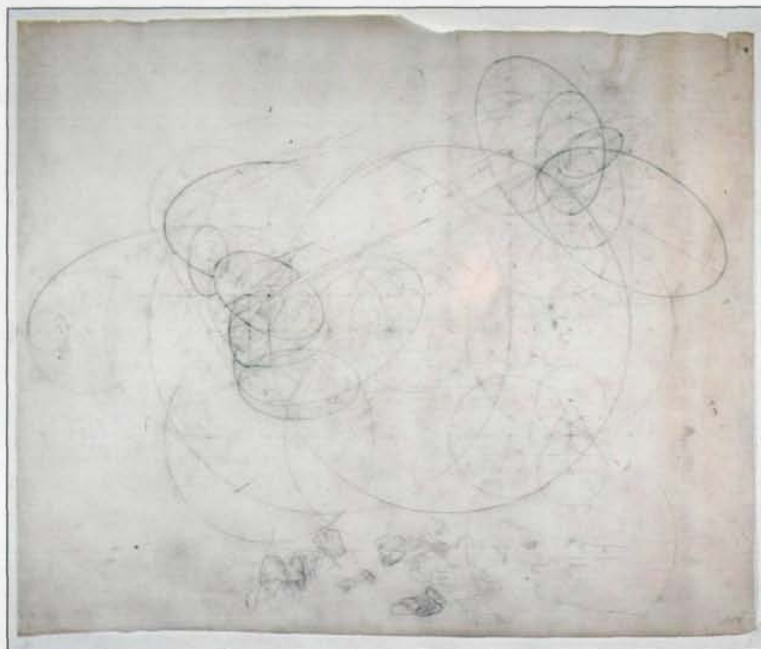
Leltári szám: SzIKM 97.23.1.

Irodalom: Megyik János. (Kiállítási katalógus, Esterházy Péter és Dieter Ronte előszavával.) Műcsarnok, Bp., 1988.; Megyik János. (Kiállítási katalógus, Kovács Péter előszavával.) IKMK, D/220. Szfvár, 1993.

Megyik János (1938) 1956-ban Bécsbe emigrált, ott tanul a Képzőművészeti Akadémián, majd az Iparművészeti Főiskolán. Bécsben telepedett le, 1968-78 között formatervezőként dolgozott. 1971-től foglalkozik projektív geometriával, és realizálja architektonikus koncepcióit középkori épületek projektív feldolgozása, és alaprajzuk térbehelyezése útján. Különös, fából készült szerkezetei egy épület vagy egy emberi test (korpusz) struktúráját rajzolják bele a térbe, a formák valóságos és képzelt éleit húzva meg. Eleven geometria ez, a gótikus hálóboltozatokra vagy madárcsontvázakra emlékeztetnek kompozíciói. Bár hazatéréséig (1996) csak alkalmanként látogatott Magyarországra, legközelebb álló szellemi társai az ún. Iparternemzedék tagjai. Jól mutatja ezt 1969-es rajza, mely haloványan meghúzott geometrikus rácsával és a gyengéden felrajzolt elliptikus formák lebegésével az élesen megfogalmazott dolgokban rejlő, csaknem lírai vonásokat tárja fel.

A művet a Nemzeti Kulturális Alap vásárolta meg múzeumunk részére, 1996-ban.

(K. M.)

Kondor Béla: II. Lajos király halála, 3 (1972)

Anyag: olaj, vászon

Méret: 175 x 280 cm

Leltári szám: SzIKM 77.163.1.

Irodalom: Kondor Béla emlékkiállítás. (Kiállítási katalógus, Kovács Péter előszavával.) IKMK, D/258. Szfvár, 1997.

Kondor Béla (1931-1972) a hatvanas évek magyar művészetének volt legendás alakja. Nem tartozott az úgynevezett újítók közé, de az a magatartás, ahogyan nyilvánosan és már-már agresszíven vette semmibe a hatalom mindennapos beavatkozását a művészet legbelső ügyeibe, szinte avantgárd hírbe hozta. Kondor azonban „csak” művészetet akart csinálni mindenféle jelző nélkül, de ezt a „csak”-ot életre-halálra csinálta. Ezért, hogy korai halála után, egy időben, mintha elfeledkezett volna róla a művészeti köztudat. Mára azonban Kondor életműve ismét érdekes, és éppen azért a makacs következetességéért, amellyel minden pillanatnyi érdeket félretolva, egyedül egy belső sugallatra figyelve hozta létre a maga festői világát.

A *II. Lajos király halála* című kompozíción élete utolsó hónapjaiban dolgozott Kondor. Rajzos, látszólag hevenyészett megoldása miatt sokan csak félbemaradt vázlatnak tekintették a hagyatékból előkerült művet. A hozzá készült kisebb vázlatok, valamint az utolsó évben készült, hasonlóan grafikus megjelenítésű nagy vásznak mutatják, hogy ebben az esetben is egy nagyon tudatosan vállalt művészi megoldásról van szó.

A művet múzeumunk 1977-ben, egy jelentős magángyűjteményből vásárolta meg.

(K. P.)

Ország Lili: Stanzák (1970 körül)

Anyag: farost, olaj

Méret: 91,5 x 179 cm

Leltári szám: SzIKM 79.77.1-3.

Irodalom: Ország Lili kiállítása. (Kiállítási katalógus, Passuth Krisztina előszavával.) IKMK, D/54. Szfvár, 1967.; Ország Lili kiállítása. (Kiállítási katalógus, Kovalovszky Márta előszavával.) IKMK, D/86. Szfvár, 1972.; S. Nagy K.: Ország Lili. Arthis Alapítvány, 1993.

Ország Lili (1926-1979) a Képzőművészeti Főiskola befejezése után, az ötvenes évek második felében szorongató atmoszférájú képeket festett. Témái: téglafal előtt magányosan álló gyerek, nőalak, orthopéd cipőkből összeállított „csendélet”, holdkráter-fejű figurák. Szürrealisztikus ábrázolásmódja 1960 körül megváltozott, ikonokra emlékeztető absztrakt kompozíciókat alkotott. Döntő hatással volt rá az évtized közepén a prágai zsidó temető látványa és keleti utazása. Ettől kezdve műveinek legfontosabb témája a múlt, az elsüllyedt, elporlott kultúrák nyoma. Festményeit nézve mintha egy különös ásatás folyamatába pillant-hatnánk be, visszafelé haladunk az időben; az egymásra rétegződött emlékek, élettelenyoma-tok, töredékek gazdag „leletanyaga” az egyszerre ismeretlen és mégis otthonos történelmi múlt forrásaihoz vezet.

A képet a művész 1972-es székesfehérvári kiállításáról vásárolta meg múzeumunk.

(K. M.)

Deim Pál: Kompozíció (1973-74)

Anyag: festett fa

Méret: 160 x 190 cm

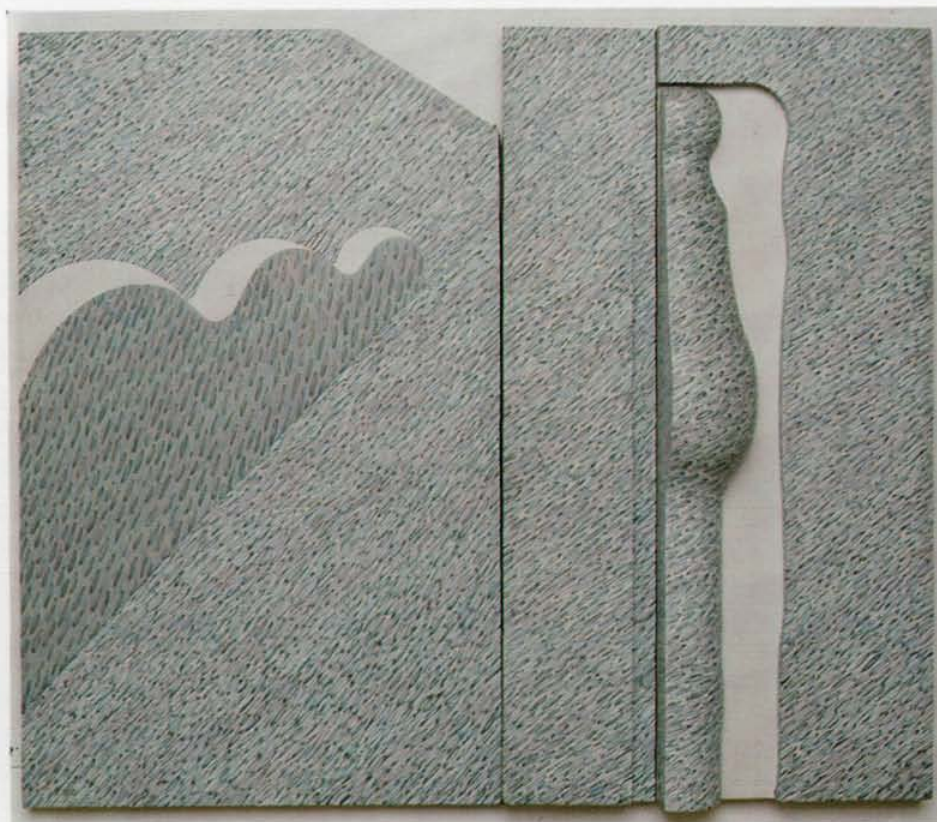
Leltári szám: SzIKM 75.81.1.

Irodalom: Deim Pál kiállítása (Kiállítási katalógus, Kovács Péter előszavával.) IKMK, D/130. Szfvár, 1979.; Kolozsvár M.: Deim. Bp., 1993.

Deim Pál (1932) 1963-ban végezte el a budapesti Képzőművészeti Főiskolát. Festészetében először Gadányi Jenő művészetéhez kapcsolódott, majd – szentendrei lévén – a szentendrei iskola törekvéseiben kereste szellemi elődeit. 1970 körül sikerült kidolgoznia egy jellegzetes világot, amely nem ismételte a jólismert szentendrei motívumokat, mégis megfogalmazta a városka összetéveszthetetlen atmoszféráját. Deim sajátos, ferdén zuhogó ecsetvonásai szürke, kék és zöld színűekkel a helyszín szinte szakrális, mágneses atmoszféráját idézik, leegyszerűsített bábu- és házra emlékeztető formái a Duna-parti település kristályos szerkezetére és a benne nyüzsgő életre utalnak.

A művésztől 1975-ben vásárolta a művet a múzeum.

(K. M.)

Haraszty István: Madárkalitka (1972)

Anyag: acél, sárgaréz, elektronikus

Méret: 50 x 61 x 34 cm

Leltári szám: SzIKM J.77.371.1.

Irodalom: Haraszty '77. IKMK, D/117. Szfvár, 1977. (Kiállítási katalógus, Kovalovszky Márta előszavával.); Kovalovszky M.: Ketrec, mérték után. Művészet, 1980/10. sz. 23-24. p.; Frank J.: Haraszty. Új Művészet Könyvek, 4., Új Művészet Kiadó, Bp., 1993.

„A madár helyzetét, mozgását a zárt léttérben megfigyelés alatt tartja az elektromos rendszer. Lépéseit a kalitkában a számok jelzik, ellenőrzik. Mikor a piros-fekete pihenőrúdra ül a madár, a kalitka ajtaja megnyílik. Ha megközelíti, a mágneses tér megszűnik, az ajtó ismét bezárul.” A kinetikus szobrászat sajátos, konceptuális változatát létrehozó Haraszty István 1972-ben, a fenti szöveg kíséretében, *Mint a madár* címen állította ki "biomobilját" a balatonboglári kápolnatárlatokon, a Pécsi Műhely tagjaival közösen rendezett kiállításon.

A hetvenes évek egyik meghatározó műveként a kvázi szabadságot, a mozgástér korlátozottságát, megfigyelő és megfigyelt korántsem egyenrangú viszonyát jelképező kalitkája a Kádár-korszak művészi nyelven megfogalmazott szimbólumává vált.

A művész ajándékaként került gyűjteményünkbe.

(S. E.)

Hencze Tamás: Ismétlések I-V. (1981)

Anyag: vászon, olaj

Méret: 200 x 120 cm /5 db

Leltári szám: SZIKM 84.6.1-5.

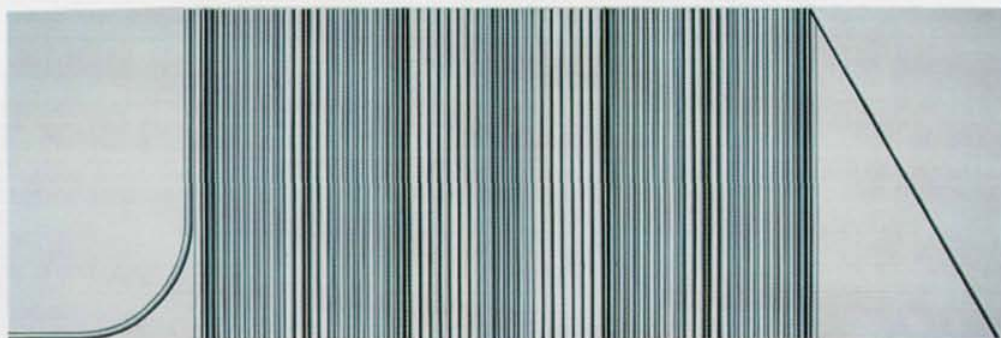
Irodalom: Hencze Tamás kiállítása. (Kiállítási katalógus, Kovács Péter előszavával.) IKMK, D/118. Szfvár, 1977. ; Hencze Tamás. (kiállítási katalógus) Múcsarnok, Bp., 1997.

A festő 1966 óta szerepel kiállításokon. A hatvanas évek második felében a magyar művészetet megújítani akaró neoavantgárd fiatalokhoz csatlakozott. Képei, kivétel nélkül, egy általa bevezetett, szokatlan technikai eljárással készülnek. A festéket gumihengerrel „nyomja szét” a vásznon, a sűrű, majd egyre vékonyodó festék geometrikus formák lágy térbeliségének illúzióját kelti. Festményei a nyolcvanas évek közepéig fekete-szürke-fehér harmóniákra épültek. Az évtized végétől a geometrikus szigorúság enyhült, az oldottabb gesztusok és a színek (vörös, zöld, kék, sárga) fontos alakító szerephez jutottak.

Az *Ismétlések* Hencze „szigorú” periódusának kiemelkedő darabja, ahol a lágy geometria egyenletes ritmusát a kezdő- és zárókép „szabálytalan” motívuma öniróniával ellenpontoszza.

A kép a Művelődési Minisztérium vásárlásaként került a múzeumba, 1984-ben.

(K. M.)

Nádler István: A dolgok állása I-III. (1983)

Anyag: vászon, olaj

Méret: 140 x 200 cm /2 db és 200 x 140 cm

Leltári szám: SzIKM 90.3.1-3.

Irodalom: Nádler István kiállítása (Kiállítási katalógus, Hegyi Lóránd előszavával.) IKMK, D/144.

Szfvár, 1981.; Kovalovszky M.: Gesztus és szisztéma. Nádler István legújabb munkáról. Művészet, 1982. 5. sz.; Perneczky G.: Az új festőiség jelentkezése Magyarországon. Új Symposion, 1984. 1. sz.

Nádler István (1938) főiskolai tanulmányai (1958-63) befejeztével elsősorban a színek erejére hagyatkozó absztrakt képeket festett. A hatvanas évek második felében csatlakozott azokhoz a kortársaihoz, akiknek neoavantgárd törekvései a magyar művészetet igyekeztek bekapcsolni a kortárs egyetemes művészet áramába. Nádler, maga ekkoriban nagyméretű, geometrikus kompozíciókat készített, melyeknek „huszáros” lendülete kissé eltért kollégáinak fegyelmesebb és személytelenebb hangvételétől. A neoavantgárd mozgalom lassú felbomlásával párhuzamosan, a hetvenes évek vége felé, újra eredendően festői tehetségének engedelmeskedett: „zenére festett”. Kortárs zeneszerzők művei által inspirált képein az ösztönös mozzanatok, a festői értékek uralkodnak. 1981-es székesfehérvári kiállításán vált mindenki számára érzékelhetővé pályájának ez a fordulata. *A dolgok állása* című nagyméretű festmény ennek a fordulatnak összegzése.

A képet a Művelődési Minisztérium vásárolta meg gyűjteményünk számára, 1982-ben.

(K. M.)

Ujházi Péter: Világszőnyeg-részlet (1986)

Anyag: olaj, vászon

Méret: 200 x 160 cm

Leltári szám: SzIKM J.87.15.1.

Irodalom: Ujházi P.: Képek és dobozok. (Kiállítási katalógus, bevezető: Sasvári Edit.), SzIKMK, D/226. Szfvár, 1994.

Ujházi Péter (1940) a Képzőművészeti Főiskolán Bernáth Aurél növendékeként végzett. Pályája kezdetén műveinek legfőbb ihletője a falfirkák és a gyermekrajzok világa volt, ebből teremtette meg a kortárs magyar képzőművészet legeredetibb teljesítményei közé tartozó festői univerzumát. A *Világszőnyeg-részlet* a nyolcvanas évek közepétől készülő labirintus- és piramis-képek sorozatába illeszkedik. Ujházi a keleti textilek motívumrendszerének analógiájára helyezi el a cselekményben gazdag, mozgalmas jeleneteket, saját meghatározásával élve, a mindennapjainkat jelképező "darázsfészek-metszeteket". Szereplőik számára soha nem látható összefüggéseket tár fel a kereten túl a végtelenbe futó, a ritmus és szimmetria törvényei szerint felépülő Nagy Motívumban.

A képet a Művelődési Minisztérium vásárolta meg gyűjteményünk számára.

(S. E.)

Fehér László: Kőbeka (1986)

Anyag: olaj, vászon

Méret: 200 x 200 cm

Leltári szám: SzIKM J.93.42.1.

Irodalom: Forgács É.: Fehér László. Új Művészet Könyvek 2. Új Művészet Kiadó, Bp., 1992.; Fitz P. – Soós Á.: Kőbeka. MTV, 1992.; Forgács É.: Fehér László. Bp., 1998.

Fehér László (1953) jellegzetes dokumentarista stílusával, a közép-kelet-európai életérzést közvetítő fotónaturalista munkáival vált ismertté a hetvenes évek közepén. A nyolcvanas években az "Újfestészet" egyik markáns képviselője. Drámai hatású művein a családi fotókon megőrződött gyermekkori emlékek privát történelme ötvöződik a kollektív történelem motívumaival. A valóság és az irracionalitás határán lebegő, expresszív színvilágú tereit a mozdulatlanság és időtlenség csöndjébe állított architekturális részletek és egy-egy magányos, többnyire csak fehér kontúrral ábrázolt, testnélküli, lélekszerű figura uralja.

A képet a Művelődési Minisztérium vásárolta meg gyűjteményünk számára.

(S. E.)

Rövidítések

Leltári számok:

IM	Intercisa Múzeum, Dunaújváros
SzIKM	Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár

Méretek:

H	hosszúság
M	magasság
Sz	szélesség
V	vastagság

Irodalom:

AArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
AlbaR	Alba Regia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő
Bp	Budapest
BudRég	Budapest Régiségei
DissPann	Dissertationes Pannonicae
FMH	Fejér Megyei Hírlap
FolArch	Folia Archaeologica
IKMK	István Király Múzeum Közleményei
MFME	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
MűvÉrt	Művészettörténeti Értesítő
SzIKMK	Szent István Király Múzeum Közleményei
Szfvár	Székesfehérvár
SzSzle	Székesfehérvári Szemle

*A katalógus megjelenését
a Fejér Megyei Önkormányzat támogatása tette lehetővé.*

Technikai szerkesztők: Lakat Erika – Szívósné Csorba Erzsébet

Színrebonítás: GMN Repro

Nyomdai munkák: Regia Rex Nyomda, Székesfehérvár

Felelős vezető: Kis Ferenc

A kiadásért felel: dr. Fülöp Gyula megyei múzeumigazgató

[illegible]